

Litterarische fantasien en kritieken. Deel 14

Cd. Busken Huet

bron

Cd. Busken Huet, *Litterarische Fantasien en Kritieken (veertiende deel)*, H.D. Tjeenk Willink, Haarlem, z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/busk001litt14_01/colofon.htm

© 2001 dbnl

Voorrede.

Het zou zijne nuttige zijde hebben, indien alle schrijvers van boekbeoordeelingen dezen na verloop van zeker aantal jaren wilden bijeenverzamen en afzonderlijk uitgeven. Telkens verrijst een jonger geslacht dat, zoo het er slechts gelegenheid toe vond, zich gewillig wegwijst zou laten maken in de werken van auteurs van den nieuweren tijd, die of kortelings overleden zijn, of de pen nedergelegd hebben, of in hun natijd alleen nog bij tusschenpoozen voortgaan met schrijven.

Litteratuurgeschiedenissen worden in den regel juist afgesloten bij het tijdperk, waarmede de jeugd zou wenschen aan te vangen. Katalogussen behelzen louter titels en jaartallen. Bloemlezingen moeten zich tevreden stellen met het geven van fragmenten. Alleen de levende aankondiging, geschreven onder den nog verschen indruk van het pasverschenen boek, gunt de zoonen een blik in de lektuur van den vader.

Het denkbeeld een repertorium voor de nationale belletrie in het aanzijn te helpen roepen, en zelf alvast eene bijdrage van dien aard te leveren, heeft tot het zamenstellen van dezen bundel doen besluiten. De piëteit heeft het overige gedaan.

Niets grieft den dichter of romanschrijver zoo zeer, als na een kortstondigen bloei verder onopgemerkt te blijven en voor het aankomend geslacht levend gestorven te schijnen. Over het algemeen staan wij in eene veel gemeenzamer betrekking tot schrijvers uit eene vorige, dan tot die van onze eigen eeuw. Dit is verkeerd. Degenen die u onmiddellijk zijn voorafgegaan, hebben óók aanspraak op een deel uwer hulde. Hen aan het werk te gaan zien in hunne opkomst, of in de dagen hunner volle kracht, is het minste wat gij voor hen doen kunt.

Daar beoordeelingen meestentijds voor de helft uit aanmerkingen bestaan, zullen sommigen meenen dat het verzamelen dier bedenkingen evenmin de dooden tot eer verstrekken als de nog levenden genoeg schenken kan. Doch wie zoo spreken, hebben nooit in het hart van een schrijver gelezen. Hem deert de kritiek oneindig minder dan de vergetelheid, en

niet de zelfs onheusche recensent is zijn vijand, maar het onverschillig publiek dat hem voorbijgaat zonder hem te groeten.

Tal van boeken zien het licht, over welke de nieuwere geschiedenis der letteren het stilzwijgen bewaart, meestal omdat de schrijver geen eigen rigting vertegenwoordigt, of hij vooralsnog te weinig heeft voortgebracht om hem eene eigen plaats te kunnen aanwijzen. Niets gemakkelijker dan al zulke verschijnselen links te laten liggen; er geen aandacht aan te schenken. Maar wie de letteren waarlijk lief en een levendig litterarisch geweten heeft, denkt anders. Zijns inziens vindt de moderne kritiek in de schijnbaar verouderde 'recensie' een heilzaam tegenwigt, en kan de eerste de klip der oppervlakkigheid niet mijden, zoo de laatste haar niet ondersteunt door haar aan het werk te houden. Alleen door gestadig lezen, door van alles kennis te nemen, door niets beneden zich te achten, kan de kritiek zich handhaven op de hoogte waar zij beweert aangeland te zijn.

Is voor het overige de tegenwoordige verzameling merkwaardiger door hare gapingen dan hare volledigheid, dan moge dit andere ouderen tot spoorslag strekken, ook hunnerzijds eene dienst aan de jongeren te bewijzen.

PARIJS, Oktober 1876.

CD. B.H.

Mr. C. Vosmaer.
Eerste artikel.

Eene studie over het Schoone en de Kunst, door Mr. C. Vosmaer.

Eer wij over dit boekje (het is niet meer dan 150 bladzijden groot, en ziet er zeer netjes en smakelijk uit), eer wij het wagen over deze Studie, over haar verschijnen, over het tijdige daarvan, over den vorm en de inrigting van het werkje, naar wij vertrouwen met bescheidenheid onze meening te zeggen, deelen wij mede wat de schrijver met het uitgeven van zijn geschrift heeft bedoeld, en welke de hoofdzakelijke gang der door hem ontwikkelde denkbeelden is.

Hooren wij hemzelf over hetgeen hem gedreven heeft zijne Studie in het licht te zenden: 'De hooge belangrijkheid van het *schoone* en zijne uitwendige verschijning en openbaring in de *kunst*, den verzedelijkenden en vergeestelijkenden invloed daarvan Waarvan? - op de menschheid, zal ik hier niet betoogen, maar wil die Wie? - liever als waarheden aannemen die men tegenwoordig wel niet meer zal omwerpen. Omwerpen, verwerpen, of omverwerpen? - - Belangstelling en liefde daarvoor Waarvoor? te voelen en te bevorderen is dus van hoog gewigt, en belangrijk niet slechts voor den kunstenaar of den wijsgeer, maar voor iederen mensch. - Maar zal die liefde

levendig, duurzaam, vruchtbaar wezen, dan moet zij berusten op kennis er van Waarvan? - en vertrouwdheid er mede, Waarmede? - kennis niet alleen door oogen en ooren, maar ook door verstand en gevoel verworven. De veredelende invloed van het Schoone en de Kunst kan niet anders dan er door winnen, wanneer deze wat algemeener en niet alleen in hunne uitwendige verschijningen, maar ook in hun geest en idee gekend worden. De uitstekendste geesten, in Frankrijk, Engeland, Duitschland, hunne vermogens aan de studie daarvan Waarvan? - wijdende, hebben daartoe Waartoe? - medegewerkt.... Van den innigen wensch uitgaande om ook bij ons de sympathie voor deze studie te bevorderen, heeft dit geschrift Aan een *geschrift*, een levenloos voorwerp, het vermogen toe te kennen *uit te gaan* van een *wensch*, een *innigen wensch*: is deze prosopopee niet volle stout? minder de strekking om niets dan nieuws mede te deelen, dan wel om voorgelicht Wat heeft men te verstaan onder een *voorgelicht* boek? door de beste resultaten reeds op dit gebied verkregen, eenige zuivere grondbegrippen over deze onderwerpen algemeener te maken, Indien de grondbegrippen reeds *zuiver* zijn, zou het hunne zuiverheid slechts schaden of doen verdenken, *ze algemeener* te maken. De schrijver wil zeggen dat hij eenige nieuwe denkbeelden, over het Schoone en de Kunst, onder de aandacht wenscht te helpen brengen van een uitgebreider publiek. Gedreven door het regt (of door het zwak?) van onzen tijd, wil hij zijne wetenschap *populariseren*. het Schoone en de Kunst wat meer ter sprake gebragt en behartigd te zien, mogt het zijn, eenige meerdere geestdrift daarvoor op te wekken.' (Inleiding, blz. V, VI).

Alzoo biedt het boekje van Mr. Vosmaer, zonder dat de schrijver geacht wil worden zijn ideaal bereikt of zichzelf voldaan te hebben, ons eene reeks beschouwingen aan over het Schoone en zijne openbaring in de Kunst; beschouwingen, voor het meerendeel geput uit de overvloedige bron door onze naburen geopend, en welke aangemerkt wenschen te worden als een kort begrip hunner uitgebreide litteratuur over het onderwerp.

Dat onze epitomist zijne bronnen aandachtig en met liefde heeft bestudeerd; hij meer en beter weet te zijn dan eenvoudig verslaggever; hij alvorens zich aan het schrijven te zetten naar vermogen heeft gedaan hetgeen de Franschen noe-

men *faire le tour de son sujet*, - daarvan getuigen zoowel de rijke voorraad gevoelens en meeningen uit vroeger en later tijd, uit oude en jonger schrijvers, ons door den heer Vosmaer medegedeeld, als de menigte toelichtende voorbeelden en kritische opmerkingen, van hemzelf afkomstig, waarmede hij zijn boekje tot eene boeiende en leerzame lektuur heeft weten te maken.

I

In een veertiental korter en langer paragrafen handelt de eerste en kleinste helft van het geschrift over het Schoone. Voorwerpen, gedachten, daden van den meest onderscheiden aard, noemen wij schoon (§ 1). De schrijver evenwel wenscht niet te handelen over deze of gene schoone eigenschappen dier voorwerpen, daden, of gedachten, maar over *het* Schoone in het gemeen (§ 2). De ontvankelijkheid voor het Schoone is eene liefde die wij nergens, ook niet bij den stompten of verdorvensten mensch, zien ontbreken (§ 3). Van oudsher is de Schoonheidszin van den mensch het voorwerp geweest van wijsgeerig-wetenschappelijke navorsching. De Romeinen, de Grieken vooral, hebben zich met deze studie onledig gehouden. Zij is voor het eerst op groote schaal gedreven door Plotinus, den neoplatonist (3de eeuw). Gedurende de midden-eeuwen sluimerde zij, en sliep door tot in de 16de en 17de eeuw. Niet vóór de tweede helft der 18de leefde zij op: eerst in Frankrijk, inzonderheid door toedoen van Diderot; toen in Engeland, onder den invloed van William Jones, den orientalist; het krachtigst in Duitschland, onder de vanen van Kant, Mendelssohn, Herder, Lessing, Winckelmann. Onder de nieuwere beoefenaars, hoewel hunne schaar ontelbaar is, Bldz. 21: 'Bij een enkelen blik op al het voortreffelijke, dat bijna dagelijks in al de takken dezer studie het licht ziet in het buitenland, mogen wij het ons niet ontveinzen, noch het verzwijgen, dat wij, Noord-Nederlanders, lang niet op de hoogte zijn.' blinken uit Frauenstädt *Aesthetische Fragen* von Dr. J. Frauenstädt, Dessau 1853. en Töpffer *Réflexions et menus propos d'un peintre Genevois*, par R. Töpffer, Paris 1848. (§ 4).

Het is uiterst moeilijk te bepalen wat eigenlijk *het schoone* is. Naarmate de schrijvers die men raadpleegt geleerden waren of kunstenaars van beroep, bekomt men óf een antwoord dat zich in metafysische nevelen verliest, óf een waarbij men in de stoffelijke wereld gevangen blijft. Zelfs waar de schrijvers het omtrent de hoofdzaak eens zijn, loopen hunne bepalingen van het Schoone wijd uit elkander (§ 5). Definities van dien aard worden gegeven door Plato, Cicero, Quintilianus, Horatius, Vitruvius, Paolo Lomazzo, Hogarth, Montesquieu, Sülzer, Winckelmann, Mengs, Visscher, Frans Hemsterhuis. Hoeveel voortreffelijks enkele van deze bepalingen ook vereenigen, geen harer is afdoende. Het gebrekkige is dat sommige schrijvers, in plaats van het volstreckte Schoon te bepalen, bij het betrekkelijke bleven staan; anderen Schoonheid en zekere zinlijk waarneembare volmaaktheid met elkander verwarden; weder anderen het wezen der Schoonheid zochten, niet in de harmonie van het geheel, maar in eenige schoone eigenschappen en hoofdkenmerken (§ 6).

Het Schoone moet geacht worden voor eene juiste en afgeronde bepaling niet vatbaar te zijn (§ 7). De bepalingen die ieder van het Schoone heeft trachten te geven, ofschoon als bepalingen onvoldoende, behouden waarde als omschrijvingen van zekere voorname eigenschappen waaraan men het onbepaalbare *iets*, het Schoone, kan herkennen (§ 8). De bron van het Schoone moet buiten de schoone voorwerpen zelve gezocht worden; zij ligt noch in de Natuur, noch in de Kunst, noch in de Zedelijke Wereld, maar Hooger (§ 9). Het Schoone is geroofd Hemelvuur; in God is het volstreckte wezen der schoonheid (§ 10). Innig is het verband tusschen schoonheid en waarheid, dat wil zeggen, datgene wat waarlijk *is*. De schoonheid van het kunstwerk spruit hieruit voort, dat elk schoon kunstgewrocht het onder het bereik der zinnen liggend afschijnsel is van de waarheid die het voorstelt (§ 11).

Het Schoone, één in wezen, openbaart zich in het drievoudig rijk der Natuur, der Kunst, en des zedelijken Levens. De vormen, waaronder op dit drieërlei gebied het Schoone optreedt, zijn van het wezen der schoonheid onafscheidelijk. Lijnen en kleuren mogen niet aan de gedachte, deze niet aan

de sierlijkheid van tinten en evenredigheden worden opgeofferd (§ 12). Het Schoone werkt op de menschelijke ziel; bij de vatbaarheid voor deze werking heeft zamensmelting plaats van verstand en gevoel; uit den aanleg om door het Schoone getroffen te worden ontspruit 's menschen vermogen om op zijne beurt het Schoone voort te brengen. Die vatbaarheid is bij velen sluimerend; ook bij de gelukkigst begaafden moet zij worden geoefend (§ 13). Zoowel van de gewrochten der Kunst, ook van de eenvoudigste en schijnbaar meest alledaagsche, als van de schoonheden der Natuur en uit het rijk der Zedelijke daden, geldt de stelling: de uitwerking van het Schoone is de innige verheffing der ziel boven stof en zinnen, door de opwekking in haar van de idee des geestelijken levens (§ 14).

Wij besluiten deze ruwe schets met eene proeve van bewerking, en kiezen daartoe des schrijvers kritiek der bepaling door Hemsterhuis van het Schoone gegeven (bladz. 29 en 30). Onder het afschrijven veroorloven wij ons enkele vrijheden ten aanzien van den stijl, die niet zeer naauwkeurig is:

‘Volgens Hemsterhuis bestaat het Schoone in de eigenschap welke eenig voorwerp bezit om, binnen den kortst mogelijken tijd, het grootst mogelijk aantal denkbeelden bij ons op te wekken.

De schakel van Hemsterhuis' redenering is deze: De ziel ontvangt den sterksten indruk van wat het snelst op haar werkt, en zij bemint dus, boven andere, die voorwerpen van welke zij in den kortsten tijd het denkbeeld vatten kan. Maar te gelijk verlangt zij dat het aantal der haar toegevoerde of in haar opgewekte denkbeelden zoo groot mogelijk zij. Zij acht dus dat voorwerp het schoonst, wat haar in den kortsten tijd het grootst mogelijk aantal denkbeelden oplevert.

Wij nemen evenwel de vrijheid (gaat de schrijver voort) de bedenking te opperen, of dit *maximum* en *minimum* wel een waarachtig kenmerk is van het Schoone. Hoe? - indien wij deze woorden wel verstaan - is dan eene gedachte door één enkel beeld uitgedrukt, noodzakelijk schooner dan diezelfde gedachte uitgedrukt in een zamengestelder vorm, tot wiens ontcijfering de geest veel langer tijd noodig heeft? Is een stuk

beeldhouwwerk nader aan het Schoone dan een omstandig en uitvoerig dichtstuk, de indruk van welks geheel met zooveel meer moeite tot ons komt?

Zoo men mogt antwoorden: neen, want hoe uitvoeriger en zamengestelder het kunstwerk is, des te meer gedachten wekt het op, des te schooner is het dus; dan krijg ik den volgende syllogisme:

hoe zamengestelder en uitgebreider het kunstwerk, des te meer denkbeelden worden er door opgewekt, dat is, des te schooner wordt het; maar

hoe zamengestelder het is, of wat daarmede gelijk staat, hoe meer gedachten het opwekt, des te meer tijd heeft men noodig;

dus: hoe meer tijd, hoe schooner. Dit nu strijdt tegen de oorspronkelijke stelling.

Voor de bevattling der opgewekte denkbeelden heeft men tijd noodig, en meer tijd naarmate het aantal dier denkbeelden grooter is; dit gaat steeds in klimmende orde voort. Volgens Hemsterhuis daarentegen moet die tijd steeds verminderen, hetgeen bij den mensch onmogelijk is.

De grootste grief die wij tegen de definitie hebben, is haar volkomen onbestemdheid. Vooreerst, wat wil zeggen *le plus grand nombre d'idées*? Geldt dit van den eersten indruk, dien een kunstwerk maakt, of ook van de vruchten eener latere, dieper indringende beschouwing? Vervolgens hebben wij nog, als maatstaf van het Schoone, twee zeer onbepaalde en onbepaalbare begrippen: *de korte tijd* en *het aantal denkbeelden*. Beide verschillen zeer bij de verschillende beschouwers: zal dan het Schoone afhankelijk zijn van de mindere of meerdere vaardigheid waarmede de beschouwer een grooter of kleiner aantal denkbeelden in zich opneemt? Buitendien zijn beide onvatbaar om geteld en gemeten te worden, en wij zullen dus bij de vergelijking van twee voorwerpen niet kunnen ontdekken wat het schoonste is.

Kaulbach heeft een heerlijke afbeelding gemaakt van het derde tooneel van den *Macbeth*, voorstellende het zamentreffen van Macbeth en Banquo met de drie heksen. Volgens de beschrijving van den dichter is het uitzigt der heksen “zóó wild,

dat zij in niets gelijken op de bewoners der aarde en zich niettemin op deze bevinden.”
Neem uw horloge, en zie hoeveel tijd gij noodig hebt om ieder dezer voorstellingen te begrijpen: wie geeft u in dat tijdsverloop de meeste denkbeelden, Shakspeare of Kaulbach?

Wilt gij eene andere proeve, neem den Laokoon der drie grieksche beeldhouwers en den Laokoon van Virgilius. Het zal altijd eene onmogelijkheid zijn het *hoelang* en *hoeveel*, waarvan door Hemsterhuis gesproken wordt, met juistheid te bepalen.’

II

De tweede en grootere helft van het boekje is gewijd aan eene reeks opmerkingen over dat waarin het Schoone zich openbaart en als het ware vleesch en bloed wordt: de Kunst.

Kunst komt van *kunnen*. Op het gebied der Kunst wordt de mensch, ontwaakt tot de bewustheid van het Schoone, zelf een voortbrenger van het Schoone. Dit *kunnen*, dit vermogen, deze kracht tot uitspreken van het Schoone (want de Kunst is de *taal* van het Schoone), ontwaakt bij menschen en volken eerst dan, wanneer zij zich boven het louter dierlijk leven beginnen te verheffen (§ 15). Vruchteloos heeft men tot hiertoe gepoogd den laatsten grond van het kunstvermogen in den mensch op te delven; het moet in zijne algemeenheid als een feit worden erkend. Gelijk ieder mensch schoonheidsgevoel bezit, zoo is ook ieder mensch van aanleg een kunstenaar.

De betrekking van het ingeschapen kunstvermogen tot het kunstenaar-zijn is dezelfde als die van het aangeboren spraakvermogen tot de taal (§ 16). De taal is de algemeenste van alle kunstvormen; zichzelf van die eigenschap onbewust, is zij zich van haar bewust geworden in de vroegste voortbrengselen van het kunstvermogen, de zang en de hymne. Taal, poëzie, muziek, zijn de vormen waaronder niet alleen 's menschen eerste wetenschap, het vroegste *kennen*, maar ook het oudste *kunnen*, de vroegste uitingen van 's menschen kunstvermogen, in het leven zijn getreden (§ 17).

Bij de aanwending der ingeschapen kunstenaarsgave wordt

de mensch bijgestaan door de onwederstaanbare behoefte aan uitboezeming van zijn innigst gevoel; door het voortbrengen van kunstwerken krijgt deze behoefte lucht (§ 18). De eigenlijk gezegde kunstenaar onderscheidt zich van den eenvoudig met aangeboren kunstvermogen begaafden mensch hierdoor, dat het hem eene gewoonte en ten slotte eene innerlijke noodwendigheid wordt (zooals bij Goethe het geval was) de ervaringen zijner ziel onder den vorm van beelden te brengen, ze te objektiveren (§ 19). Ofschoon niet de sleutel tot den oorsprong van alle Kunst, is toch de trek tot nabootsing een der vermogens van den mensch, die hem van oudsher behulpzaam zijn geweest bij de beoefening der fraaije kunsten (§ 20).

Behalve de drie genoemde hulpmiddelen die de Kunst ter zijde staan: de behoefte aan uitstorting des gemoeds, de vormzin, de nabootsingstrek, komen nog twee andere in aanmerking: de neiging naar hooger dan de werkelijkheid, naar een leven in den geest; en de verbeelding, die het werktuig van dat leven is. Bij den werkelijken kunstenaar verheft deze neiging zich tot de hoogte eener vurige liefde voor het Schoone: *est deus in nobis* (§ 21).

De liefde voor het Schoone straalt niet in de allervroegste, maar eerst in ontwikkelde kunstvoortbrengselen door (§ 22). Bij het voortbrengen van elk kunstwerk vallen twee zaken te onderscheiden: de opvatting en de uitvoering. Geen valscher stelling dan deze, dat de uitvoering zou gelegen zijn in nabootsing; waar de eigenlijk gezegde nabootsing aanvangt, heeft de Kunst opgehouden (§ 23). In de opvatting vertoont zich het scheppingsvermogen van den kunstenaar; ieder echt kunstgewrocht is eene schepping, een produkt der eigen zielsvermogens van den kunstenaar. De nabootsing der werkelijkheid, ofschoon in zich zelve eene zeer moeilijke zaak, bekleedt in vergelijking van de scheppingsdaad, die 's kunstenaars doel is, niet meer dan de ondergeschikte plaats van middel (§ 24).

Doel der Kunst is de verwezenlijking van het schoonheidsbeeld zooals de ziel van den kunstenaar dit beeld 'ontvangen' heeft, hij zij dichter, toonkunstenaar, of schilder (§ 25). Be-

paling: Kunst is het Schoone door den menschelijken geest voortgebracht, afgebeeld onder vormen aan de werkelijkheid ontleend, met zelfuitgedachte en veranderlijke middelen en teekenen (§ 26). De opvatting of ontvanging van het kunstwerk door den kunstenaar, is geen daad van nadenken, ontleding, of redenering, maar eene intuïtie, een visioen, eene inwendige openbaring. Ook waar de uitgebreidheid van het kunstwerk eene herhaalde aanwending van het scheppingsvermogen eischt, behoudt dit vermogen zijn scheppend karakter en ontaardt nimmer in lijmen of flikken (§ 27).

De schepping of uitvinding is óf iets dat uit het eigen binnenste van den kunstenaar opstijgt, óf iets waartoe de aanleiding moet gezocht worden in eene opwekking van buiten. In beide gevallen is de kunstenaar oorspronkelijk, ook al hebben anderen vóór hem dezelfde stoffen behandeld (§ 28). Een duidelijk bewijs dat de kunstenaar niet syllogistisch, maar bij inspiratie te werk gaat, is hierin gelegen dat zelfs de geniaalste kunstenaars zich niet altoos bewust zijn geweest van de schoonheid hunner werken (§ 29).

Ofschoon innig aan elkander verbonden, hebben natuurschoon, kunstschoon, en zedelijk schoon, elk een zelfstandig karakter. De Kunst filosofeert, doceert, noch moraliseert; zij is geen vertelling wier slotwoord zijn zou: *deez' fabel leert*. Nuttig is goed, maar het ligt niet in de zending der Kunst nuttig te zijn. Moraal en Kunst zijn twee; het Schoone moet *beschouwd*, de moraal *betracht* worden. De vraag naar de zedelijkheid of onzedelijkheid van eenig kunstgewrocht moet beantwoord worden met de wedervraag naar de bedoeling des kunstenaars. Wie de Kunst utiliseert met onzedelijke oogmerken, houdt op kunstenaar te zijn, en kan zich niet verontschuldigen met een beroep op het objektief karakter der Kunst (§ 30).

Welke onderwerpen leenen zich tot geschikte kunstvoorstellingen? alle, mits de voorstelling een waar kunstwerk zij (§ 31). Moet de voorstelling idealistisch of realistisch zijn? men zij het vooraf eens over hetgeen men door *ideaal* verstaat (§ 32). De grieksche Kunst heeft het ideale gezocht in ligchaamsschoonheid en jeugd. Deed haar de werkelijkheid vormen aan

de hand met dit ideaal in strijd, zij werden óf niet afgebeeld óf verzacht en vermomd. Haar zinnebeeld des Doods was geen huiveringwekkend geraamte, maar een jonge genius met een uitgebluschten fakkel in de hand, tweelingbroeder van den slaap (§ 33). De grieksche Kunst is niet uitsluitend eklektisch geweest, en evenmin uitsluitend scheppend of fantastisch; getuige de zamenvloeiing van manlijke en vrouwelijke vormen in één en hetzelfde beeld, b. v. in den Bacchus-type. Dit verschijnsel verraadt samenwerking van eklekticisme en fantasie (§ 34).

De regel der antieke Kunst, het grieksch ideaal, kan niet tot maatstaf dienen van het moderne; want 1. de grieksche Kunst is bij uitnemendheid beeldhouwkunst; in de moderne daarentegen heerscht oneindige verscheidenheid van vorm; 2. de antieke Kunst is religieus, mythologisch, symbolisch, monumentaal, nationaal, generaal; de nieuwere daarentegen kiest hare vormen uit alle levenstoestanden zonder onderscheid, ook uit de huiselijkste (§ 35).

In tegenstelling met de ideaal-antieke Kunst, heet de moderne realistisch. De sleutel tot dit bijzonder karakter van laatstgenoemde ligt hierin dat, bij de toenemende vergeestelijking van het menschelijk geslacht, het individu meer en meer wordt geïdealiseerd, en dien ten gevolge het individuële leven, in al zijne uitingen, meer en meer wordt het waardig voorwerp der reproductie door de Kunst (§ 36). Nog in den boezem der moderne Kunst blijft de idealistische rigting voor een deel voortleven. Zij keert natuurlijkerwijze terug, zoo vaak de Kunst afgetrokkenheden of algemeenheden tot doelwit heeft; zij wordt natuurlijkerwijze tegen de realistische geruild en voor deze verlaten, daar waar het de voorstelling geldt van feiten, werkelijkheden, realiteiten.

De idealistische type onderscheidt zich door reinheid van lijnen, de realistische door de aanwending van licht en kleur. Koude, kilheid, stijfheid, is de klip waarop de eerste dreigt te verzeilen; de laatste loopt meer gevaar op die der trivialiteit te stooten (§ 37). De hollandsche schilderschool heet in den regel realistisch; evenwel, het voorbeeld van Rembrand toont hoe het waarachtig ideale, schoon in de vormen en lijnen verwaarloosd, in licht en bruin wordt weergevonden.

Beide rigtingen zijn hier op eigenaardige wijze en op het heerlijkst vereenigd (§ 38).

Eindelijk: uit het onafscheidelijke van wezen en vorm, van geest en stof, van ‘engel en dier’, in al het geschapene, spruit de mogelijkheid dat de Kunst, al naar zij zich meer aan den vorm of meer aan het wezen hecht, zich in tweederlei rigting bewege: in eene naar het zinlijke, of in eene naar het geestelijke overhellende. Men late regt wedervaren aan het zinlijk element als onontbeerlijk middel ter voorstelling, ja als bestanddeel-zelf van de schoonheid des kunstgewrochts; doch men zij tevens, in den etymologischen zin van het woord, niet in dien der duitsche nieuw-katholieke school, spiritualist. Dreigt het spiritualisme te ontaarden in mysticisme, men worde weder gezond in de natuur (§ 39).

Ook dit gedeelte van ons overzicht besluiten wij met eene aanhaling. Onze keus valt op § 18, waar spraak is van de behoefte aan gemoedsuitstorting als hulpmiddel bij het voortbrengen van kunstwerken:

‘Bij den kunstenaar is die uitingsdrift sterk en dikwijls overheerschend, en gewoonlijk is het kunstwerk zijn oorsprong verschuldigd aan de behoefte om die woelende en onstuimige inwoners des geestes van zich los te maken en te objectiveren. Somtijds is het de eene of andere ziekelijkheid waarvan zich de geest door eene dergelijke uiting ontdoet. De *Werther* is daarvan een opmerkelijk voorbeeld. Goethe verhaalt ons de zonderlinge morele ziekte die vele jongelingen te zijner tijde, en hem zelf ook, door een ingebeeld lijden, tot een afkeer des levens en lust tot zelfmoord bracht, een algemeen *spleen*. Van die morele ziekte werd Werther de type, de incorporatie, en door de algemeenheid er van ontstond de opgang dien hij maakte. Het gelukte Goethe's krachtigen geest, al die *hypokondrischen Fratzen hinweg zu werfen*. Maar om dit volkomen te kunnen doen, moest hij zich in een kunstwerk uiten; en eerst nadat hij op dien Werther, als op een zondenbok, al zijn duistere geesteskwellingen had geladen, en zich daardoor uit dat *stürmische Element gerettet*, kon hij zeggen: *Ich fühlte mich, wie nach einer Generalbeichte, wieder froh und frei, und zu einem neuen Leben berecht.*

Een voorbeeld van een anderen aard, maar dat mede toont hoe sterk die behoefte is om de eene of andere kunstidee uitwendig daar te stellen, vinden wij in het leven van den genialen Florentijn, Benvenuto Cellini. De geestrijke kunstenaar was zoo geheel beheerscht door eene idee, een schoon Perzeusbeeld waarvan de conceptie hem inspande, door al wat tot de daarstelling van dat beeld behoorde, dat belangrijk zou zijn door zijn ongewone grootte en een bijzondere wijze van gieten, hij was in zulk een ingespannen verlangen om zijn ideaal uitwendig verwezenlijkt te zien, dat hij alles ter zijde stelt, zijn gelukkige en eervolle plaats bij zijn begunstiger Frans I, zijn voorgenomen plannen en begonnen werken, de vervolgingen waaraan hij in Italie had blootgestaan, en op eens op een goeden morgen zijn uitgebreide werkplaats en half voltooide stukken achterlaat en alleen wegreist in stilte: het hoofd vol van zijn Perzeus en anders niets. Te Florence verduurt hij de beuzelarijen en vitterijen van den kleingeestigen Groothertog - alléén om in staat gesteld te worden zijn Perzeus te voltooijen. Die Perzeus, met Medusa's kop in de hand, had ook hem bij 't hoofd: hij was hem een monomanie geworden, en hij rustte niet voordat hij de ontelbare en herhaalde bezwaren overwonnen had en het beeld dat hem zoo lang beheerscht had nu zelf beheerschte, tot hij het daar vóór zich zag zooals hij het, als een treffend meesterstuk, uit den kuil van den gietvorm ontblootte.'

III

Niemand zal Mr. Vosmaer's boekje, uit het oogpunt der gedachten en van haar rijkdom, onvoldaan ter zijde leggen. Het is een belangrijk, wel overdacht, goed doorwerkt, onderhoudend geschrift. Gewis, niet alle zaken worden afgehandeld, doch zeer vele worden behandeld, geen enkele mishandeld. Mishandeld wordt alleen, de schrijver houde ons dit harde woord ten goede, onze goede nederlandsche taal. Overgemeenzaam met zijne bronnen, duitsche en fransche, maakt zijne

spraak de afkomst zijner denkbeelden over het Schoone en de Kunst slechts al te openbaar. *Relever de quelque chose* moge goed fransch zijn, *ergens van verheffen* (blz. 10) is ongetwijfeld slecht hollandsch. Kant en Baumgarten mogen met het woord 'esthetiek' aangeduid hebben wat zij wilden, zoodra zij er iets mede *beteekenden* (blz. 18) is het ons niet mogelijk hen te verstaan. Ik heb de hoogste achting voor Plato, doch wanneer hij mij door allerlei *tegenstanden* (blz. 36) aantoonst, dat ik dit of dat wel in het oog moet houden, dan gevoel ik lust te vragen: Wat blijft u? Ook ben ik begeerig te weten hoe ik de aandoeningen, die het Schoone in mij opwekt, in al *hun* gevolgen zal *doorvoeren* en *daarin opklimmen* (bladz. 51). Stem toe, zoo gij wilt, wat sommigen beweren, dat reeds de taal, de gesproken taal, Kunst is; doch maak mij niet wijs dat deze stelling van uwe zijde wordt *bejaat* (blz. 60). En al liet ik mij door u overreden, wat zal ik in 's hemelsnaam met uwe *oervormen* en *oertypen* (blz. 66, 87) aanvangen? Of meent gij mij een rad voor de oogen te draaijen door uwe *belichting* (blz. 118, 137 *bis*, 142)? Niets van dit alles kan in uwe bedoeling liggen: waarom dan den schijn er van aangenomen?

Van de tallooze onnaauwkeurigheden van stijl en diktie waardoor dit boekje zich onderscheidt, spreken wij niet; of liever, wij verwijzen, als proeve, naar onze korte aantekeningen aan den voet der eerste bladzijden dezer beoordeeling. Geen bedilzucht deed ons een oogenblik bij deze vlekjes *ubi plura nitent*, stilstaan. Een boek over het Schoone en de Kunst behoort schoon geschreven, behoort zelf een kunstwerk te zijn. In de inleiding, waar hij spreekt over het doel waarnaar hij streefde, zegt de schrijver: 'Dit is mijn ideaal geweest; maar het onderscheid dat bestaat tusschen elk *kunstwerk* (dit boekje) en het ideaal daarvan dat den *kunstenaar* in de ziel woonde, bestaat ook hier.' - Werkelijk bestaat het onderscheid ook hier.

Nog eene aanmerking; doch waardoor niets wordt afgedongen noch op de waarheid en waarde der gezigtspunten die door den schrijver bijna op iedere bladzijde worden geopend, noch op den bijzonderen lof die hem toekomt wegens zijne belezenheid

of zijne vertrouwdheid met het onderwerp, noch op de juistheid der kritiek door hem geleverd van afwijkende of tegenovergestelde zienswijzen.

Zijne prijzenswaardige bedoeling is geweest, de min of meer speculatieve kunst- en schoonheidsbegrippen waarmede hij is vervuld, en die voor hemzelf ongetwijfeld eene bron van dagelijks wederkeerend esthetisch genot opleveren, meer algemeen te verspreiden. Hij wilde de kennis van het Schoone en de Kunst 'uit de school in het leven' helpen brengen.

Dat de schrijver met alle gaven is toegerust, die voor het bereiken van dit loffelijk oogmerk worden vereischt, daaraan twifelen wij geen oogenblik; zijn geschrift predikt voor en na zijne bevoegdheid. Doch wij ontkennen dat dit boekje zelf, zamengesteld als het is uit eene reeks afgetrokken beschouwingen, in de halve schemering eener schoolsche terminologie gehuld, en slechts hier en daar als ter loops met voorbeelden ter opheldering gestoffeerd, zou mogen geacht worden 'uit de school in het leven' te zijn overgegaan. Wij ontkennen dat het schrijven van een werk als dit, indien de uitgaaf niet door eene andere soort van geschriften over hetzelfde onderwerp gevolgd wordt, het geschikte middel wezen zou om ons publiek, dat 'geenszins op de hoogte' is, die hoogte te doen bereiken.

Er zijn te veel hoofdstukjes in deze studie, die even goed in het hebreuwsch konden geschreven zijn, zonder dat de groote meerderheid onzer beschaafde lezers en lezeressen ze minder goed begrijpen zouden. Al wat in § 7 te lezen staat over de verschillende bepalingen in vroeger of later tijd van het Schoone gegeven, hoe wetenswaardig ook, gaat verloren voor den nog oningewijde, en is meer geschikt hem bang te maken dan aan te trekken. Waarom niet uitgegaan van de gemeenschappelijke bekentenis van Van Heusde en Töpffer, door den schrijver zelf daarenboven mede-onderteevend, dat het Schoone voor geen afgeronde bepaling vatbaar is? Waarom zooveel andere beschouwingen niet achterwege gelaten? Ja waarom niet een geheel verschillend boek geleverd en, toegerust met de theoretische bekwaamheden van den auteur, in één levensbeeld (ik denk aan Rembrand, 'dien Shakespeare der

schilderkunst,' bldz. 142) de gedachten aanschouwelijk gemaakt van wier popularisering de schrijver terecht veel goeds meent te mogen hopen, doch die ons in haar tegenwoordigen vorm hoogst impopulair en onverteerbaar schijnen?

Februarij 1857.

Dr. J.J. van Oosterzee.**Redevoeringen, Verhandelingen en Verspreide Geschriften, door J.J. van Oosterzee.**

Twee opwekkingsredenen ten behoeve der zendingszaak, de eene te Zeist, de andere te Rotterdam gehouden (de schrijver noemt ze 'opwekkende' redenen, ofschoon zijn voornemen met deze benaming niet wezen kan op 's lezers indrukken vooruit te loopen); twee toespraken bij eene algemeene vergadering van het nederlandsch Zendeling-Genootschap; eene feestrede ter eere van den 40sten verjaardag der rotterdamsche afdeeling van het Bijbelgenootschap; weder twee toespraken, zamengevat onder den titel 'Christelijke Vrouwenspiegel;' nog eens twee toespraken, een 'Doopgroet,' gebragt aan een geboren Israëliet bij zijne doopsbediening, en een 'Kinderfeesttoon,' aangeslagen bij de inwijding eener bewaarschool te Voorburg: ziedaar even zoovele vertoogen waarover wij ons liefst onthouden hier ons gevoelen te uiten. Waar de taal des gemoeds aan de letterkundige kritiek wordt onderworpen, daar loopt de beoordeelaar dubbel gevaar noodeloos te kwetsen.

Buitendien, Dr. Van Oosterzee's nieuwe bundel bevat ook andere, niet-stichtelijke opstellen. Vijf daarvan bewegen zich, het eene meer het andere minder, op het gebied der fraaije letteren en van het schoone in het algemeen: 1. Iets over Adolphe Monod, 2. De Zuiderkerk te Rotterdam, 3. Het

Avondmaal en de heilige kunst, 4. Nineveh en de Heilige Schrift, 5. De betrekking van Goethe tot het christendom. Stof genoeg voor eene aankondiging als deze.

I

Bij elke gelegenheid, ook weder in het eerstgenoemd opstel, komt Dr. Van Oosterzee er voor uit dat hij de kunst liefheeft, en haar in anderen waardeert. 'Wie ook immer mogt meenen,' zegt hij, 'dat de Evangelieprediking, om aan haar ideaal te beantwoorden, moet geschieden met opoffering en versmading van alle aesthetische vormen, Adolphe Monod kan hem het tegendeel leeren.' Doch zoo men een denkbeeld wil bekomen van de eigenaardige wijze waarop Dr. Van Oosterzee zelf, in en door zijn stijl, aan het kunst-element regt laat wedervaren, dan neme men deze karakterschets van Monod's prediking: 'Zij is eene steeds vernieuwde daad van gehoorzaamheid aan het bevel, eenmaal tot een toekomenden visscher der menschen gesproken: *Steek af naar de diepte!* In de diepten der Schrift, in de diepten des harten, in de diepten der eeuwigheid, boort hij als met adelaarsblik....'

Zij die gewoon zijn de geschriften van Dr. Van Oosterzee te lezen, zullen mij toestemmen dat men al het bijzondere van zijn stijl in een trek als dezen terugvindt en ziet afgespiegeld. Beeldrijk en oratorisch: dit zijn de voorname eigenschappen van meest al zijne pennevruchten.

Mag eene beeldspraak als de aangehaalde tot den kring van het schoone gerekend worden? Ik betwijfel het. Gewis, beeldspraak en redenaarstoon hebben hunne regten; doch men kan zich aan beider gebruik verslaven, en zodoende voor eenvoud en natuur verloren gaan. Waartoe altoos die omschrijvingen? Waarom mag Petrus geen Petrus, en moet hij 'een toekomende visscher der menschen' heeten? Waarom moet aan het 'afsteken naar de diepte,' - eene bijzonderheid waaraan het bijbelsch verhaal-zelf niet de minste symbolische beteekenis hecht, - deze met rabbijnsch geweld niettemin opgedrongen worden?

Ook een enkel woord over het opstel 'De Zuiderkerk te

Rotterdam.’ Weder wordt hier het beginsel gehandhaafd: de kunst en het christendom, de kunst en het protestantisme, zijn elkander geenszins vijandig. ‘Het protestantisme,’ luidt het in de inleiding, bij een algemeenen blik op het nieuwe gebouw en zijne lijnen, ‘het protestantisme heeft hier den puriteinschen weerzin afgezworen tegen kunstschoon en edele vormen, waarover het vroeger en niet altijd zonder reden aangeklaagd werd; men heeft het - spade genoeg - leeren inzien, dat de kunst geene vijandin, maar eene dienaarssse der kerk is; dat het Ware en Goede er niet bij lijden, wanneer beide zich met het Schoone vereenigen.’

De eerste helft dezer kleine verhandeling vervalt in drie stukken: 1. Een nieuw gebouw voor de godsdienst, 2. Een nieuw gebouw voor de christelijke godsdienst, 3. Een nieuw gebouw voor de hervormde godsdienst. De tweede helft is gekleed in den vorm eener beantwoording van drie vragen aan het nieuwe kerkgebouw: 1. Waarvan getuigt gij? 2. Wat belooft gij? 3. Wat wacht u?

Men herkent in deze symmetrie de gewone preekmethode van den schrijver. Doch aangenaam trof het ons bij de lezing van dit stukje, in onderscheiding van de stichtelijke redevoeringen hier en elders, dat de afzonderlijke opgave der verdeeling, aan het slot der inleiding, ons werd bespaard. Eerst onder het voortlezen wordt men met het plan van den auteur bekend; en waarlijk, een lezer heeft aan zulke kleine verrassingen behoefte.

Aan te toonen ‘dat het Avondmaal de edelste pogingen der kunst én verdiend én uitgelokt heeft,’ en tegelijk, dat deze plegtigheid ‘de verhevenste pogingen in verhevenheid verre te boven gaat,’ dit bedoelt de proeve getiteld: ‘Het Avondmaal en de heilige kunst.’

Even als het vorige, onderscheidt zich dit stuk door het natuurlijke der indeeling, wier sleutel alleen in het voorbijgaan den lezer ter hand gesteld wordt. Warme hulde wordt hier gebragt aan ‘de priesters van het waarachtige schoon:’ zoo heeten de schilders Giotto, Signorelli, Rafael, Da Vinci, en anderen, die hunne krachten beproefd hebben aan het afbeelden der Avondmaalsinstelling. ‘Met vreugd,’ zegt de

schrijver tot deze mannen, ‘met vreugd hechten wij ons blad aan den lauwerkrans dien de hand der eeuwen u vlocht; wie de vonken van uw hemelvuur met koele onverschilligheid aanstaart, voorwaar wij benijden hem niet; en die alleen het Ware en Goede huldigt, zonder voor den scepter van het Schoone te buigen, is nog op een bekrompen standpunt geplaatst.’

Ook deze trek herinnert aan Dr. Van Oosterzee's bijzonder talent als kunstenaar met de pen. De opeengestapelde beelden: dat *blad* aan dien *lauwerkrans*, de *vonken* van dat *hemelvuur*, die *scepter* waarvoor men *buigt*, alles kenmerkt den rhetorischen, bloemrijken stijl waarop wij boven wezen. Ook de parafrase is op haar post: de *onverschilligheid*, schoon zij uit haar aard nimmer warm was, wordt ten overvloede *koel* genoemd.

‘Nineveh en de Heilige Schrift,’ heet een ander opstel. De vorige, hoe rhetorisch ook van stijl, waren geen eigenlijk gezegde redevoeringen. Dit stuk wel. Het was oorspronkelijk bestemd voor eene letterkundige Maatschappij en geeft vele bijzonderheden omtrent de jongste opgravingen te Nineveh, hoofdzakelijk onder leiding van Layard, ‘den beroemden Zoon van het Westen.’ Bij het licht der opgedolven assyrische oudheden (‘reeds hebben enkele geleerden in *de geopende groeven* van Nineveh *een heldere fakkel* ontstoken, bij wier *glans* meer dan *ééne bladzijde* der H. Schrift op verrassende wijze *verklaard* wordt’) worden beschouwd: 1 eenige plaatsen uit de profeten van het Oude Testament, 2 eenige bijbelsche geschiedverhalen, 3 eenige bijbelsche voorspellingen. Uitmuntende stof voor een beschaafd gemengd publiek; en ongetwijfeld werd deze redevoering met groot genoegen aangehoord. - Ziehier het begin der voorafspraak. Zij is geheel op dezelfde leest geschoeid als de enkele volzinnen die ik reeds aanhaalde:

‘Wanneer de reiziger in zuidelijk Duitschland het bekoorlijk Salzburg verlaat, om in zijnen heerlijken omtrek te dwalen, dan valt zijn oog onwillekeurig op eene reusachtige poort, uit een reeks van rotsen gehouwen, en met het latijnsche opschrift voorzien: *Te saxa loquuntur*. “Van U, (o God), spreken de steenen:” eene schoone gedachte, voorwaar, van den aartsbisschop Sigismund, die in de vorige eeuw het zeldzame meesterstuk stichtte, om juist deze woorden boven den trotschen

ingang te beitelten. Of wat roepen zij luider uit, die reusachtige berg- en rotsgevaarten, in de nabijheid van den zoo romantischen Salzach, dan de alles overklimmende majesteit des oneindigen Scheppers? Het zijn intusschen niet enkel bergen en rotsen, die daar en elders den naam des Oneindigen herhalen voor ieder luisterend oor. In den meest letterlijken zin wordt het bekende woord: “dat de steenen haast roepen zullen,” nog op eene andere wijze gedurende den loop der eeuwen vervuld. Hoe menige bouwval van verwoeste steden en tempelen, boven wiens ingang wij vruchteloos zouden trachten een beter opschrift te plaatsen, dan het tyrolsche: *Te saxa loquuntur!* Doorwandelt in den geest de ruïnen van Palmyra, het beroemde Thadmor der woestijn; van Sela of Petra, eenmaal de hoofdstad van Edom; van Tyrus, in vroeger eeuw de weelderige dochter van Sidon, thans een naakte rots, waarop de visscher zijne netten uiteen spreidt, of welke gedenkteekenen van een roemruchtig voorleden ik meer zou kunnen vermelden, en zeg mij, kunt gij twijfelen of ook steenen eene stem hebben, die beurtelings spreekt van wat vergankelijk en wat onvergankelijk is?’

Van enkele bedenkingen, die onder het lezen bij mij oprezen, betreft slechts één den vorm. ‘Hebt gij,’ vraagt de redenaar zijne hoorders en hoorderessen, ‘hebt gij bij het lezen van den profeet Ezechiël wel eens opgemerkt, op wat hoogst eigenaardige wijze hij de misdadige verhouding van Juda tot Assur beschrijft?’

Als hulpmiddel tot verlevendiging van den stijl is zulk eene vraag zeker goed en geoorloofd, ook al houdt de spreker zich overtuigd dat niemand der aanwezigen ooit een blik in het aangehaald werk sloeg. Doch deze reis was de kunstgreep niet gelukkig. De door den redenaar bedoelde plaats uit Ezechiël is eene historie, misschien bij ongeluk aan deze of gene onzer beschaafde vrouwen bekend, doch waaraan de welvoegelijkheid verbiedt te herinneren als aan een lijfstukje. De rabbijnen van den ouden tijd lieten niet toe, dat leerlingen beneden de dertig jaren den profeet Ezechiël lazen. Wij wenschen dat Dr. van Oosterzee's redekunstige figuren zoo min mogelijk worden gebruikt om den nederlandschen jongelingen- en jufferstoet over te halen tot eene lektuur die den joodschen werd ontzegd.

Wil men den redenaar in de volle vaart zijner welsprekendheid aanschouwen? Men neme dit fragment waarin hij, ik zeg niet al zijne gebreken bedekt, maar zeker het beste deel zijner gaven doet uitkomen:

‘In waarheid, wonderlijk zijn de wegen Gods en hooger dan de gedachten der menschen! Naar het profetisch woord, dat zeer vast is, wordt Nineveh tot op den grond toe verwoest. Plunderzieke benden ontmantelen het; natuurlijke grafheuvels dekken het; milde voorjaarsregens bespoelen het; gure najaarsstormen geeselen het; harde paardenhoeven vertreden het; vreedzame landbewoners bezigen zijne steenen tot herstel hunner bouwvallige woningen; reizigers uit allerlei oorden bezoeken het, zonder te vermoeden dat zij over een reusachtig koningsgraf dwalen; eeuwen zinken neder in den oceaan, die vroeger eeuwen verzwolg.... en Nineveh, het lang gestorvene, slaapt! Maar, waar gods ure gekomen is, daar opent zich de aarde, om althans déze doode te hergeven, die in haren schoot ligt verborgen, en een ander “Talitha, kumi!” wordt door de koningin der assyrische steden gehoord en gehoorzaamd. De doode werpt den zweetdoek van het lang vergeten gelaat; zij rijst op, zij staart u aan; zij roept u in ondubbelzinnige teekentaal toe: schouw mij aan, en zie, en zeg of God een man is, die liegt, een menschenkind, wien zijne woorden berouwen!’

II

Het stuk waarover wij tot hertoe zwegen - de verhandeling over ‘Goethe's verhouding tot het christendom,’ - is ongetwijfeld het belangrijkste van al de in dezen bundel voorhanden opstellen.

De redenaar verdeelt Goethe's leven in drie tijdperken, en noemt het eerste ‘eene periode van aanvankelijke maar al ras verflaauwde sympathie voor het christendom,’ het tweede ‘een tijdperk van onbewimpelden haat en doorgaande verachting des christendoms,’ het derde ‘een tijdperk van billijker beschouwing en van gedeeltelijke waardering des christendoms.’

Het tweede deel der rede is gewijd aan de verklaring van

het verschijnsel: dat de grootste dichter der 19de eeuw op zijn zachtst gesproken zeer weinig met het christendom heeft opgehad. Daartoe wijst de redenaar: 1 op den tijd waarin Goethe leefde en werkte, 2 op de omgeving te midden waarvan Goethe opgroeide, 3 op Goethe's individualiteit.

De verhandeling wordt besloten met drie opmerkingen in den vorm eener beantwoording van drie vragen: of Goethe gelukkig was? welke vrucht Goethe's gemis aan christendom voor zijn letterkundigen arbeid gedragen heeft? wat men van Goethe's voortdurenden invloed te denken hebbe?

Deze indeeling der stof is gelukkig: geen korset waarin de bijzonderheden slechts uitwendig bijeen geregen zijn, maar een Goede Aanleg, welks wandelpaden gelegenheid verschaffen alle fraaijgheden van den hof geleidelijk in oogenschouw te nemen. Weder schrijf ik de voorafspraak uit:

‘Gelijk aan het verdonkerend luchtgewelf zich in enkele zomer- of winternachten raadselachtige verschijnselen voordoen, door het volksgeloof met den zonderlingen naam van *vallende sterren* begroet, niet anders is het aan den hemel der nieuwere letterkunde. Wie onzer heeft ze niet vroeger of later, althans bij name gekend, de dichters, de schrijvers, de sprekers, wier zonderlinge loopbaan hem onwillekeurig aanleiding gaf, aan die flikkerende vonken te denken? Op eenmaal uit het duister te voorschijn getreden, verspreiden ook zij voor het oog een hoogst eigenaardigen glans. Gedurende luttel oogenblikken, het kind des tijds noemt ze jaren, schieten zij als een vuurstraal vooruit; maar, nog veel korter tijdsverloop, en zij zijn in duisternis uitgebluscht. Niet zelden zelfs zijn die verschijnselen van den letterkundigen hemel aan den schitterenden vuurbol gelijk, die voor een wijle den zachteren glans van andere lichten verduistert maar op eenmaal met een knal uit elkaâr spat, en verbrokkeld ter neêr valt in gloeiende steenen en asch. De nieuwsgierige zag het lichtverschijnsel staroogend aan; de kortzigtige klapte verrukt in de handen; helaas, waarom moest de opmerkzame beschouwer zoo spoedig den dichterlijken klaagtoon herhalen: “hoe zijt gij uit den hemel gevallen, gij morgenster, gij zone des Dageraads!” Wij behoeven geene namen te herinneren, het ééne jaar in de oude

en nieuwe wereld met opgetogen geestdrift gevierd, het ander aan minachting of geheele vergetelheid prijs gegeven. Genoeg: wie zich geroepen acht de geschiedenis van de letterkunde onzer eeuw te schrijven, heeft welligt voor geen hoofdstuk minder gebrek aan bouwstof te vreezen, dan voor dat, waarboven welligt niet geheel ongepast het opschrift mag staan: Vallende Sterren.

Die opmerking, wel bewijsbaar als zij is, zou in menig opzigt ontmoedigend zijn voor den vriend van het ware en goede, indien niet met even onbetwifelbaar regt eene andere daartegen over kon staan. Het is deze, dat te midden der vallende, zich voortdurend *vaste* sterren aan genoemden hemel vertoonen, wier loopbaan regelmatiger, wier glans bestendiger is. Een enkele maal door donkere wolken beneveld, door schitterende meteoren overschaduwde, schijnbaar zelfs aan het uitspansel ondergegaan, trekken zij na eenig tijdsverloop telkens weder den eenigzins geoeffenden blik. Haar luister taant niet, maar klimt, waar het kunstglas wordt in handen genomen, om ze van naderbij te bespieden. En waar zij voor het oog van een vroeger geslacht in helderen zonneglans blonken, worden zij voor een volgend, dat haar op verderen afstand ontdekt, niet zelden de bestendige leidsterren, bij wier vriendelijk licht het zijn weg door het duister vervolgt. Op zulk eene ster van de eerste grootte, ofschoon van een zeer bijzonder standpunt beschouwd, wenschten wij heden met u te staren...'

III

Laat Dr. Van Oosterzee Goethe regt wedervaren? Slechts omtrent zeer enkele bijzonderheden is dit twijfelachtig. Zooals wanneer hij onder de ergerlijkste uitlatingen van Goethe tegen het christendom het 53ste der Venetiaansche Epigrammen aanhaalt en dus vertaalt:

Sla mij den dweeper aan 't kruis, zoodra hij de dertig bereikt heeft;
Kent hij de wereld eerst goed, hij wordt van bedrieger een fielt.

Deze vertaling maakt Goethe zwarter dan het oorspronkelijk doet:

Jegliehen Schwärmer schlägt mir ans Kreuz im dreissigsten Jahre;
 Kennt er nur einmal die Welt, wird der Betrogene der Schelm.

Tusschen een 'bedrieger' en een 'Betrogene' is, vooral bij dit teder onderwerp, het onderscheid groot. Buitendien heeft een 'bedrieger' niet noodig een 'fielt' te worden; hij is het reeds. Zulk eene fout zou Goethe nooit gemaakt hebben.

Een ander voorbeeld. Het is opmerkelijk, volgens Dr. Van Oosterzee, 'dat Goethe nergens in zijn schriften toont, eenig helder denkbeeld te hebben van de eigenlijk gezegde hoofdleer des Evangelies en der Evangelische kerk, de regtvaardiging door het geloof.' Daarentegen is nog onlangs door Bunsen herinnerd hoe Goethe zich in dezer voege over het bedoelde punt heeft uitgelaten: Brief van Goethe aan Zelter, 1816. Bij Bunsen, *Zeichen der Zeit*, II 130. 'Der Hauptbegriff des Lutherthums beruht auf dem entschiedenen Gegensatz von *Gesetz* und *Evangelium*, sodann auf der Vermittlung solcher Extreme. Setzt man nun, um auf einen höheren Standpunkt zu gelangen, anstatt jener zwei Worte, die Ausdrücke: *Nothwendigkeit* und *Freiheit*, mit ihren Synonymen, mit ihrer Entfernung und Annäherung; so siehst du deutlich, dass in diesem Kreise Alles enthalten ist, was den Menschen interessiren kann. Und so erblickt denn Luther in dem alten und neuen Testament das Symbol des grossen sich immer wiederholenden Weltwesens. Dort das Gesetz das nach Liebe strebt, hier die Liebe die gegen das Gesetz zurückstrebt und es erfüllt, aber nicht aus eigener Macht und Gewalt, sondern durch den Glauben an den allverkündigten und allesbewirkenden Messias.'

Derde voorbeeld. Dr. van Oosterzee verwondert zich dat de zesenzeventigjarige Goethe nog in den jare 1824 zich aldus over de toekomstige wereld kon uitlaten: 'Onsterfelijkheidsideeën zijn eene goede bezigheid voor de voornamere standen en allermeeft voor de dames, die niets beters te doen hebben. Een verstandig mensch echter, die reeds hier op aarde wat worden wil, en daarom dagelijks moet kampen en streven en werken, laat de toekomstige wereld liefst aan hare plaats, en is werkzaam en rustig in deze.' Doch wat gaat deze

plaats onmiddellijk vooraf? De volgende klagt over de uitwerking van Tiedge's *Urania*, kort na het verschijnen van dit leerdicht: 'Van Tiedge's *Urania* heb ik niet weinig uit te staan gehad. Er was een tijd dat niets gezongen of gedeklaméerd werd dan uit de *Urania*. Waar men kwam, men vond op alle tafels de *Urania*; de *Urania* en de onsterfelijkheid, men sprak over niets anders. Meen niet dat ik het genot zou willen ontberen van aan een voortbestaan na dit leven te gelooven; geenszins; ik houd zelfs gaarne met Lorenzo de Medici vol, dat wie geen uitzigt hebben op een volgend leven, ook voor het tegenwoordige dood zijn. Alleen liggen ondoorgrondelijke zaken als deze te ver buiten ons bereik, om voorwerp van dagelijksche beschouwing of van hoofdbrekende spekulatie te zijn. En dan: gelooft iemand aan het voortbestaan, hij geniete van zijn geloof in den stille, doch late er zich niet op voorstaan; hiertoe heeft niemand regt. Intusschen heb ik bij gelegenheid van Tiedge's *Urania* opgemerkt dat de vromen eene soort van aristokratie vormen, evenals de adel. Ik ontmoette onbeduidende vrouwen die trotsch waren omdat zij met Tiedge aan de onsterfelijkheid geloofden, en moest mij laten welgevalen dat menigeen onder haar op wijsneuzigen trant mij over dit onderwerp in het verhoor nam. Groot was hare ergernis als ik antwoordde: dat het mij hartelijk verheugen zou na afloop van het tegenwoordige, de zaligheid van een nieuw leven te smaken; doch als persoonlijke gunst hoopte te verkrijgen, dat ik daarboven wierd verschoond van om te gaan met hen die hier op aarde aan de onsterfelijkheid geloofd hebben. Anders, zei ik, zou mijn grootste ongeluk hierboven eerst beginnen! De vromen zouden naar mij toelopen, een kring om mij vormen, en zeggen: Nu, hebben wij geen gelijk gehad? hebben wij het u van te voren niet gezegd? is het niet uitgekomen? En zoo zou ook hier namaals eindelooze verveling aan de orde van den dag zijn.'

Laatste voorbeeld. Dr. Van Oosterzee wijst op Goethe's fijne zinlijkheid, 'die hem eenmaal belijden deed, dat hij zich het ideale nooit anders had kunnen voorstellen, dan onder den vorm eener vrouw.' Hoe onschuldig daarentegen zegt Goethe bij Eckermann (I, 363) ten opzichte der vrouwen en naar aan-

leiding van Byron's vrouwebeeldjes: 'Es ist aber auch das einzige Gefäss, was uns Neuern noch geblieben ist, um unsere Idealität hinein zu giessen. Mit den Männern ist nichts zu thun.'

Geen lezer van Dr. Van Oosterzee's verhandeling zal hem onbekendheid verwijten met de geschriften van Goethe voor zoover die op het onderwerp betrekking hebben. Integendeel, ofschoon het dagelijks gemakkelijker wordt met behulp van duitsche, engelsche, of fransche bronnen zich een overzicht van Goethe's denkbeelden te verschaffen, men bewondert menigmaal den overvloed der bijzonderheden en korte aanhalingen waarmede de redenaar tijd gevonden heeft zijn opstel te stofferen.

Te meer bevreemdt het daarom, bij gelegenheid der eerste periode ('aanvankelijke, maar al ras verflaauwde sympathie voor het christendom,' 1749-1786), nergens melding gemaakt te zien van een gedicht, waarin Goethe mij toeschijnt den geheelen inhoud van zijn toenmalig geloof te hebben uitgedrukt. Ik bedoel het uitvoerig episch fragment *die Geheimnisse*, geschreven in 1785 en waarvan Goethe zelf in 1816, op verzoek van een studentegezelschap, plan en sleutel nader heeft bekend gemaakt.

Plaatsgebrek verhindert mij, over dit gedicht uit te weiden; daarom alleen deze beschrijving van hetgeen Broeder Marcus aanschouwt, als hij bij avondschemering voor de poort van het geheimzinnig klooster in de bergen is aangekomen:

Das Zeichen sieht er prächtig aufgerichtet,
 Das aller Welt zu Trost und Hoffnung steht,
 Zu dem viel tausend Geister sich verpflichtet,
 Zu dem viel tausend Herzen warm gefleht,
 Das die Gewalt des bitteren Tod's vernichtet,
 Das in so mancher Siegesfahne weht:
 Ein Labequell durchdringt die matten Glieder,
 Er sieht *das Kreuz*, und schlägt die Augen nieder.

Er fühlet neu, was dort für Heil entsprungen,
 Den Glauben fühlt er einer halben Welt;
 Doch von ganz neuem Sinn wird er durchdrungen,
 Wie sich das Bild ihm hier vor Augen stellt:

Er sieht das Kreuz *mit Rosen* dicht umschlungen.
Wer hat dem Kreuze Rosen zugesellt?
Es schwillt der Kranz, um recht von allen Seiten
Das schroffe Holz mit Weichheit zu begleiten.

Het Kruis met een Rozekrans versierd: ziedaar een denkbeeld, dunkt mij, dat zeer in den geest van Goethe valt en zeer de aandacht van den onderzoeker zijner geschriften verdient.

Julij 1857.

Nicolaas Beets.

Verscheidenheden, meest op letterkundig gebied. - Een tijdschrift op onbepaalde tijden, door Nicolaas Beets. 1ste Stuk.

Het was geen geheim dat de heer Beets twee opstellen in portefeuille had, waarvan de lezing, indien zij gedrukt werden, aan hen die ze nog niet kenden veel genoeg beloofde: een over Tollens, kortelings overleden, en een ander over de behartiging der moedertaal.

Dit laatste stuk had men te Utrecht en te Amsterdam, misschien ook elders, met groot welgevallen hooren voordragen. Over het eerste was niet slechts gesproken, maar ook geschreven; geschreven door personen die de verhandeling over Tollens wel niet hadden gehoord, doch die van hooren zeggen wisten, of zeiden te weten, dat zij was ingegeven door dogmatische vooringenomenheid; geschreven op het oogenblik dat roomschen en protestanten elkander het eigendomsregt op Tollens' talent betwistten; de eersten volhielden: zoo Tollens roomsch gebleven ware zou hij een veel grooter dichter zijn geweest; de laatsten in krachtige beeldspraak de eersten vermaanden: dat zij toch mogten ophouden 'hun zwadder te spuwen' op de pasgesloten tombe van den geliefden volksdichter.

Vermeerderd met een derde ('Anton Reinhard Falck en het Gedenkschrift van Nederlands herstelling'), zagen beide stukken sedert het licht, en vormen nu de eerste aflevering

van een tijdschrift, bestemd tot vervolg te dienen op den bundel *Verpoozingen*, door denzelfden schrijver eenige jaren vroeger uitgegeven.

I

Het 'Gesprek met Querulus over de behartiging der Moedertaal' is eene uitmuntende satire, waarin beurtelings schoolmeesters en adellijke heeren, keukenmeiden en werkbazen en jonge dames, dichters en geleerden (professor de Vries is de eenige man van wetenschap die een pluimpje krijgt, en een pluimpje met zachte vederkens ook), berispt worden om hun mishandelen van de landstaal. Eene nabetrachting over de bastaardwoorden sluit het hek.

Behalve dat de vorm eener zamenspraak, waarin dit stuk gegoten is, de lezing zeer onderhoudend maakt en den lezer ongemerkt van het eene onderwerp op het andere doet overstappen, geeft deze inkleeding den redenaar tevens gelegenheid, wat er bits of te scherp mag zijn in de boetpredikatiën van Querulus, aanstonds een weinig af te stompen en het misdrijf te vergoelijken.

Slechts eenmaal valt hij hierbij uit zijne rol; waar hij Querulus, die bezig is de theologen en hunne germanismen uit te schuieren ('vormen, wendingen, leenspreuken, perioden, alles is duitsch'), schijnbaar naief, doch niet geestig genoeg voor eene naieveteit, met deze woorden in de rede valt: 'Behalve de denkbeelden, die oorspronkelijk zijn.'

In den mond van Querulus zou dit gezegde niemand pijn hebben gedaan. In dien van Hildebrand (de heer Beets, die als populair theoloog niet minder dan als dichter aan de Engelschen veel verplicht is en veel van de Engelschen heeft geleerd, handelt niet goed den duitschen oorsprong der gevoelens van het meerendeel zijner ambtgenooten hun voor de voeten te werpen; heeft hijzelf ook niet menigmaal uit Stier en Lange en Ebrard geput?), in Hildebrand's mond is deze tusschenrede een wanklank. Overigens noem ik de episode over de taalkundige zonden der theologen een meesterstuk van kompositie. Querulus spreekt:

‘Ééne categorie van geleerden is er nogthands, aan welke ik, over het algemeen, dit getuigenis (er is vooruitgang, aanmerkelijke vooruitgang) niet zou kunnen geven... Het is die... Maar waarlijk, beste vriend, laat ons liever van iets anders spreken... Hebt gy al gehoord van den Aartsbisschop van Parijs...’

‘Hoor eens Querulus,’ zeide ik: ‘ik ben geen kind, dat men met een kluitje in het riet zendt. En aan den anderen kant is het overbekend dat ik noch geleerd noch wetenschappelijk ben... Er is dus geene enkele reden om uw gedachten te verbergen.’

‘Indien gy het dan volstrekt verkiest,’ zeide hy, ‘en de gevolgen voor uwe rekening neemt, zoo weet dat ik de theologanten op het oog heb, of zoo als gy tegenwoordig liever verlangt: de *theologen*.’

‘Ik heb geen verkeurdheid in den naam,’ zeide ik. ‘Maar ik vreesde wel, dat de broederschap weder het voorwerp van den toorn zou moeten zijn.’

‘Welnu,’ antwoordde Querulus, ‘verdedig gy haar zoo gy kunt. Waar vindt men, ik zeg niet zoo talrijke germanismen, maar een taal zoo gantsch en al van den duitschen geest doortrokken, een stijl zoo geheel en al op de duitsche leest geschoeid als bij de meesten harer coryphaeen, en dat van elke richting, van den laatsten tijd? Men moet inderdaad hoogduitsch verstaan om hunne bedoeling altijd te vatten. Vormen, wendingen, leenspreuken, perioden, alles is duitsch...’

‘Behalve,’ viel ik in, ‘de denkbeelden, die oorspronkelijk zijn.’

Maar Querulus luisterde niet, en te laat bemerkte ik hoe onvoorzichtig ik geweest was met hem te laten spreken...

‘Wat klaag ik, ging hy in een staat van zichtbare opgewondenheid voort, wat klaag ik van eene in haar taal slecht onderwezene natie? Hier heb ik met onderwijzers van de natie te doen, en van de voornaamste, de meest gelezene, meest aangehoorde. Hier zijn mannen, geroepen, opgeleid, in staat om van dingen te spreken die belangrijker zijn dan alle andere, en die voor allen belangrijk zijn; hier geleerden, wier heilige roeping het mede brengt, te gelijker tijd mannen

des volks, volksredenaars te wezen, en in de taal huns volks door te dringen tot de harten en verstanden van alle klassen van menschen... En deze, deze verlopen zich in wegen waarop zy meer en meer ongeschikt worden voor deze hunne taak, deze oefenen zich in onverstaanbaarheid. De een schrijft een boek over het Evangelie van Johannes als NB. de *bron* van het leven van onzen gezegenden Heiland. De ander behandelt den kinderdoop, *uit* zijnen geest. Hier zoeken zy als dwazen, ik spreek taalkundig, naar den *laatsten* grond huns geloofs; daar hebben zy het over een bewijs dat *gedrukt* wordt, hetgeen, o wonder! bij hen het tegenovergestelde zeggen wil van hetgeen zy noemen *geprest* worden. Hier wordt een denkbeeld op de *spitse gedreven*, daar komt het niet *tot zijn recht*. Alles is een *opgave*, alles is altijd een *feit*: het een is een *grondaanschouwing*, het ander *spreekt zich* uit; alles wordt *besproken*; maar het een kan worden *doorgevoerd*, het andere is nog *in het worden begrepen*. Wat wilt gy zeggen?...

‘Ik wil,’ zeide ik, ‘den stroom uwer toornige verwijten stuiten, door u opmerkzaam te maken dat zy alleen op onze Wetenschappelijke geschriften toepasselijk zijn. Met uw verlof, Querulus! staakt gy daar den neus niet in, gy zoudt u menige ergernis besparen. Dit is nu de straf van dat theologisch dilettantisme, waarover...’

‘Het mocht wat!’ ging mijn onverbidde vriend voort. ‘Gy moest onzen jongen dominé buiten eens hooren met zijne *feillooze* apostelen en *verschijning* van den Heiland. Onze eenvoudige landlieden, die zeer wel wisten wat hun ouderwetsche Voorganger meende, wanneer hy hun van *schuldgevoel* en *berouw*, en van den *ouden Adam* sprak, gapen hem met verbazing aan, wanneer zy van niets anders hooren dan van *zondebewustzijn* en *innerlijke tweespalt*. Zij worden op alles *heengewezen* en bij niets meer *bepaald*. Onze schoolmeester, ook nog jong, en een gek in folio, vangt de nieuwe woorden en spreekwijzen met gretigheid op. “*Meerdereren* (zegt hy) vatten den jongen predikant *niet eenmaal*; maar my *geldt* hy voor eene *beduidende* aanwinst...” Dit is zeker; de jonge mensch meent het goed, en is, geloof ik, geleerd genoeg... Maar wy spreken nu over de Taal...-’

II

Het is niet geraden, met den heer Beets van meening te verschillen omtrent zaken van taal en stijl. Toch wensch ik te vragen om welke redenen hij *auteur* schrijft met *th*; of *behulpelijkheid*, in den zin van *stumperigheid*, niet een germanisme of zoo iets is; en of 'geëmancipeerd zijn *aan* den arbeid der voorgeslachten,' tenzij wij aan eene drukfout te denken hebben, niet eene kwalijk uitgekomen naauwkeurigheid verraadt?

Met dat al, Querulus heeft groot gelijk. Er wordt zwaar tegen de moedertaal gezondigd; zelfs door schrijvers van beroep, en niet het minst door schrijfsters. Mevrouw Van Calcar's nieuwe roman, *de Dertiende*, levert hiervan te zeer het bewijs. Deze begaafde vrouw spreekt van 'door de huizen zijn,' van 'iets doen *uit* bestwil,' van 'mededinging vinden *in* een kollega,' van 'het *op* iemand winnen,' van 'raad en daad *met* iemand nemen,' van '*verloochend* zijn *aan* de aardsche dingen,' van iets dat u '*te voren* komt,' van 'zich *met* iets assimileren,' van 'gebeten zijn *tegen* een stoel,' van iemand 'die ten doelwit staat *van* de wangunst,' van 'ergens vrede mede *vinden*,' van iemand 'die *op* iederen stap *onder* de menschen onkunde en onverschilligheid vindt,' van 'overwinnaar te zijn *op* den strijd des levens,' van eene jodin volgens wie 'het christendom niet *op den mensch past*,' van een man 'die regten heeft *voor* eene betrekking,' van goede werken 'die *met* eene doode volgen,' van een standpunt 'dat zoo hoog is *van* waarlijk boven de partijen te staan,' van een oud man 'die sympathie heeft *met de toekomst*,' van lieden 'die *in* vereering verliezen voor hetgeen hun eerst heilig was,' van 'rijp geworden zijn *tot* helderder denkbeelden,' van iemand 'die een natuurlijke verwantschap koestert *voor* de kerkleer,' van iemand '*wien* iets vergeten is', van iemand 'die tot een noodlottig wantrouwen komt *voor* den Bijbel,' van 'mijne zenuwen zijn er niet *voor* bestand,' van.... -

Men vergeve dit waarlijk niet overladen register. Juist had ik *de Dertiende* uitgelezen, toen het 'gesprek met Querulus

over de behartiging der Moedertaal' mij in handen kwam, en - mijne zenuwen hebben óók zekere regten.

III

Het opstel over Falck, en over de betrekking van Falck op Van der Palm's *Gedenkschrift*, is eene letterkundige kuriositeit; meer niet. Hoe minder van zulke stukken in de *Verscheidenheden* worden opgenomen, des te dankbaarder zal men den verzamelaar zijn. Voor de *coqui* zijn mededeelingen van deze soort somtijds van belang; de *convivoe*, het groote publiek, het publiek van den heer Beets, kan ze niet anders dan met onverschilligheid ontvangen. Het werpt zich op 'Querulus,' het wil weten van 'Tollens,' en het doet wel.

Ziehier in hare volle lengte de karakteristiek van Tollens door Beets, van den dichter door den dichter. Deze bladzijden verdienen in menig opzigt een monument van letterkundige kritiek te heeten; de toon is waardig, het oordeel vrij:

'En thans aan het einde van dit overzicht gekomen en met de versche herinnering van den gantschen stroom van gedichten uit deze gulden ader gevloeid: welke is de Algemeene indruk, dien zy nalaten ter opmaking van ons oordeel, voor zoo veel wy er toe in staat zijn, over dezen Dichter en deze Poëzy?

Indien wij ons mogen vermeten met weinige woorden ons gevoelen vrijmoedig te uiten, zoo zeggen wy in de eerste plaats, dat wy hier te doen hebben met eene echt Dichterlijke Natuur en Buitengewone Gaven.

Tollens is Dichter, en geen middelmatig dichter. Daar is in de vijftig jaren van zijn Dichterlijke loopbaan geen enkel gedicht uit zijne pen gevloeid, hetwelk deze uitspraak logenstraft of twijfelachtig voor doet komen. Ook vormt de middelmatigheid zich geene school; ook kan zy zich den weg niet banen tot eene populariteit als aan hem ten deel is gevallen. Zijn gevoel is levendig en natuurlijk, ofschoon wellicht minder fijn en diep. Zonder een scheppend genie te zijn, heeft hy verbeelding genoeg om zich een gegeven voorwerp van alle zijden voor te stellen, het by te houden en te volgen. Zijn

smaak is, na korte verdoling, hoe langer hoe zuiverder geworden. Zijne uitdrukking duidelijk, natuurlijk, schilderachtig, over het geheel juist, en eenvoudig, ofschoon het laatste niet altijd met volkomene afwezigheid van een zelfbehagen, dat eenige gemaaktheid te weeg brengt. Men kan niet zeggen dat Tollens onbepaald heerschappy voert over de geheele taal, of dat haar gantsche schat hem ten dienste staat, maar hy woekert voortreffelijk met dat gedeelte hetwelk in zijne macht is. Oorspronkelijk is hy, ook ondanks de vele wrijving en aanraking met uitheemsche vernuften, en niettegenstaande hunnen dikwijls merkbaren invloed op zijn geest en smaak; want op al wat door zijne handen gaat, drukt hy steeds zijnen eigenen stempel.

Te recht draagt hy den naam van Volksdichter; want hy is het. Geen dichter misschien werd ooit in Nederland zoo algemeen door alle lezende klassen der maatschappy gelezen. Maar hy is het niet door de vervaardiging van een Volkslied, dat zoo weinig nationaal is uitgevallen, dat het met verandering van een enkel woord in den eersten regel, door alle volkeren kan gezongen worden die een vaderland hebben en een vorst, en aan een “Godheid op den hemeltrou” gelooven; hij is het niet *slechts* omdat hij nationale onderwerpen bezongen heeft; gelijk sommigen zich schijnen in te beelden, die op dezen titel, zich voorstellen zijn ledige plaats te gaan innemen; maar hy is het, wat hy ook bezinge, door het aanslaan van een toon, die voor alle harten verstaanbaar is en in alle harten weerklink vindt. Zich algemeen te doen verstaan, zich algemeen te doen beminnen, ziedaar het geheim van zijne, en van alle populariteit.

Tollens is geen Dichter van den *eersten* rang; hij zelf is de eerste geweest om dit te gevoelen, om dit gedurig te erkennen. Hy heeft het besef van niet te zijn geworden hetgeen hy meende dat in zijnen aanleg lag. Hy houdt zich overtuigd dat gebrek aan opleiding, aan gelegenheid tot veelzijdige studie, dat de noodzakelijkheid om zich te verdiepen in de bezigheden van een slaafsch beroep, hem belet hebben de hoogte te bereiken, waarop hy wellicht anders gestaan had. En het is mogelijk dat hy hierin gelijk heeft. Maar wy vreezen dat ook

de grootste voorraad van verkregene kundigheden geenszins in staat zou geweest zijn hem te verheffen tot eene hoogte, waarvan hem meer dan iets anders eene zekere beperktheid van geest en inzicht uitsloot. De geest van Tollens (naar zijn dichtwerk te oordeelen) had groote vatbaarheid, maar niet even grooten omvang; en komt ons voor zoowel de diepte als den scherpden blik te missen die het kenmerk zijn van geesten van den eersten rang.

De dichter Tollens ziet slechts een bepaald getal van zaken; en dezen uit een bepaald oogpunt; van enkele zijden en oppervlakkig: de *gevels* der huizen; en als hij de huizen binnentreedt, nog weder gevels; maar het binnenste heiligdom niet.

Vandaar in zijne poëzie, waar zy ophoudt te verhalen, gedurige wederkeering van een zelfde thema, onderwerp, denkbeeld; van dezelfde beschouwingen, dezelfde tegenstelling. Vandaar dat deze zanger zelfs in de keuze zijner verhalen meestal tot het gelijksoortige gedreven wordt; vandaar in zijne poëzy, bij rijke afwisseling van vorm, eene zekere eentonigheid, eene zekere armoede wat den inhoud betreft.

En de waarheid dezer opmerking valt, dunkt ons, het meest in 't oog waar deze dichter zich beweegt in den kring van godsdienst en zedelijkheid.

Niemand heeft een dieper gevoel voor de Grootheid en de Liefde Gods, zoo als zich die in zijne Schepping openbaart, op schooner, op aandoenlijker wijze uitgedrukt dan deze dichter, telkens op nieuw, en telkens nieuw.

Maar dit gevoel, en een algemeen denkbeeld van Onsterfelijkheid, en een flauwe Hoop van Wederzien, is bijna alles wat van zijne godsdienstige gewaarwordingen en overtuigingen, wat van den gantschen schat der christelijke vertroosting in zijne poëzy is doorgedrongen; en dikwijls zien wy deze poëzie, gissende en dolende, in het onzekere rondtasten, waar hooger licht sints eeuwen een goeden en veiligen weg heeft aangewezen.

Elke deugd wordt door dezen dichter aanbevolen, en vooral dringt hem zijn gevoelig hart en diepe deernis met ellende en rampen die voor oogen zijn, tot gedurige aanbeveling van Barmhartigheid jegens armen en nooddruftigen. Maar de diepste

behoefte van het menschelijk hart, het inwendig derven en ontbreken, en zijne vervulling uit den rijkdom der genade Gods wordt niet aangeroerd. Zelden wordt in deze poëzy de naam des Heilands genoemd: waar het geschiedt, treedt hy als voorbeeld van liefde, als leeraar van zachtmoedigheid en van godsdienstige verdraagzaamheid op.

Het spreekt van zelf dat het niet in ons opkomt den Mensch en Christen te oordeelen; maar het verhoogt geenszins de innerlijke waarde, kracht, en belangrijkheid dezer poëzy, dat men, haar lezende, moeielijk tot het besluit kan komen dat den Dichter, als hy de lier in handen nam, de hooge beteekenis van het menschelijk *leven*, welke voor hem in een dankbaar genieten schijnt te bestaan, van het menschelijk *werken*, dat hij hier meestal als beuzelen doet voorkomen, en van het menschelijk *lijden*, dat hem een raadsel blijft, eenigzins duidelijk voor den geest stond.

Vandaar dat deze poëzy, in den beperkten kring van denkbeelden waarin zy zich beweegt, den Mensch wel kan streelen, maar den Christen en den Denker beiden, menigmaal onbevredigd moet laten. Vandaar dat deze Dichter wel de aangename en geliefde Zanger, maar geenszins, als een andere Vader Cats, boven wien hy nogthands als Dichter zich zeer verre verheft, de leersame Leidsman en Vraagbaak zijns volks wezen kan. Vandaar (maar ook dit zegt niet weinig) dat de Zedelijke invloed zijner Gedichten grootendeels bepaald blijft by die weldadige werking op de algemeene stemming van den geest en van het gemoed, welke het hart voor alle goede indrukken vatbaar maakt, en die onmogelijk kan achterblijven, waar eene lier als die van Tollens de zuivere wederklank hooren doet van een hart als het zijne.'

IV

Ik weet er die meenen zullen dat hier te weinig hulde aan Tollens wordt gebracht; anderen weet ik, wien bij het lezen de woorden van Falck zullen te binnen schieten, toen hij zijne karakterschets door Van der Palm had doorgezien: 'Het is al mooi genoeg.'

Maar de vraag is niet of men in alles met den heer Beets instemt; zij is of zijn oordeel, dat in elk geval op bekendheid met de gedichten van Tollens gegrond is, u al dan niet in staat stelt voortaan u een eigen oordeel over Tollens en over zijn dichterlijk genie te vormen. De roeping der kritiek is niet, knopen door te hakken of onherroepelijke vonnissen te vellen, maar voor te lichten, te leiden, den smaak des publieks te zuiveren. En dit kan alleen geschieden, wanneer, zooals in deze bladzijden plaats heeft, het eene groote talent den indruk teruggeeft dien hij van het andere heeft ontvangen. Beets heeft Tollens beoordeeld: de natie doe er haar voordeel mede. Vóór alles, zij wachte zich aan onedele bedoelingen, aan partijzucht, aan welk vooroordeel ook, toe te schrijven wat met christelijke vrijmoedigheid werd gedacht en met manlijke waardigheid uitgesproken.

Nog enkele losse opmerkingen, naar aanleiding van eene en andere plaats in dit eerste stuk *Verscheidenheden*.

De *Jeftaas dochter* van Tollens heeft mij nooit regt willen bevallen, en door het ongunstig oordeel van den heer Beets over dit stuk ben ik in mijn gevoelen versterkt. De gave van Tollens lag niet op het gebied der oostersche wereldbeschouwing. Wie onderwerpen uit het Oude Testament wil bezingen, ga ter school bij Da Costa en leze *Hagar*. Dat Tollens onbijbelsch is geworden toen hij van Jeftha zong: 'Het was dien veldheer dienst gedaan, indien hem de aarde had vergeten,' ook dit stemt men den heer Beets aanstonds toe.

Doch ik begrijp niet hoe hij Jeftha's onvoorzigtigen eed noemen kan: 'de gelofte door den godvreezenden geloofsheld onbedacht maar in vroomheid des harten gedaan.' Dat Jeftha's naam in het Nieuwe Testament 'onder die der geloofshelden tot eeuwige gedachtenis staat opgeteekend,' is eenigszins eene magtspreuk. Ook aan Barak wordt de titel van geloofsheld geschonken, niettegenstaande uit het boek der Rigteren blijkt dat Barak alles behalve heldhaftig was, en zelfs dat hij de aansporing van Debóra behoefde om zich tot den strijd te begeven. Bestaanbaar met de christelijke moraal schijnt alleen déze voorstelling van Jeftha's daad en karakter, dat wij hem als het slagoffer beschouwen van zijne begrippen omtrent den

eed, begrippen die met den aard van zijn godsdienstig geloof op het naauwst zamenhingen. Dit maakt Jeftha's toestand tragisch, en daardoor dichterlijk. Tollens heeft deze poëtische zijde van het onderwerp ontegenzeggelijk verwaarloosd. Doch om Jeftha als een toonbeeld van geloof te schilderen, zooals de letter des bijbels eischt, en zooals den heer Beets welgevallig zou zijn geweest, had Tollens afstand moeten doen van zijne overtuiging; en de poëzie zou daarbij niet minder schade hebben geleden dan bij het andere. Liever geen verzen over onderwerpen aan den bijbel ontleend, dan zaamgelijmde regels (verzen zijn het niet) ingegeven door opgeschroefde getrouwheid aan het bijbelsch gezigtspunt.

Eene andere kritiek is mij voorgekomen ten volle verdiend te zijn. Deze bedoel ik: 'Zekerlijk doen al deze en dergelijke stukken (de *Gevels van de huizen*, het *Kamermeisje*, de *Kerkgang*, de *Pleegzuster*) het hart van Tollens eer aan, en zijne muze geene schande, en dit geldt met nadruk van die reeks van dichterlijke *Bedelbrieven*, door welke hy geslaagd is van winter tot winter aanmerkelijke sommen voor de armen byeen te brengen; maar moeielijk kan men de neiging onderdrukken om bevestigend te antwoorden op de vraag, of de goedhartigheid niet al te zeer den boventoon heeft op het gezond verstand, wanneer zy bijvoorbeeld zoo ver gaat van in het stukjen *Eens Konings vrijspraak*, niet slechts den Souverein toe te juichen, omdat hy in een bepaald geval van zijn regt van gratie heeft gebruik gemaakt, maar zich zelfs uitlaat op eene wijze, als of begenadigen de regel, en straffen de (schier misdadige) uitzondering behoorde te zijn. Of zou naar zulke beginselen de overheid niet veilig gezegd mogen worden, het zwaard te vergeefs te dragen? Gewis, en waar deze dichter ze uit, meenen wy waarlijk alle redenen te hebben ons met hem te verheugen over een omstandigheid, waarover hy zelf zich nog al eens dikwijls met dankbare vreugde heeft uitgelaten, dat hy namelijk een dichter en geen koning is, en de pijn niet heeft uit te staan

Van met een kroon op 't hoofd te gaan.' -

V

Niet slechts om de teregtwijzing heb ik deze plaats lief. Ook om den vorm, om de geestige inkleeding van het slot, om de lichtende Hildebrandsvonken, die uit deze welwillende beoordeeling van eene der zwakste zijden van Tollens u vrolijk te gemoet schieten. Nooit is de heer Beets bevalliger en aantrekkelijker dan wanneer hij aan Hildebrand en aan den toon der *Camera Obscura* herinnert. Hij vertegenwoordigt het zeldzaam verschijnsel van een schrijver die in zijne jonge jaren, met één sprong is aangeland op het toppunt van zijn talent, en die thans, ook na groote en veelzijdige ontwikkeling, slechts aan zijne jeugd behoeft getrouw te blijven, of tot haar terug te keeren, om zeker te zijn dat niemand hem zijne kroon als lievelingsauteur zijner landgenooten rooven zal.

Er is slechts één ding waarvan ik wenschte dat de heer Beets besluiten kon zich voortaan te onthouden. Ik meen: zijne lezers te herinneren dat hij op geen geleerdheid, geen wetenschappelijkheid aanspraak maakt. ‘Het is overbekend dat ik noch geleerd noch wetenschappelijk ben:’ indien het bekend, en zelfs overbekend is, waartoe van de zaak gesproken, waartoe haar telkens op gehaald? Het epigram van den ‘wetenschappelijken jager’, in de *Korenbloemen*, is allergeestigst. Doch laat het daarbij blijven. Waarom den tegenstander aanleiding gegeven dat hij meesmuile? dat hij op dien afkeer van geleerdheid en wetenschappelijkheid de fabel toepasse van Vos en Druiven? Is het niet wereldkundig dat, zoomin op wetenschappelijk als op kerkelijk gebied, zij die zich beroemen ‘niet vele wijzen naar het vleesch, niet vele magtigen, niet vele edelen’ te zijn, juist niet altoos door hunne nederigheid uitblinken, en de gaten in Diogenes' mantel van oudsher het uithangbord van den hoogmoed waren?

De heer Beets heeft een bijna onberispelijken smaak, een kostbaar gezond verstand, eene vaste hand als schrijver, en als esthetisch beoordeelaar een scherp blik. Doch waarlijk, indien het minder overbekend ware dat hij niet wetenschappelijk is, en op minder aannemelijke gronden; indien hij bij

zijne groote gaaf van intuïtie, ook nog, of in hooger mate dan het geval is, de gaaf der methode bezat (en hetgeen men wetenschappelijk noemt verschilt niet van het genie der methode), zijne *Verscheidenheden* zouden er niet bij verliezen maar winnen. Voor de praktijk is hij een uitstekende gids; doch hij helpt u niet doordringen in de diepten des nationalen levens waaruit iedere letterkunde, zoowel als alle staatsinstellingen, alle kerkgenootschappen, gewonnen en geboren worden. Zijne kritiek is te uitsluitend esthetisch, te spaarzaam historisch, te spaarzaam wijsgeerig; zij is te vreemd aan inzigten waarin men alleen door de wetenschap wordt ingewijd. Vandaar, - want intuïtie zonder methode brengt het niet verder dan tot den voorhof der dingen, - vandaar dat de heer Beets als beoordeelaar slechts bij uitzondering, in schoone plaatsen als de aangehaalde, de grenzen van het dilettantisme overschrijdt.

1858.

S. Hoekstra Bz.

Godsdienst en Kunst; de afhankelijkheid der laatste van de eerste, door S. Hoekstra, Bz.

I

‘Neen! ik wensch geen verwarring. Ik begeer geen kunst met een gekunsteld godsdienstig gelaat. Ik zou mij ongelukkig gevoelen, als ik de schoone litteratuur met stichtelijke verruilen moest. Romans, die veel hebben van zedelijke vertoogen, ze zijn mij een walg. Van dramaas, die van zedelessen overvloeijen, heb ik afkeer. De kunst, zij geve ons het frissche leven, en, wil zij heiligend werken, zij doe 't alleen door de waarheid en aanschouwelijkheid van haar voorstelling, en door de heiligheid van het ideaal dat uit het kunstwerk spreekt. Zij moet indruk maken door de waarheid van het beeld, hetzij zij het goede in een verheven en bekoorlijk, of de dwaasheid en slechtheid in een belagchelijk en verachtelijk daglicht plaatst. Valt zij dien indruk door zedelessen aan, dan belijdt zij alleen haar eigen onmagt. Haar kracht is de aanschouwelijkheid van natuur en leven. Daarom moet zij de *zedelijkheid* liefhebben; maar daarom ook wordt zij afvallig van zichzelf, zoodra zij zich tot slavin van de *zedeleer*, die minst vruchtbare van alle wetenschappen, verlaagt. De *meesteres* wordt niet eens gehoord: zal men acht slaan op de *slavin*? Waarlijk, de kunst staat er

te hoog voor, om zich tot slavendienst te vernederen. Zij heeft haar doel in zichzelf. Voor geen prijs ter wereld mag zij haar vrijheid aan banden leggen. De kunstenaar, die in zijn arbeid zich de zoogenaamd zedelijke strekking ten doel stelt, pleegt *verraad* aan de kunst en doet *schade* aan de zedelijkheid. Alleen dan werkt de kunst het goede uit, als zij het aesthetisch gevoel veredelt en verhoogt. Dat is haar domein; maar zij ga ook geen schrede verder; de toepassing van de preek ligt buiten des kunstenaars gebied. Als maar de fantasie van den kunstenaar door het heilige zelf geheiligd is, dan zal zijn kunst van zelf geadeld worden, dan zal zij van zelf met geestdrift voor het schoone en goede bezielen; doch het voegt haar niet, zedelijke onderschriften onder haar werken te plaatsen.'

Aldus Prof. Hoekstra; ongeveer aan het slot zijner belangrijke redevoering *Godsdienst en Kunst*, uitgesproken te Amsterdam in de afdeeling Letterkunde van de maatschappij Felix Meritis.

Zeker, het is niet genoeg dat er in algemeene bewoordingen dus te velde worde getrokken tegen de schadelijke verwarring van esthetiek met godsdienst of moraliteit; tegen bastaard-romans en bastaard-drama's; tegen het groote woord 'zedelijke strekking,' dat inzonderheid te onzent een paspoort is voor wansmaak en middelmatigheid in de litteratuur, eene dier neutrale vlaggen waaronder allerlei esthetische kontrabande in onze vaderlandsche leeskabinetten en vaderlandsche huiskamers wordt binnengesmokkeld. Het is niet genoeg, het is te weinig en geen afdoend middel, te prediken dat de kunst haar doel in zichzelf heeft, en dat de schoone litteratuur met de stichtelijke te verruilen in staat ware iemand ongelukkig, bijna wanhopig te maken.

Wil men deze algemeene beginselen ingang doen vinden, men kan niet volstaan met ze te verkondigen, al ware het van de daken. Men moet zelf de handen aan het werk slaan; zelf iets leveren dat aan deze hooge eischen voldoet; zelf voorgaan op den goeden weg. Of, zoo men niet door eigen gaven zich hiertoe geroepen en magtig gevoelt, men moet zich wijden aan de kritiek. Niet aan de zouteloze aankondigingskritiek onzer meeste tijdschriften; maar aan de betere en

edeler, die nu een miskend of onbekend meesterstuk zich aantrekt en zijne schoonheden in het licht stelt; dan een gevierd broddelwerk desnoods ontkleedt tot op het bloote lijf; of ook - want de geusurpeerde vermaardheden zijn minder talrijk dan men dikwijls denkt; nog minder talrijk zijn de miskende geniën, - aan eene die in enkele der vele werken waar deugden en gebreken telkens zijn dooreengemengd en elkander afwisselen, aanwijst wat goed en blijvend, wat middelmatig en voorbijgaand, wat verkeerd en afkeurens waardig is.

Eerst wanneer men zijne eigen algemeene beginselen omtrent de eischen van het schoone, hetzij tot objectiviteit heeft gebragt in een zelfstandig kunstwerk, hetzij door grondige beoordeeling van den arbeid van anderen die beginselen aan de sfeer der theorie ontheven en ze tastbaar heeft gemaakt; eerst dan zal de prediking der bedoelde algemeenheden waarlijk begrepen worden, zal zij ingang vinden, vrucht dragen, bekeering wekken, leven kweeken. Tot zoolang zal het lot dier prediking zijn wat ook vaak de éénige vrucht der evangelieprediking is: zij zal de ooren streelen met liefelijke geluiden; zal de hoorders sterken in den waan dat zij naar gelang van omstandigheden reden hebben zich te verheugen, de eenen in hunne orthodoxie, de anderen in hunne liberaliteit; zal nieuwe stof geven aan het verwijt van den engelschen christenleeraar aan zijne gemeente: 'You are like the woodpigeon; it says *do, do, do*, all day, and never sets about any work itself.'

Intusschen, al kon er te onzent méér dan dit worden gedaan tot handhaving van de regten der litterarische kunst; al is het te voorzien dat deze, volgeling van ons teringachtig klimaat, zonder krachtige verdediging en bijstand, met ieder jaar dieper in haar ingetreden staat van kwijning zal verzingen: toch is het van groot gewigt, en een heugelijk verschijnsel, dat een zoo bekwaam en terecht door velen zoo geliefd auteur als Prof. Hoekstra, met zoo grooten nadruk als in de aangehaalde plaats, zich doet hooren over het miskennen dier regten en over het verderfelijke van zulk eene neiging. 'De kunstenaar, die in zijn arbeid zich de zoogenaamd zedelijke strekking ten doel stelt, pleegt verraad aan de kunst en doet schade aan de zedelijkheid': in welks of in wiens ooren dit beginsel te

radikaal moge klinken, - want radikaal is het, en onbestaanbaar met het gematigd kunstenaars-konservatisme van zeven achtste der moderne engelsche romans, niet minder dan met de nederlandsche Brave Hendrik's- en Karel Grandison's-litteratuur - in onze ooren niet. Integendeel, wij hebben den redenaar lief om den zedelijken moed van zijn protest tegen de zedelijke strekking, en meenen reden te hebben het er voor te houden dat sommigen van hen, wien het lot der vaderlandsche letterkunde het meest ter harte gaat, in onze ingenomenheid zullen deelen.

II

Bij zedelijken moed past consequentie. Eer wij nagaan of Prof. Hoekstra overal in zijne redevoering aan zijn eigen weldadig radikalisme getrouw is gebleven, - en het zal ons blijken dat dit niet altoos het geval was, - willen wij in omtrekken den gang van zijn uitvoerig betoog naschetsen.

De inleiding der rede bestaat uit een welsprekend beklag over de schier algemeene vergetelheid waarin de wetenschap der godsdienst geraakt of gebleven is.

Betreurenswaardig noemt de spreker het contrast, gevormd door de hooge vlugt eenerzijds der populaire behandeling van alle overige wetenschappen en kunsten in onze dagen, aan den anderen kant door den slakkegang of het stationair karakter der populaire godsdienstwetenschap. Is deze achterlijkheid schadelijk voor de waardering der godsdienst, zij is het tevens voor die der esthetiek; want 'godsdienst en kunst hangen zoo allerinnigst met elkander zamen, dat elke gewelddadige scheiding ook ontaarding en verderf van de eene of andere, of ook van beide, ten gevolge heeft.'

Zoo komt de redenaar tot zijn onderwerp, en gaat, waar wij de rijken van het schoone, het goede, en het heilige, zonder argwaan of beperking hun gebied voor elkander zien openzetten, spreken over het natuurregt en de waardij van het vriendschappelijk verbond van godsdienst en kunst.

Van de twee gezigtspunten die zich hier aan hem voordoen: de afhankelijkheid der godsdienst van de kunst, en de

afhankelijkheid der kunst van de godsdienst, - want 'alle verwantschap is wederkeerig', - stelt hij zich voor, alleen het laatste te behandelen.

In overeenstemming met den geest der moderne wetenschap doet hij afstand zoowel van algemeene bespiegelingen als van afgetrokken bepalingen, en wenscht alleen de ervaring te raadplegen; hier, de geschiedenis der beschaving. Uit feiten aan deze ontleend zal hij aanschouwelijk maken dat inderdaad de kunst afhankelijk is van de godsdienst.

Het eerste dier feiten is dat ook de oude Grieken, aan wie in alle vraagstukken omtrent het schoone en hetgeen daarmee verwant is eene beslissende stem toekomt, de bedoelde afhankelijkheid hebben erkend en geëerbiedigd. 'Hoe oordeelden de Grieken over onze vraag? Zie, voor hun innigst gevoel was er een onverstoorbare verwantschap tusschen het goede en het schoone, tusschen godsdienst en kunst; zij verbonden het goede en schoone met elkander tot één enkele gedachte, zoodat in hun taal zelfs de namen van het goede en het schoone zamenvloeiden tot één ondeelbaar woord.'

Het tweede feit is dat bij alle volken, die eenige zelfstandige esthetische ontwikkeling bereikt hebben, de oudste schoone litteratuur zich bijna uitsluitend op godsdienstig gebied beweegt. 'De godsdienstige voorstelling of het godsdienstig gevoel is daarin de bron van alle verheffing van gedachte.' Blijkt dit uit de oudste litteratuur der Hindoe's zoowel als der Grieken, het wordt niet wedersproken door de schijnbaar tegenstrijdige omstandigheid dat, op elk gebied der kunst, het volk Israël, het godsdienstig volk bij uitnemendheid, achterlijk gebleven is. Aan Israël's wettelijke godsdienstigheid toch ontbrak juist dat natuurlijke en ongekunstelde, ontbrak die zekere vrijheid waarin-alleen het kunstleven bloeijen kan en tieren en welke door de godsdienstige dressuur uitgesloten wordt. 'Vergelijken wij de Israëlieten, de Grieken, en de Romeinen, met elkander, dan kunnen wij zeggen: het godsdienstig leven der Israëlieten bezat het kenmerk van het hoog-verhevene en heilige, maar het miste de vrije, bevallige schoonheid; dat der Grieken droeg het bevallige en schoone, maar het miste de heiligheid; dat der Romeinen was evenmin heilig als vrij en bevallig;

hunne godsdienst was alleen praktisch of bruikbaar, en dat wel in lageren zin, 't meest voor den Staat.'

Intusschen verdient te worden opgemerkt (derde en laatste feit waarop in dit gedeelte zijner verhandeling de redenaar ons wijst) dat dezelfde Israëlieten, die in geen ander vak van kunst of litteratuur hebben uitgemunt, evenwel in de godsdienstige Ode, juist het kunstgebied dat het naast aan de godsdienst grenst, geheel alléén en in de voorste rij staan. Door eene reeks schoone proeven wordt aangetoond hoe 'op het gebied van de ode aan Jehova en van de hymne, of op dat van de godsdienstige lyrische poëzie, aan Israël voor eeuwig de eerste rang toekomt onder alle volken der aarde'; en met Prof. Opzoomer gekonkludeerd: 'Er is maar één toon van het loflied in alle talen van de beschaafde wereld; het is de toon van Job, van de Psalmen en de Profeten.'

Het tweede gedeelte der redevoering is gewijd aan de breede ontwikkeling, in vijftientig bladzijden (reeds hebben wij er meer dan veertig achter den rug), van de volgende stelling: 'De godsdienst van Israël vertegenwoordigt het heilig verhevene. De godsdienst der Grieken vertegenwoordigt het bevallig schoone. Maar er is één godsdienst in de wereld (de christelijke), die al het heilig verhevene van het Jehovah-geloof met al het vrije en bevallig schoone van het grieksche godsdienstig leven in zich vereenigt.' Waarna wordt aangetoond: 1° dat met de verschijning van het christendom een nieuw leven is ontwaakt in alle vakken der antieke kunst: beeldhouwkunst, bouwkunst, litteratuur; 2° dat inzonderheid de toonkunst geschikt is tot veraanschouwelijking der verwantschap van kunst en godsdienst; 3° dat deze verwantschap niet geldt van alle godsdienst of alle christendom, maar alleen van het waarachtig en geestelijk christendom; 4° dat al hetgeen van dit christendom gezegd kan worden, als hoogste goed der menschheid, evenzeer van toepassing is op de kunst; reden waarom - luidt de hoofdzakelijke slotsom der verhandeling - kunst en godsdienst te beschouwen zijn als een zusterpaar, waarvan de godsdienst de oudste, de kunst de jongste vertegenwoordigt.

III

Ongelijk nu aan zichzelf schijnt Prof. Hoekstra mij hierin te zijn, dat hij in de plaats, medegedeeld aan het hoofd dezer aankondiging, de overtuiging uitspreekt dat de kunst haar doel heeft in zichzelf, en zij tot geen prijs hare vrijheid aan banden mag laten leggen; en hij niettemin zijne geheele redevoering wijdt aan het betoog: dat de kunst - afhankelijk is van de godsdienst.

De wakkere radikaal is onbestemd konservatief geworden. Onbestemd, zeg ik, want over zijne voorstelling der dingen is een waas van onduidelijkheid blijven zweven. Welk een trouwhartig hervormer de redenaar is, dit hoorden wij uit zijn aanval op de zedelijke strekking. Wij hooren het weder uit de volgende verklaring, in verband met het beeld van straksgenoemd zusterpaar: 'Zoo gij liever de kunst niet de *zuster*, maar de *dochter* van de godsdienst noemen wilt, ik zal daarover geen lans met u breken, al overtreft naar mijn gevoelen het eerste beeld het laatste in juistheid en waarheid.'

Prof. Hoekstra duide het ons niet ten kwade: de verhandelaar die eene redevoering houdt over de afhankelijkheid der kunst van de godsdienst, ligt wel degelijk onder de verplichting te verklaren, *waarom* hij de godsdienst liever de zuster dan de moeder der kunst zou hooren noemen. Overtreft het eerste beeld het laatste in juistheid en waarheid, dan verandert de stelling. Dochters zijn afhankelijk, zusters niet; en het onderwerp der verhandeling zou moeten luiden: over de zusterlijke, dat is *on* afhankelijke betrekking tusschen godsdienst en kunst.

Onmiskenaar heerscht er eenige onvastheid in Prof. Hoekstra's redevoering. In plaats van 'de onafhankelijkheid der laatste van de eerste' te bewijzen, ontkent en wederspreekt hij haar en konkludeert: 'De kunst staat er te hoog voor, om zich tot slavendienst te vernederen.' Hij gaat nog verder en haalt uit beroemde schrijvers plaatsen aan, waaruit blijkt dat men van godsdienst en kunst *elk afzonderlijk* hetzelfde zeggen kan.

Hegel, leert hij ons, oordeelt aldus over de godsdienst: 'Zij is dat rijk van den geest, in 't welk de Lethe-stroomen vloeijen, waaruit Psyche drinkt om haar leed te vergeten, waarin al de hardheden van het leven vereffend, al zijn duisterheden verheerlijkt worden in den lichtglans van den Eeuwige.' Gervinus aldus over de kunst: 't Is in den diepsten grond het toevallige en armzalige, het gebrekkige en wanstaltige van de werkelijkheid, 't welk de behoefte aan kunst in den menschelijken geest te voorschijn heeft geroepen. Om deze reden is het ook de roeping der kunst, ons van het lagere, onbeduidende, en onschoone, dat de werkelijkheid aankleeft, te bevrijden, en ons op te heffen tot de vreugdevolle hoogte van een schooner bestaan.'

Bij het mededeelen van Hegel's woorden over de godsdienst, vraagt de redenaar: 'Geldt dit alles ook niet in zekere mate van het aesthetisch gebied?' Terwijl hij zijne aanhaling uit Gervinus doet voorafgaan van de bekentenis: 'Wij zouden de voortreffelijke beschrijving van de kunst door Gervinus bijna voor eene beschrijving van de godsdienst aanzien.' Voegt men daar Prof. Hoekstra's eigen definitie van de godsdienst bij, die 'niet is een stelsel van begrippen, niet het zoetelijk dweepen van een ziekelijk gevoel', maar bestaat in 'bij ervaring te kennen de schrille tegenstelling van de onheilige en onzalige werkelijkheid met het heilig ideaal waarvan wij een voorgevoel hebben, al mist dat beeld nog scherp begrensde trekken', - een portret waaronder Hegel *godsdienst* zou geschreven hebben, en dat Gervinus niet weigeren zal te voorzien van het onderschrift *kunst*, - dan komt men tot de gevolgtrekking, niet dat de kunst van de godsdienst afhankelijk is, maar dat beide of één zijn, en kunst slechts een andere naam is voor godsdienst, of dat zij twee magten vertegenwoordigen die, onafhankelijk van elkander, leiden tot hetzelfde resultaat: verheerlijking der werkelijkheid, opheffing van hare schrille tegenstellingen, vereffening van hare hardheden, uitwissching van hetgeen zij gebrekkigs en wanstaltigs heeft, en daardoor verzoening van den mensch met zichzelf, met het leven, met God.

IV

Slechts met een enkel woord maak ik op nóg eene begripsverwarring in Prof. Hoekstra's redevoering opmerkzaam. Ik bedoel 's redenaars doorgaand vereenzelvigen van de godsdienst met hetgeen hij noemt 'het goede en heilige', in onderscheiding of tegenoverstelling van 'het schoone.'

Wel zegt hij ergens: 'Wanneer ik van het heilige en goede spreek, dan bedoel ik hetgeen het christendom zoo noemt: daarbuiten erken ik niets voor heilig en goed, ten zij voor zoo ver als het daarmee overeenstemt.' Doch al bedoelt men met heilig zooveel als christelijk-heilig of eenvoudig christelijk, men heeft hiermede het begrip godsdienst niet uitgeput. De moederliefde eener christin, het eergevoel van een christen, de huwelijkstrouw van een christen-echtpaar, zijn voorwaar heilig. Doch zijn deze gevoelens ook godsdienst? Immers slechts in zoo ver als dit eergevoel, deze huwelijkstrouw en moederliefde, zich bewust zijn van hunne betrekking tot het Oneindige. Bij Prof. Hoekstra daarentegen staat *overal* de kunst tot de godsdienst gelijk het schoone tot het heilige. Sprekend van de verheven gedachte der Grieken: 'Niets is heilig dan het schoone', doet hij aanstonds opmerken: 'Deze heerlijke gedachte stond niet in onafscheidelijk verband met de grieksche fabelleer; zij is integendeel het heerlijkst ontwikkeld door die edelen onder de Grieken, die aan de dichterlijke fabelen omtrent de goden en godinnen al zeer weinig waarde hechtten'.

Hoe nu? maakte dan niet juist het geloof aan de grieksche fabelleer het godsdienstig leven der Grieken uit? datzelfde godsdienstig leven waarvan Prof. Hoekstra zegt dat het, in onderscheiding van het godsdienstig leven der Israëlieten, het karakter droeg van het bevallige en schoone?

Neen, de godsdienst is iets anders dan het heilige, ook al stemt men toe dat zij in het heilige wortelen, dat zij de bloem en kroon der heiligheid moet zijn. Godsdienst is geloof, is oneindigheids-bewustzijn; het heilige ên goede daarentegen behoort tot de sfeer der eindige en algemeene dingen, en mag dus niet met de godsdienst vereenzelvigd worden.

Ten slotte eene vraag. Zou niet de onbestemdheid van Prof. Hoekstra's begrippen omtrent godsdienst en kunst hieraan zijn toe te schrijven, dat de godsdienst, in den door ons bedoelden zin, wezenlijk niets anders is dan een der openbaringsvormen van de esthetiek? niets anders, zoo men wil, dan de idealiteit of genialiteit van ons geestelijk leven, zijn adeldom? Zouden kunst en godsdienst niet tot elkander in dezelfde verhouding staan als methode en inhoud, als formeel en materieel? De ondervinding schijnt althans te leeren dat in verband met de godsdienst iedere verzaking der esthetiek tevens eene stoornis is voor het geloof. Hetgeen Prof. Hoekstra, - doch naar het mij voorkomt in tegenspraak met zichzelf, en in elk geval zonder dit denkbeeld te verheffen tot hoofdgedachte zijner rede, - gelijk wij reeds hoorden, aldus uitdrukt: 'Godsdienst en kunst hangen zoo allerinnigst met elkander zamen, dat elke gewelddadige scheiding ook ontarding en verderf van de eene of andere, of ook van beide, ten gevolge heeft.'

1859.

Dr. A. Pierson.
Eerste artikel.

Een Pastorij in den vreemde. Schetsen en Herinneringen, door Dr. A. Pierson.

I

Wanneer een boek, een roman, eene verzameling in romantischen vorm gekleede ‘schetsen en herinneringen,’ naast gebreken waaruit de geringe belangstelling van dagelijks moeilijker te bevredigen lezers gereedelijk kan worden verklaard, tevens deugden bezit waarin meer geoeffende regters aanstonds of weldra de zichtbare teekenen herkennen van een oorspronkelijk talent, dan is het pligt dat de kritiek hare schade inhale. Dit is de reden dat de *Pastorij in den vreemde* van Dr. Pierson, ofschoon het boek niet meer vonkelnieuw is, hier opzettelijk ter spraak wordt gebragt.

Waaraan mag het toe te schrijven zijn dat het publiek, anders ook in zijne onbewustheid schrander genoeg om aanstonds het ongewone van het alledaagsche te onderscheiden, ditmaal zichzelf ontrouw schijnt te zijn geworden, en een boek, hetwelk zijne volle aandacht verdiende, schier onopgemerkt heeft laten voorbijgaan?

Reeds gaf ik te kennen dat deze onopmerkzaamheid tot oor-

zaak heeft de eigenaardige gebreken van het boek-zelf; gebreken die juist geschikt zijn, tot versterking van het genot der lezers, en tot schade van de populariteit des auteurs, de groote schare in het onzekere te brengen omtrent de onbetwistbaarheid van zijn talent.

Laat een goed- en zelfs diepgedachte roman voortreffelijk geschreven zijn, laat hem aanschouwelijkheid in de schildering der karakters, in den gang der handeling, in de inkleeding en voorstelling der gedachte, laat hem in één woord de verdienste der objectiviteit bezitten, en gij kunt verzekerd zijn van zijn opgang; ook bij lezers die de bedoeling van den schrijver niet in haar geheelen omvang kunnen verstaan.

Auerbach's *Spinoza* is welligt de meest filosofische van alle moderne romans: evenwel bestaat van den stereotyp-druk van dit boek, nadat er achttien jaren sedert de eerste uitgaaf verlopen waren, thans reeds in Duitschland de tweede, misschien reeds de derde oplaat; een debiet dat, neemt men in aanmerking het groot aantal exemplaren waarin gestereotypeerde boeken worden vermenigvuldigd, inderdaad verbazend heeten mag.

Is het duitsche publiek over het algemeen zoo veel ontwikkelder dan het nederlandsche? heeft het zooveel meer hart voor Spinoza? is het onbepaald ingenomen met de negatieve konklusies waartoe Auerbach het niet ongaarne komen zag? De voorname reden van den opgang zal wel zijn dat het boek geschreven is in een zeldzaam schoonen stijl: terwijl de inkleeding zoo aanschouwelijk is, en wij door den schrijver zoo ongemerkt gedrongen worden zelf Spinoza's 'Denkerleben' mede te leven, dat men zeer wel zich eene talrijke klasse van opgetogen lezers kan voorstellen, door wie Auerbach's proselietenjagt met dit werk zelfs niet wordt bemerkt.

Goed geschreven nu, in den uitnemenden zin der uitdrukking, is vooreerst de *Pastorij in den vreemde* niet. Niettegenstaande dit boek nergens matheid verraadt, en zelfs op menige plaats zeer welsprekend is; niettegenstaande het overvloeit van schoone bijzonderheden, puntige spreuken, geestige en menschkundige opmerkingen, ontbreekt aan de uitdrukking die bijzondere soort van volmaaktheid en sierlijkheid, door welke

het groote publiek, al geeft het zich geen rekenschap van de inspanning die het bereiken dezer vaardigheid in de kunst van schrijven onderstelt, al maakt het zich van den daartoe vereischten arbeid naauwlijks eene voorstelling, niettemin wordt aangetrokken; wat meer is, voor welke het zich onwillekeurig buigt als voor een teeken van meerderheid.

Neem uit honderd soortgelijke voorbeelden van gebrekkige uitdrukking - het cijfer is niet overdreven - eene vergelijking als de volgende. Zij behoort tot de karakterschildering der belangwekkende Louise d'Avédo, en de schrijver wil doen gevoelen hoe het godsdienstig geloof dezer buitengewone vrouw, in plaats van door de beproevingen des levens opgewekt en versterkt te zijn, door deze integendeel langzamerhand was vernietigd: 'Hoe meer de doornen der aarde haar wonden, des te meer had Louise zich teruggetrokken: als de bloem had zij hare kelken gesloten, toen het zonlicht des voorspoeds verdwenen was'.

De hardheid van *des voorspoeds* buiten rekening gelaten, gevoelde de schrijver niet dat hij met de woorden 'als de bloem had zij hare kelken gesloten' slechts de helft zijner gedachte uitdrukte? er een lid aan de vergelijking bleef ontbreken? Werkelijk moest er staan: 'Als de bloem hare kelken, had Louise haar hart gesloten'.

Ik beweer niet dat elk lezer zulke dingen aanstonds opmerkt; verre van dien. Doch wanneer in een boek de schoonheid der gedachte telkens wordt vernietigd of geschonden door de onnaauwkeurigheid der uitdrukking, dan blijft ook de onontwikkelde iets en juist dat missen waardoor hij anders zou worden geboeid.

Een voorbeeld van anderen aard ontleen ik aan de beschrijving van hetgeen omging in het gemoed van Clara Laroche, de weleer als kind heimelijk aan het ouderhuis ontvoerde pleegzuster, toen zij het geheim harer afkomst ontdekt had: 'Al de jaren, die tusschen dien geheimzinnigen avond waarop zij het klooster was binnentreden, en het huidig oogenblik waren verlopen, verdwenen en het vervlogen verleden verkreeg vormen en werkelijkheid.' *Ver* loopen, *ver* dwenen, *ver* vlogen, *ver* leden, *ver* kreeg: nog eens, ik geloof niet dat het

meerendeel der lezers in ons vaderland door zulke kleinigheden zich van hun stuk laten brengen. Doch zoo hun genot niet onmiddellijk is verstoord, weder missen zij iets en, ik herhaal het, juist dat wat ook den ongevormden lezer aantrekt en voor den schrijver inneemt: de aangename vrucht van den arbeid, noodig voor het schrijven van een schoonen stijl.

Men meene daarom niet dat de *Pastorij in den vreemde* geen bladzijden behelst die tot modellen zouden kunnen dienen aan menig vaderlandsch auteur, zelfs van naam. Men leze de volgende schets van het karakter van Augusta Middleton, de oudere en nog ongehuwde zuster van Mary, Theodoor's jonge bruid en weldra zijne vrouw:

‘Augusta zeide niets, of zij wist wat zij zeide; Augusta nam geen houding aan, of zij wist wat die houding beteekende, en welken indruk zij op haar omgeving moest te weeg brengen; Augusta legde geen uitdrukking in haar oog of op haar gelaat, of zij wist welke uitdrukking het was. Zij sprak zich zelve nooit voorbij. Zij meende nooit iets onaangenaams te zeggen. Zij had nooit antipathiën. Zij was altijd vol liefde voor een ander, vol zelfverloochening, vol nederigheid. Uit schaars geëvenaarde kieschheid, kleepte zij zich altijd iets minder gezocht dan haar zuster, om Mary beter te doen uitkomen. Maar geen zelfverloochening, geen kieschheid, geen nederigheid werd door haar aan den dag gelegd, of zij zag zich zelve kiesch, zelfverloochenend, nederig. In één woord, haar eigenliefde werd daardoor bevredigd, dat zij zich zelve haar eigenliefde gedurig zag overwinnen’.

Ook sommige dialogen zijn merkwaardig om hunne snelheid en natuurlijkheid. Als voorbeeld noem ik het gesprek der ernstige mevrouw De Steinville met haar wereldwijzen neef Theodoor, toen deze, omdat hij in weerwil van zekere opgeschroefde zelfstandigheid zijn hart had weggeschonken, met zichzelf ontevreden naast haar op de sofa zat:

- ‘Theodoor, ik geloof niet dat gij altijd gelukkig zijt.
- Wie is het altijd, lieve tante?
- O zeg dat niet, er zijn wel menschen die altijd gelukkig zijn.
- Toch niet bijster veel.

- Helaas neen, maar dat is veel hun eigen schuld. Men kan altijd gelukkig zijn, als men altijd wil gelukkig zijn. Maar men maakt zich zelve vaak ongelukkig door het geluk niet op de rechte plaats te zoeken.

- Ja, daar hebt u wel gelijk aan, tante, antwoordde Theodoor, die reeds met angst een gemoedelijk gesprek zag naderen, waarvan hij een doodelijken afkeer had. Tante liet zich niet afschrikken en ging voort:

- Maar indien ik daar wel gelijk in heb, dan dunkt mij, dat zoo gij ongelukkig zijt, gij uw geluk niet op de rechte plaats zoekt.

- Neen, dat doe ik ook niet; ik zoek het bepaald waar ik het niet moest zoeken. -
Mevrouw De Steinville, die deze woorden reeds als een eerste belijdenis opvatte dat hij tot hiertoe te vergeefs de wereld had gediend, vervolgde:

- Ik geloof ook niet dat gij het zoekt waar het alleen te vinden is. Gij zoekt het bij de wereld, en de -

- Ach neen, lieve tante, ik zoek het niet bij de wereld.

- Dan hebt gij zeker de onvoldaanheid, die de wereld laat, reeds gevoeld, en dat maakt u ongelukkig.

- Vraag excuus, tante, dat is het niet.

- Maar zeg mij dan eens openhartig wat het is, Theodoor. Hebt gij behoefte om een ander mensch te worden? Gevoelt gij de noodzakelijkheid eener verandering die in uw geheele karakter moet plaats grijpen? Ziet gij in dat -

- Ach neen, tante, niets van dit alles. Als gij het dan volstrekt moet weten: welnu dan, ik ben verliefd op Mary Middleton, en ik wil haar toch niet vragen.'

Uit nog een voorbeeld zal den lezer blijken dat Dr. Pierson daarenboven een open oog bezit voor het komische waaraan ook de ernstigste, somtijds de meest tragische levenstoestanden onbarmhartig rijk zijn, en dat men daarom ook in de ernstigste boeken gaarne terugvindt. Er is spraak van eene poging tot aftrogchelen van onderstand, aan te wenden door den onnoozelen Charski, echtgenoot van Louise d'Avédo, bij den niet minder onnoozelen heer Henderson, wiens kinderen Louise een tijd lang onderwijs had gegeven; aan te wenden op een oogenblik dat Louise's geldelijke nood en lichamelijke pijnen tot het hoogst geklommen waren:

‘Louise had begrepen dat een geregelde verzorging door haar krankheid dringend gevorderd werd, en zij was besloten om, indien zij de daartoe benodigde gelden kon vinden, een afzonderlijke kamer in het hospitaal te Wallain te huren, waar de behandeling en verzorging natuurlijk niet kosteloos kon geschieden. De vraag, van wier beantwoording nu alles af zou hangen, was of de heer Henderson het benodigde voorschot zou weigeren of toestaan. Na de vele aarzelingen, die wij gevolgd hebben, was Charski eindelijk aangeland in het vertrek van den heer Henderson. Charski, van spaansche geboorte, gelijk wij weten, drukte zich slecht in het fransch uit, en de heer Henderson als Engelschman weinig beter. Het gesprek miste dus nog al gang, en de beide heeren, die te zamen een zeer geringe hoeveelheid verstand bij elkander konden brengen, hadden veel tijd noodig eer zij begrepen waarover het onderhoud liep. Het werd niet weinig verlengd door een misverstand dat uit Charski's ietwat meerdere taalkennis ontstond. Hij wist toevallig dat het gebruik van den tweeden persoon enkelvoud in het fransch eene belediging is. Toen Henderson dus gedurig sprak van *la femme à toi*, verstoutte hij zich eene verbetering voor te stellen, door te zeggen: *à vous*. Waarop Henderson, hem niet begrijpende, riep: *A moi? my wife à moi? le femme à toi!* Toen dit en andere duistere punten eindelijk tot de noodige klaarheid gebragt waren, kon de eigenlijke reden, waarom Charski gekomen was ter tafel komen; en, gelukkig, met dezen uitslag dat Henderson, wiens goedhartigheid door den pathos van Charski wezenlijk getroffen was, tot een voorschot overging, belangrijk genoeg om de eerste onkosten van Louise's verblijf in het hospitaal te dekken. De zaak was dus beklonken, en een kamer in het hospitaal zou Louise's woning worden.’

Hier vloeit bij den schrijver eene ader die niet zorgvuldig genoeg in onze litteratuur kan worden gekweekt. Indien de humoristische levensbeschouwing met regt voor de eenige ware en gezonde wordt gehouden, dan vervult hij hier eene der voorwaarden buiten welke geen bellettrist van den tegenwoordigen tijd rekenen mag een blijvenden en weldadigen invloed te zullen uitoefenen.

II

Doch om, wanneer men oorspronkelijk is en een nieuwen weg bewandelt, het publiek te overmeesteren en te boeijen, daartoe wordt meer vereischt dan hier en ginds eene treffende bladzijde, treffend door diepte of door vernuft.

‘Wat de vriendelijke lezer hier ontvangt is geen roman - ach! dat ik een roman had kunnen schrijven; voor een goeden roman heb ik den grootsten eerbied, de diepste bewondering - maar wat ik aanbied, is de getrouwe en ware beschrijving van eenige levenstoestanden, levensbeelden en levensindrukken, door den schrijver aanschouwd en ondervonden, gedurende den tijd dat hij zich bewoog in een werkkring die in vele opzichten iets exceptioneels had.’ Dus spreekt Dr. Pierson in zijne voorrede. Ofschoon het onbillijk moge schijnen, van hem te eischen dat zijn boek juist dat zij waarvoor het zich niet uitgeeft, of uit bescheidenheid niet durft uitgeven, ik geloof dat men integendeel hem onregt doen, en minder van hem eischen zou dan hij in staat en gehouden was te geven, indien men aan zijne *Pastorij in den vreemde* een anderen maatstaf legde dan het door hemzelf aangeduid model.

Een roman, in den verheven zin die door den schrijver en met reden aan dit woord gehecht wordt, zulk een roman is de *Pastorij in den vreemde* niet. Zij mist die aanschouwelijkheid, dat objektieve, hetwelk elk litterarisch kunstprodukt van de echte soort met welgevallen pleegt te doen begroeten door de schare.

Een welwillend beoordeelaar in een godgeleerd tijdschrift, ingenomen met de *Pastorij in den vreemde*, heeft haar vergeleken bij Charles Kingsley's *Yeast*: met bijvoeging alleen dat men aan *Yeast* kan zien, hoe groot bij het behandelen van zulke onderwerpen het voorregt van den geoefenden boven den ongeoeffenden romanschrijver is.

In weerwil van deze beperking is en blijft de vergelijking voor Dr. Pierson even vleijend als eervol. De nederlandsche Kingsley te zijn, of op dien lof een begin van aanspraak te hebben, is geen kroon van bordpapier. Doch hoe de ongenoemde

recensent er toe gekomen is, met erkenning dat *Yeast* en de *Pastorij in den vreemde* éénes geestes kinderen zijn, den vorm van eerstgenoemd boek als een verheven voorbeeld aan te bevelen, dit, ik beken het, baart verwondering. Van al Kingsley's romans is *Yeast* niet onmogelijk de rijkste aan denkbeelden, de schitterendste, de meest frissche, dien hij tot hiertoe geschreven heeft. Weinig boeken van smaak uit den tegenwoordigen tijd geven den lezer zooveel te overwegen als dit. Doch laat ons hopen dat *Yeast* in Nederland nimmer beschouwd zal worden als eene proeve van hetgeen de romanschrijfkunst vermag tot bezieling en veraanschouwelijking eener wijsgeerige of godsdienstige gedachte. Sommige hoofdstukken van *Yeast* zijn stellig beneden de waardigheid van het onderwerp, zoowel als beneden het talent van den auteur. De preek aan het slot, die preek van den *deus ex machina* Barnakill, zij is onbestaanbaar met de eischen der kunst. Waarlijk, om zulke bladzijden te schrijven als die theologische verhandeling over het leerstuk der Driéénheid, daartoe behoeft Dr. Pierson niet bij Kingsley ter school te gaan. Onze vaderlandsche schrijfster mevrouw Van Calcar zou hem hierin het noodige onderrigt kunnen geven.

Reeds uit de vergelijking van titel en inhoud blijkt dat Dr. Pierson, toen hij zich tot schrijven zette, zijne stof niet ten volle meester was. *Een Pastorij in den vreemde* - wie deze woorden leest moet onderstellen dat gehandeld zal worden over de werkzaamheid van een protestantsch leeraar, Nederlander van geboorte en opleiding, die om het doet niet welke redenen eene herderlijke betrekking in het buitenland aanvaard heeft.

Doch in het boek-zelf komt zulk een persoon niet voor. Wel ontmoet men daar een protestantsch geestelijke, bezig het Evangelie te verkondigen onder eene overwegend roomsch-katholieke bevolking; wel is het tooneel zijner handelingen gelegen in het buitenland, een land waar de fransche taal volkstaal schijnt te zijn, zoodat men aan Frankrijk, maar ook aan Belgie, ook aan een deel van Zwitserland of van Sardinie denken kan; maar niet één bijzonderheid verraadt dat de heer Sénévan, zoo heet de protestantsche leeraar, een Hollander

van geboorte of een vreemdeling is in dat Wallain, waar hij zijn herderlijk ambt uitoefent. Zij die met den auteur en zijne lotgevallen niet van nabij bekend zijn, kunnen in den heer Sénévan, die een franschen naam draagt, nergens als vreemdeling optreedt, zijne standplaats nooit verlaat, zich daar volkomen te huis gevoelt, en wien door zijne omgeving nooit herinnerd of verweten wordt dat hij een bijwoner is, zij kunnen in dien heer onmogelijk den man herkennen die of het regt zou hebben eene *Pastorij in den vreemde* te schrijven, of de geschikte held zou zijn van een roman met dezen titel.

Het gebrek dat wij bedoelen ware verholpen geweest indien de schrijver, eenmaal aangenomen dat het publiek reden had hem te vereenzelvigen met Sénévan, zich overigens enkel had toegelegd op verstandige en kunstmatige groepering der rijke bouwstoffen die hem ten dienste stonden. Doch ook hierin is hij ten achter gebleven.

De episodē van Louise d'Avédo, van den vioolspeler Déterre, van Joséphine Meyer, van Alexis de Fallis, van Jean Raston, van pleegzuster Clara; het karakter van Adonero, van mevrouw De Steinville, van Soeur Mélanie, van de heeren Charski en Henderson, van Mary en Augusta, van Dieudonné de Fallis en Mathilde; bovenal de karakters van Theodoor en van pater Blanca, den rector van het Jezuiten-klooster te Lianre: wie zulk een overvloed van stof gereed heeft liggen, en gereed liggen omdat hij haar eigenhandig heeft bijeenverzameld, hem ontbreekt niets van hetgeen noodig is om een treffend boek te schrijven, dan alleen een welgeordend kader. Op dit ééne na, is zijn rijkdom volledig.

Doch juist aan zulk een kader hapert het de *Pastorij in den vreemde*. Die uitmuntend geteekende karakters, zij grijpen niet genoeg in elkander; die belangwekkende episodē, zij staan te veel op zichzelf. Al de deelen van het horloge zijn aanwezig en voorhanden. Wijzers en wijzerplaat, kas en raderen, veer en kompas en spiraal, alles is in orde, niets ontbreekt. Maar het uurwerk loopt niet, omdat de stukken niet behoorlijk in elkander zijn gezet.

Ook al ware de *Pastorij in den vreemde* enkel eene bloemlezing van beelden en karakters, zonder onderlingen zamenhang,

dan nog zouden deze verhalen, elk afzonderlijk, de vereischte aanschouwelijkheid missen.

Hoe mag het gekomen zijn dat de schrijver verzuimde ons den naam te melden van Louise d'Avédo's geboorteland? Haar vader is om verwarring in zijne geldzaken (uit Europa of uit Azie? uit Australie of uit Afrika?) weldra naar Amerika gevlugt. Zijzelve werd te Marseille opgevoed door eene tante, zij is gehuwd met een Spanjaard, heeft Frankrijk verlaten, en is zich komen nederzetten te Lianre: zoudt gij vermoeden dat zij eene Iersche van afkomst was? Wij vernemen het zeer onverwachts, als de geschiedenis van Louise reeds voor een groot deel is afgehandeld: 'Wat voor een beschaafde, vooral voor *een Iersche vrouw*, een hospitaal is, kan ieder weten die *Iersche vrouwen en hospitalen* heeft gezien en gekend.'

Evenzoo duurt het tien volle bladzijden eer de schrijver als ter loops berigt dat Louise, die in een katholiek land werd opgevoed, die met een spaansch-katholiek edelman in het huwlijk trad, eigenlijk behoorde tot de protestantsche godsdienst. Meen niet dat Dr. Pierson in zijne verbeelding deze voor Louise's karakter gewigtige en determinerende omstandigheden - eene Iersche en eene Protestantsche - niet in rekening heeft gebragt. Hij deed het in zijne verbeelding; slechts verzuimde hij het ook in zijne voorstelling te doen.

Wat is er geworden van Maria, de idiote, het eenig overgebleven kind van mevrouw De Steinville? Toen Sénévan deze voortreffelijke vrouw leerde kennen, moet Maria - wij vernemen nergens dat zij tusschentijds gestorven was - ongeveer achttien jaren oud zijn geweest. Hare tegenwoordigheid in het huis harer moeder moet door Sénévan zijn opgemerkt. Mevrouw De Steinville heeft niet kunnen leven, heeft geen dagboek kunnen houden, of haar leven en de inhoud van dit dagboek moeten sterk gedetermineerd zijn geweest - met opzet gebruik ik hetzelfde woord als daareven - door den toestand van haar ongelukkig kind; allermeeft door de gedachte aan Maria's toekomst, ingeval zij, de moeder, onverhoopt vroeger mogt worden weggenomen dan hare hulpelooze dochter.

Doch zoomin in Sénévan's ontmoetingen met mevrouw De Steinville, als in de acht bladzijden die ons uit haar dagboek

worden medegedeeld (medegedeeld, niet door Sénévan, maar door Dr. Pierson, die zich hier stilzwijgend voor den wallainschen predikant in de plaats stelt: *habemus confitentem*), wordt van Maria melding gemaakt. Slechts vindt men in het dagboek: 'Ik heb geleefd voor mijn man, ik heb geleefd voor mijne ongelukkige Maria'. En iets verder: 'Ik ging op in mijn man en in Maria'. Had mevrouw De Steinville, die in den loop des verhaals haar echtgenoot verliest, later ook haar dochter zien sterven? De schrijver laat ons onkundig. De aanschouwelijkheid ontbreekt.

Hoe is Theodoor Laroche, hoe is hij van een vurig aanbidder der Heilige Maagd, een kleine scepticus geworden? een aanstaand Mefistofeles-karakter? Gij vermoedt, - want pater Blanca had hem de liefde voor de Maagd Maria zoo zinlijk voorgesteld, dat bij het toenemen in leeftijd de grenslijn tusschen Charis en Eros in 's jongelings hart ligt uitgewischt kon zijn, - gij vermoedt dat hier de eene of andere aardsche liefde in het spel zal zijn geweest; bij voorkeur eene van minder hooge vlugt, gelijk dit bij al te zeer getemde jongelingen naderhand pleegt te gaan: een grisettetje, een loretetje, een prinsesje uit galanterie- of modemaaksterswinkel?

Volstrekt niet. 'Nog weken lang', lezen wij, 'hield Theodoor het schoone ideaal krampachtig vast, in welks innige vereering hij zich gedurende zooveel tijd gelukkig had gevoeld. Maar langzamerhand versmolt het in zijne handen bij de hitte der driften, die zijn jeugdig gemoed bekampten, totdat hij eindelijk als ontwakende uit een droom, zijn ontruste verbeelding met gansch andere beelden dan dat van de reine Moedermaagd zag gekweld'.

Theodoor's afval is door niets gemotiveerd, uitgenomen door zijne verbeelding. Zonder de minste aanleiding van buiten wordt het gemoed van dien vromen jongeling vervreemd van het voorwerp zijner hulde. Het beeld der hemelsche Jonkvrouw verdwijnt enkel uit Theodoor's hart *omdat* het daaruit verdwijnt, en na weinige weken is hij de onverschilligheid in persoon.

III

Trots deze gebreken bemin en bewonder ik Dr. Pierson's geschrift. Er schuilt in den waren zin des woords achter dit boek, zeldzaam voorregt, een persoon; iemand die weet wat hij wil, ook al heeft hij dit nog niet aanstonds tot aanschouwelijkheid gebragt in den vorm en op het gebied der kunst.

Niemand onder het opkomend geslacht onzer auteurs te na gesproken, - zelden zal men op zoo jeugdigen leeftijd als bij Dr. Pierson eene zoo rijke en veelzijdige levenservaring aantreffen, een zoo ontwikkeld eigen gemoedsleven, eene zoo grondige kennis van het gemoed der anderen en van de beweegredenen hunner daden, een zoo klare bewustheid van de gebreken der samenleving waarin men is opgevoed, een zoo open oog voor hare licht- en hare schaduwzijden.

Hetgeen in dezen godsdienstigen roman, - alles wel gezien schijnt die benaming het best uit te drukken wat de schrijver bedoeld en geleverd heeft, - hetgeen in dezen roman van den protestantschen evangelist en doctor in de theologie u niet het minst aantrekt en goed doet, het is des schrijvers onverholen waardering van al hetgeen hij edels en schoons in het katholicisme mag hebben opgemerkt. Men moet mij veroorloven met het aanhalen dezer bladzijde te besluiten:

‘De Roomsche kerk, hoezeer Sénévan natuurlijk niet blind kon zijn voor hare ongerijmdheden en vaak verderfelijke dwalingen, bezat voor hem zooveel dat de sympathie van zijn hart opwekte en levendig hield, dat hij, de hand slaande aan dat eerbiedwekkend gebouw, toch niet zonder medegevoel haar mogelijken val kon beschouwen. Stond hem de Roomsche kerk niet menigmaal voor den geest als de hoogbejaarde moeder van ontelbare kinderen, die, schoon daardoor ook van verouderde gebreken niet vrij, zich in liefde tot haar kroost gedurig weet te verjongen? Kon zijn hart gesloten blijven voor den magtigen indruk, dien de poëzie der lijnen, de architectuur, de biddende architectuur der eerbiedwaardige Cathédrale, op hem uitoefende? Bleef zijn ziel koud of onaandoenlijk, als de muziek haar welluidenden vloed deed ruischen,

de wierook hare geheimzinnige wolken deed opstijgen, de schilderkunst hare verwen deed spreken, en dit alles ter eere van Hem, wiens wonderlijke tegenwoordigheid aan dat statig altaar scheen verbonden? Klonk niet de aloude poëzie in dat vroom latijn hem weldadig tegen, dat, aan beelden arm en kreupel van rijm, ons het aandoenlijk *Recordare, Jesu pie!* schonk? Werd daar geen gemeenschap der heiligen levendig in zijn hart, als de ontelbare menigte nederknielde, en de tempelbogen trilden van het gebed dat door de wolken drong: *Veni Creator Spiritus Sancte?* Of, als de orgeltoon en zwen, en de wierookdampen daalden, en de ernstige prediker den kansel beklom, bespeurde hij het niet, dat daar een stilte heerschte en een aandacht, waarbij de woorden, bekrachtigd door het gezag van zoovele eeuwen, in de harten der hoorders nedervielen als woorden niet eens menschen, maar als woorden Gods?

Neen, wie niet gewoon is den spot te drijven met wat heilig is en dierbaar aan duizende harten; neen, wie te veel heeft nagedacht om wat eeuwen lang magt en invloed heeft behouden op de gemoederen der verstandigen, van rijken en van armen, als een laffe en niets beteekenende kleinigheid aan te merken: neen, hij kan niet anders dan met de grootste belangstelling, ja met de grootste liefde, zij het ook dat die liefde zich in medelijden openbare, een kerk beschouwen, die aan de sponde der lijdens heeft gewaakt, die aan wilden den naam van Christus heeft verkondigd, die een wijze van Godsvereering heeft geschapen, dichterlijk en harmonisch, die in haar boezem orden heeft gekweekt, bezielde van onverdoofbaren ijver, versierd door ontzettende geleerdheid, in stand gehouden door onnavolgbare tucht. Neen, schoon hij de banier omhoog heft, de banier van het zuiver en goddelijk Evangelie, en moedig in het strijdperk treedt waar de waarheid *moet* zegevieren, toch ontrolt aan dezen krijgsman een mannelijke traan over de ruïne van zooveel góeds, zooveel schoons, zooveel edels. Neen, schoon hij Rome het apostolisch woord toeroept: Ik nam voor niets te weten, dan Jezus en dien gekruist, toch weigert hij niet den tol zijner hulde te betalen aan zooveel menschelijke liefde, zooveel menschelijke wijsheid, zooveel menschelijke kunst.’

Zie, om in een protestantsch land, waar het antipapisme aan de orde van den dag en vaak de éénige godsvrucht is die protestanten er op nahouden; wanneer men zelf in die omgeving is opgegroeid en, gelijk met drie vijfden onzer het geval is, men de protestantsche hoovaardij als met de moedermelk heeft ingezogen; om, na zulk eene opvoeding, in zulk eene omgeving, op een kerkgenootschap zoo andersdenkend als het roomsch-katholieke, zulk een blik meester te worden, en hetgeen men gevoelt zoo uit te drukken, daartoe wordt eene ongewone mate van zelfstandigheid vereischt; daartoe is noodig dat men zij hetgeen waar niemand, maar allerminst een schrijver buiten kan: 'geen orgeltoon, maar een persoon.'

In het diep gevoelde, het zelfbewuste, het gewilde, van des schrijvers opvatting der christelijke godsdienst als gemeengoed der onderscheiden christelijke kerkgenootschappen, ook der meest uiteenlopende: daarin ligt de eigenaardige waarde der *Pastorij in den vreemde*. Dr. Pierson's billijkheid jegens het katholicisme ontaardt niet in blinde vooringenomenheid; zijne kritiek der gebreken van protestantisme en liberalisme wordt geen miskennis. Niemand blijft onzeker wat aan pater Blanca haperde, die Theodoor overhaalde; wat aan de pleegzuster die uit godsdienstijver de kleine Eleonora ontvoerde; wat aan den welsprekenden Jezuiet, die in de dagen der cholera-plaag te Wallain het Evangelie verkondigde. Tegenover die achtenswaardige typen staat in al hare afzigtelijkheid de inhalige en hardvochtige Mélanie, de ontaarde pleegzuster.

Wat het protestantisme betreft, - de schrijver noodzaakt ons te blozen over de treurige vertooning door den protestantschen Déterre in het hospitaal gemaakt; over de verregaande onkunde van Theodoor's vader, die pater Blanca naar de ware beteekenis van het woord INRI vraagt; over de armzalige gedaante waaronder, menigmaal met ruimte van overmoed en pretensies, liberalisme en protestantisme hier optreden. Maar door de levensgeschiedenis van mevrouw De Steinville, door de gesprekken van Sénévan met Theodoor, door menige bijzonderheid uit Sénévan's pastorale ervaring, weet de schrijver met ons verduisterd ideaal ons te verzoenen, en handhaaft hij het goed regt van zijn en ons geloof.

Omdat slechts een edel hart en een oorspronkelijk talent in staat zijn zulk een boek in de pen te geven en op het papier te brengen: daarom houd ik de *Pastorij in den vreemde*, in weerwil der fouten waarop door mij gewezen, - en wel met vrijmoedigheid, maar zoo ik hoop zonder onbescheidenheid gewezen werd, - niet voor het best geschreven of het kunstigst zamengesteld, maar stellig voor een der merkwaardigste voortbrengselen onzer vaderlandsche bellettrie uit den tegenwoordigen tijd.

1859.

Mr. Is. da Costa.

**Tien Bladzijden uit de geschiedenis van Neêrlands roem en grootheid. -
De slag by Nieuwpoort, door Mr. Is. da Costa.**

I

Toen in den aanvang dezer eeuw ons vaderland een fransch wingewest geworden was en zuchtte onder het juk der vreemde overheersching, toen wendde, vol weemoedige herinneringen eener heerlijk vervallen grootheid, en vast niet zonder zinspeling op de tijdsomstandigheden, de blik van den nationaalsten misschien onzer destijds levende dichters, zich twee eeuwen achterwaarts, en vermeide zijne verbeelding zich in de gedachtenis van den merkwaardigen veldslag, die een keerpunt werd in den loop van den strijd der voorvaderen tegen Spanje.

Zestienhonderd en Achttienhonderd: voorwaar, hier was voor een dichterlijken en vaderlandlievenden geest gelegenheid tot meer dan één treffende vergelijking en tegenstelling. Zestienhonderd en Achttienhonderd: het verschil was groot tusschen weleer en destijds, toen en voorheen; tusschen de schitterende overwinning bij Nieuwpoort op de Spanjaarden, en de vernedering van den dag.

Diep gevoelde Helmers, - want aan hem denk ik, hoewel naast hem en Bilderdijk ook aan Loots en Tollens onder

de vaderlandsche dichters van het tijdvak eene eervolle plaats toekomt, - diep gevoelde de zanger der *Hollandsche Natie* den voor hem en het vaderland beschamenden afstand van het ééne dier jaartallen tot het andere; afstand van kracht, van moed, van zedelijke grootheid, meer nog dan van jaren. Den dichter schoot bij die vergelijking het vaderlandsch harte vol; innige vooringenomenheid tegen het bestaande bezielde hem met warme liefde voor het tijdperk van Nederlands vervlogen roem; en toornend bezong hij den slag waarin door Maurits' dapperheid, - eene dapperheid als die van den Perseus der mythologie, - de vaderlandsche Andromeda werd losgeklonken van hare rots en bevrijd van het spaansche monster:

Verschoppen wij het aaklig heden!
 Deze eeuw van schande en wee ontvlugt!
 'k Herleef in 't glorierijk verleden;
 Ik adem ruimer, vrijer lucht.
 'k Zweef aan uw zij', vergode vadersen!
 Mij stroomt ook 't heilig bloed door de aderen,
 Dat ge eenmaal voor uw land vergoot:
 Ik schud twee eeuwen van mijn lenden!
 'k Strij aan de zij' van Neêrlands benden!
 Ja, Maurits, 'k ben uw tijdgenoot...

Ten strijd dan! op! op, bloem van helden!
 Bestoken wij het vloekgedrocht:
 Te scheep! te scheep naar Vlaandrens velden;
 Daar brast het monster bij zijn krocht;
 's Lands held gevolgd! naar 't veld, te wapen!
 Bij Nieuwpoort ligt, misvormd, wanschapen,
 Met schubben op 't gedrochtlijk lijf,
 Bij de offers, wreedlijk uitgezogen,
 Het monster met verpestende oogen,
 Van bloed, vergif en etter stijf.

Dáár loert het met gesparde kaken -
 Wat Perseus zal het tegenstaan?
 Wie 's Lands Andromeda nu slaken
 En 't monster doen in bloed vergaan?
 Wie zal zijn ijzren kracht verlammen?
 En, dwars door zwavelgloed en vlammen,

Die 't ondier uit zijn gorgel braakt,
 De dubble koopren huid doorboren?
 Den heldraak in zijn bloed doen smoren?
 't Is Perseus Maurits! - Hij genaakt.

II

Bredero had gelijk: *'t Kan verkeeren.*

Neem Witsen Geysbeek, den tijdgenoot van Helmers en zijn persoonlijke vriend twintig jaren lang. 'Welke luisterrijke namen men in dit werk reeds heeft aangetroffen en nog verder zal aantreffen,' zegt hij, sprekend van zijn eigen woordenboek der nederduitsche dichters, 'de naam van Helmers vergt den meesten eerbied; *micat inter omnes*. Een grieksch redenaar had aangekondigd dat hij eene lofrede wilde houden op Hercules. Wie veracht hem? vroegen zijne toehoorders, en keerden den redenaar den rug toe. Hetzelfde kon men ons óók vragen, als wij in den lof van dezen uitmuntenden dichter wilden uitweiden, en echter zullen wij ons overtollig offer aan zijne zeldzame verdiensten bezwaarlijk kunnen terughouden'.

Volgens Witsen Geysbeek is Helmers door zijn vroegen dood van pas ontkomen aan de geheime politie des korsikaanschen despoots, 'die op den franschen troon de wereld als een Jupiter voor het fronsen zijner wenkbraauwen deed sidderen, en in den stoutmoedigen Helmers een nederlandschen Tyrtaeus zag, die eenmaal gevaarlijk voor hem worden kon'.

Onder de vaderlandsche dichters kan zelfs Vondel naar Witsen Geysbeek's schatting niet in Helmers' schaduw staan: 'Helmers is onder de afgestorvene nederlandsche dichters de grootste van allen; allen heeft hij ze overtroffen, zelfs Vondel, dien men te veel gebreken vergeven moet, om hem, na Helmers, nog langer de eerste plaats op den nederlandschen zangberg te laten bekleeden. Het is waar, hij heeft slechts de helft van Vondel's ouderdom bereikt, maar de nakomelingschap zal hem gewisselijk langer, en met veel meer regt, bewonderen dan dezen.' Wanneer Helmers zelf, in een zijner gedichten, Vondel als zijn meerdere aanroept:

Keer, Vondel, keer terug, herneem uw lier, mijn Meester!
 Wat, wat ben ik? een zwakke heester
 Bij u, o eeuwig groene stam!
 Een nietig vonkje bij uw vlam -

dan haalt Witsen Geysbeek deze strofe aan ten bewijze, dat Helmers aan zijne uitstekende verdiensten ook eene beminlijke zedigheid paarde, als meende hij 'ter goeder trouw' dat Vondel hem overtrof.

Deze dingen zijn geschreven omstreeks het jaar 1822; en de nakomelingschap, wier oordeel ook ditmaal de aantrekkelijke onpartijdigheid en regtvaardigheid schijnt te bezitten, welke weleer Van der Palm bewogen als lofredenaar van de gewijsden der toekomst op te treden, heeft niet gedaan wat Witsen Geysbeek voorspelde: Helmers langer bewonderd dan Vondel. Al laat men het volste regt wedervaren aan den gloed van Helmers' vaderlandsliefde, ook in dien *Slag by Nieuwpoort* waaruit wij daareven enkele fragmenten aanhaalden: omtrent de dichterlijke waarde van verzen als deze maakt niemand onzer zich hersenschimmen. Een dichter die naauwlijks den mond heeft geopend of hij noodigt u uit te zamen het akelig heden te verschoppen; u berigt hoe hij voornemens en reeds bezig is twee eeuwen van zijne lendenen te schudden; u onthaalt op de vertooning van een heldraak of monster, stijf van bloed, vergif, en etter; een vloekgedrocht dat uit zijn gorgel zwavelgloed en vlammen braakt, en in dien toestand ligt te brassen bij zijn krocht tot prins Maurits het in zijn bloed komt doen smoren, - toont de poëzie reeds daardoor de dienst te hebben opgezegd, dat de overdrevenforschheid zijner uitdrukkingen onze verbeelding op nonactiviteit stelt, haar niets te doen overlaat, en hij den liefelijken *demi-jour* onmogelijk maakt, die het tooverland der dichtkunst eigen is. Om waarlijk dichter te zijn moet men als Goethe ontvangen hebben:

Aus Morgenduft gewebt und Sonnenklarheit,
 Der Dichtung Schleier aus der Hand der Wahrheit.

III

Veel, zeer veel, geeft van dit wonderweefsel van morgendauw en zonneglans de andere *Slag by Nieuwpoort* ons te aanschouwen, dien wij als een zeldzaam schoon gewrocht onzer vaderlandsche poëzie hier in de aandacht des lezers bevelen.

Aan gelijke warmte als het aangehaald vers van Helmers paart het vers van Mr. da Costa dichtelijke schoonheden, waarnaar men in het andere vruchteloos zoeken zou. Hier schuilt beurtelings en schittert een talent, welks toegezegde populariteit bij de nakomelingschap, zoo niet bij den tijdgenoot, tot eene andere en betere orde behoort dan de vlugtige opgang waarin eene muze als die van Helmers zich verheugen mogt. Da Costa's meerderheid blinkt hier in alles en in alle opzigten uit: in de waarheid der voorstelling, den overvloed der denkbeelden, de juistheid der vergelijkingen, de kracht en zuiverheid der taal, de mechaniek der versifikatie, en allermeeft in die verhevenheid van opvatting, welke de ware lengtemaat der dichtelijke geesten is.

In 1567 - zoo is ongeveer de gang des gedichts - was het niet slechts nacht in Nederland, maar ook nacht in Nassau; aan het hof dier prinsen welke zich weldra zouden verbinden en het zwaard aangorden tot stichting onzer vrijheid.

De prediking van het hervormd christendom, ontaard in beeldstormerij, had van de zijde van den koning van Spanje eene geduchte vervolging in de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden uitgelokt. Letterlijk te vuur en letterlijk te zwaard werd het nieuwe geloof in deze gewesten tot uitroeijens toe onderdrukt.

Dan ziet, terwijl hier de bijl zwaaide, de houtmijt rookte, alles kwijnde; terwijl ook het gemoed van prins Willem in den vreemde met bange zorgen om huis en staat vervuld was, - kwam op den geboortedag van Maurits in genoemd jaar eene vriendelijke ster door deze dubbele duisternis breken en uitkomst spellen.

Het best kan men deze inleiding van het gedicht vergelijken bij die muziekstukken voor het kerkorgel, die ouvertures

der lyrische drama's van sommige groote meesters, wier aanhef vol weemoedige dissonanten zich oplost als in een vreugdekreet.

De vermelding van de gelofte der vorsten van Nassau geeft den dichter gelegenheid een parallel te trekken tusschen den held des gedichts, prins Maurits, engraaf Willem Lodewijk, Maurits' getrouwen wapenbroeder. Zeer schoon worden hier beschreven, en vergeleken bij een wedstrijd op het schaakbord, de gangen en wendingen van twee legers, ingerigt overeenkomstig de regelen der nieuwe krijgstaktiek of 'legerleidingskunst,' door toedoen ook van Maurits en Willem Lodewijk ingevoerd.

Er volgt een terugblik op de vele en groote gebeurtenissen in Vlaanderen sedert het jaar 1500, het geboortejaar van Karel V te Gent; met zinspeling op het veelbeteekenend geschenk der nederlandsche abten aan den jonggeborene: een bijbel, met het opschrift 'Onderzoekt de Schriften.' Het is eene inleiding op de beschrijving der voorbereidselen voor den strijd in Vlaanderen, dien de overwinning bij Nieuwpoort weldra kroonen zou: hoe aanvankelijk alles tegenliep, hoe de strijdlust van Maurits' soldaten na de ontscheping zonk, hoe graaf Ernst Casimir er slechts met opoffering van veel volks in slaagde dat Maurits gelegenheid bekwam zijn leger in slagorde te scharen; maar hoe niettemin, - toen het oogeblik naderde en de twee vijandelijke legers als twee onweders uit onderscheiden rigting op elkander introkken, - de prins goeden moed bleef houden en alle voorzorgen nam om de zijnen eene gunstige stelling te verzekeren.

Hier breekt de dichter af, voor een poos, en houdt wapenschouwing over de spaansche zoowel als de nederlandsche slagorden. Met tusschen de zestig en zeventig eigennamen van krijgsoversten, sommigen welluidend, de meesten onbuigzaam, wordt hier een spel gespeeld zooals alleen een meester in de versifikatie bij magte is te doen. Het best geslaagd zijn, aan het slot des overzigts van het leger der Staatschen, de korte herdenking van Frederik Hendrik, en, aan het slot der schouwing van de Spaanschen, de apostrofe aan Mendoza.

Intusschen is de veldslag aangevangen en de vraag han-

gende: 'Zal Nederland stand houden of vergaan?' Drieërlei is de stemming van hen die in gedachten deel nemen aan het gevecht. Te Ostende, met verdeeld gemoed, buigen, met graaf Ernst Casimir in hun midden, de afgevaardigden der Staten van Holland de knieën en smeeken om de zege voor Nederland. Om die zege bidt ook, te Brussel, in de eenzaamheid, neergevallen voor een kruisbeeld, de eenmaal aan zijn vader ontroofde en naar Spanje gevoerde Filips Willem van Oranje, de oudere broeder van Maurits, hier gekomen om deel uit te maken van den hofstoet van Albertus. Te Brussel, insgelijks, maar niet om 's Hemels zegen over Maurits af te smeeken, herdenkt Isabella het gewigt van den strijd. Zij voorspelt hare staatsdames de zegepraal van Albertus, en verheugt zich bij voorbaat in de vernedering van den Stedewinger.

Doch deze; en zoo brengt de dichter ons naar het slagveld terug, in het heetst van den strijd; Maurits maakt zich gereed tot een beslissenden aanval. Als droeg hij kennis van de trotsche en voor hem smadelijke taal der aartshertogin; als had tevens een Nassau zich op een Habsburg te wreken over de nederlaag, drie honderd jaren vroeger dien eigen dag door een Habsburg aan Nassau toegebracht, - hij weet het leger van Albertus uit zijne stelling te dringen en op de vlugt te jagen. Nog vóór zonsondergang was het pleit ten nadeele van Spanje beslist.

De dichter evenwel is met het einde van den slag niet ook aan het einde van zijn lied gekomen. Hij heeft ons nog te verhalen van een gezicht dat gezien, van een lofzang die gehoord werd:

Men zegt, dat op dien stond, by 't dond'ren der bazuinen,
Twee groote schaduwen gezien zijn op de duinen,
De een, prinslijk van gestalte, en met de rechterhand
Geslagen op het hart, en die voor God en 't land
Door 't opgetogen oog zoo wel erkenbre wonde,
Terwijl de linker aan den halsvriend (Aldegonde
In zweem en zwier gelijk!) zich vasthield, beider oog
Met dankbren weemoed, dan geheven naar omhoog,
Dan weêr omlaag gewend naar 't strand, en naar die velden
Pas van het bloed doorweekt der Nederlandsche helden.

't Bazuingeschal, op eens, ging over in een lied
 Dat de echo opving uit het roerend wolkverschiet...

Deze slotzang geeft op de zangmaat van het aloud Wilhelmus van Nassouwen, een dier lyrische eind-uitboezemingen, waaraan de lezers van Mr. da Costa's politieke zangen zich gaarne door hem, en reeds vóór hem door Bilderdijk, hebben laten gewennen. Daarna nog slechts deze vier statige regels:

Dus 't lied naar Marnix hart. - Met wapperende veder
 Keert Maurits ruitery van 't eenzaam slagveld weder.
 Geen vijand zag zij meer op dees haar laatsten rid! -
 Maar de Overwinnaar, in het stof gebogen, bidt.

IV

Voor zoover dit verslag van Mr. da Costa's *Slag by Nieuwpoort*, ofschoon het nauwelijks het geraamte des gedichts in de hoofdtrekken teruggeeft, niettemin getrouw is, kan de lezer zich een oordeel vormen over hetgeen dit kunstwerk in zijn beloop eigenaardigs heeft. Het blijve in het midden, of juist dit eigenaardige mede tot zijne schoonheden behoort.

Bekomen wij eene dichterlijke schildering van den nieuwpooortschen veldslag-zelf - zooals de titel doet verwachten? Neen, maar eene bloemlezing van fraaije episoden, door den dichter om de herinnering van dien slag heengeschaard. Er ontbreekt een levend middenpunt, eene beschouwing of gebeurtenis, eene gedachte of daad, waarop al het voorafgaande uitloopt, waaruit al het volgende voortvloeit. Het punt dat hier de plaats van middenpunt bekleedt is, in stede van binnen den kring des gedichts, daarbuiten gelegen; in het den lezer gemeenzaam bekende feit der door prins Maurits weleer op de Spanjaarden behaalde overwinning.

Ziehier tot vermijding van welk gevaar, volgens de eerste zijner aantekeningen, de dichter aan deze behandeling de voorkeur heeft gegeven. 'De eenvoudige herlezing,' zegt hij, 'van den gedenkwaardigen dag en zijne voorbereidingen bij oudere en nieuwere nationale historieschrijvers zou genoegzaam

zijn, om den lezer geheel op de hoogte en als in het midden der zaken te brengen. De dichter loopt ten dezen aanzien alleenlijk gevaar, dat de historie, ook waar zy het meest prozaïsch (dat zelden het geval was) te boek werd gesteld, het opzetlijk geschreven dichtstuk in poëtisch vuur en leven zal beschamen.'

De heer Da Costa vreesde, indien hij den veldslag-zelf bezong, beneden zijn onderwerp te zullen blijven. Vandaar dat hij slechts twee- of driemaal ons verplaatst te midden van den strijd, voornamelijk tegen het oogenblik dat deze ten einde spoedt.

Hijzelf intusschen, als hij de bovenvermelde revue over de twee vijandelijke legers houdt, heeft duidelijk genoeg getoond dat er geen gering verschil bestaat tusschen de behandeling der historie door den historieschrijver en door den dichter; dat zelfs na de meest aantrekkelijke, meest dichterlijke voorstelling van een feit door de geschiedenis, er voor de poëzie eene bepaalde taak te vervullen overblijft.

Weder schenkt hij daar, bij den aanhef zijner wapenschouwing, aan de 'kronijk van d' ouden dag en overleveringen des gullen tijdgenoots,' kunsteloos beschreven als zij voor ons liggen, den lof bij uitnemendheid dichterlijk te zijn:

- Gy, schijnbaar dor, toch in de aanschouwbare
Van 't zonder kunst van stijl stout neêrgeworpen feit
Zoo rijk aan leven, rijk aan dichtstof, voor den dichter
Verheffend tevens en beschamend, in verlichter
Misschien! maar, trots zijn trots, niet dichterlijker tijd.

Niet gaarne evenwel zal de dichter ontkennen dat zijne groepering der nieuwpoortsche helden, in beide legers, het werk is eener dichterlijke kunst, vreemd aan de geschiedenis. Zeer juist merkt hijzelf in eene andere aanteekening op, sprekend van enkele anachronismen en andere onnaauwkeurigheden die hij zich veroorloofd heeft: 'Zy zijn uit het standpunt van den dichter niet alleen te wettigen, maar in zekeren zin noodig om het essentieel onderscheid te doen uitkomen tusschen een chronologisch historisch verhaal of militair verslag en een Dichtstuk, waarin, voorzeker! de vaste grond der historie

altijd erkenbaar moet zijn, en de historische waarheid - zelfs nauwkeurigheid tot zekere hoogte - overal moet doorschijnen, maar evenwel de poëzy haar regt van ordonnantie en imaginatie, vooral niet minder dan de schilderkunst, behoudt.'

Niet waar? Of het onderscheid tusschen een historisch verhaal of militair verslag en een dichtstuk is *niet* essentieel; in welk geval de dichter, toen hij de bedoelde wapenschouwing in zijn gedicht laschte, niet meer dan eene kronijk zou geleverd hebben. Of het onderscheid *is* essentieel en 's dichters wapenschouwing dichterlijk. In dit laatste geval moet hij erkennen dat, niettegenstaande al het poëtisch vuur en leven waarvan historische verhalen en militaire verslagen tintelen mogen, het niet slechts mogelijk blijft eene uitsluitend dichterlijke beschrijving van den slag bij Nieuwpoort te leveren, maar ook dat elk die dezen bezingt, uit den aard der zaak gehouden is den worstelstrijd-zelf tot onderwerp van zijn gedicht te verheffen. De enkele oogenblikken dat Mr. Da Costa ons bij den eigenlijken slag bepaalt, strekken bovendien ten waarborg, - zoo vol gloed en leven zijn deze stukken, - dat hij geenszins had behoeven te schroomen al de krachten zijner fantasie en versifikatie als op het eigen veld van Nieuwpoort zamen te trekken.

Men oordeele:

Wat deinend, wisslen van de hoop! Wat overspanning
 Van woede, ginds en hier! Wat steeds op nieuw vermanning,
 In duizenderlei vorm, van duizenderlei dood!
 Wat uit de diepten zelfs van lijfsgevaar en nood
 Weêr aangegrepen moed, trots wreede lichaamspijnen!
 Wat daavrend moordmuzik: geknal van karabijnen, -
 Gekletter van het staal, dat indringt of verplet,
 Het pantser beukt en deukt, - geknetter van 't musket, -
 Waaronder 't schutgevaar uit zijn ontsloten kelen,
 Uit zee, van 't strand, op 't veld, begonnen in te spelen,
 Of dondrend uit het zand, door Maurits kunst bevoerd,
 Zijn grove basstem mengt.

V

Meesterlijk is inderdaad deze nadere uitwerking van het denkbeeld: 'daavrend moordmuzik.' Meesterlijker dan de duisterheid van sommige versregels in deze en andere deelen van het gedicht.

Wanneer ik bij deze fout een oogenblik stilsta, dan geschiedt dit geenszins uit gebrek aan sympathie met 's dichters versifikatie of 's dichters woordenkeus. Al zouden zulke alexandrijnen, zulke uitverkiezing en schikking van woorden, in uitgestrekter landen dan het onze, buiten twijfel in ruimer kring worden gewaardeerd, - ook dáár, in geval er een dichter opstond als Da Costa, zou de groote schare zich gedragen als zij in Nederland doet. Maar wat zou dit? Populariteit te betalen met zelfstandigheid of oorspronkelijkheid, daartoe zal geen waarlijk dichterlijke geest zich ooit laten bewegen. De liefde en ingenomenheid van enkelen zijn hem meer waard dan de blinde toejuiching der menigte.

Neen, de dichterlijke vormen ook van den *Slag by Nieuwpoort* behooren mijns inziens tot eene orde van schoonheid zoo verheven, dat ik eerder zou twijfelen aan alle eigen oordeel en smaak, dan wenschen dat er in versbouw of taaleigen van dit gedicht iets wezenlijks veranderd wierd. Doch wanneer ik mij plaats op het terrein van den dichter-zelf en, met volkomen waardering van zijn genre, vraag of hij sommige klippen overal heeft vermeden, dan luidt het antwoord ontkennend. Er komen in zijn dichtstuk plaatsen voor, die zelfs de aantekeningen niet in staat zijn op te helderen.

In den regel maakt elke dichterlijke zinspeling op feiten wier kennis niet ligt binnen den kring der algemeene beschaving, elke zinspeling tot wier regt verstand eene opzettelijke toelichting noodig is, op mij den indruk ondichterlijk te zijn, onbestaanbaar met de eischen der poëzie. In den regel moeten *alle* bestanddeelen, *alle* bijzonderheden van een gedicht als de *Slag by Nieuwpoort*, verklaard kunnen worden óf uit de mate van kennis aan de vaderlandsche geschiedenis welke geen beschaafde ontbreekt, óf uit den loop van het dichtstuk-zelf.

Lees nu evenwel, om één voorbeeld te kiezen, deze regels:

En gy, vooral, Mendoza!
 Uit glorierijker huis geboren, dan wellicht
 Het huis uws Konings zelf, dat voor den praal schier zwicht
 Uws breedten stambooms en zijn tallelooze zonen
 Uit twintig takken, met Hertogelijke kroonen
 En Gravenwrongen en banieren overlaân,
 De prijs van ridderdeugd en oorlogsheldendaân
 Niet slechts, maar wijsheid mede, aan 't roer der Koningrijken,
 In 't purper van de Kerk bewezen, by het prijken
 Ook met de palm der Kunst!

Gij behoeft u niet te schamen: het hapert u aan gemeenzame bekendheid met het geslachtsregister der Mendoza's. Doch ik vraag: deze regels, die gij niet verstaat, welk belang boezemen zij u in? en aan wien ligt de schuld dat uw kunstgenot verstoord wordt?

Gelukkig komt hier eene aanteekening u te gemoet en, al rekapitulerend, wat eene zeer onesthetische bezigheid is, geraakt gij ten laatste tot zeker inzicht. Slaat gij daarentegen deze drie andere regels op:

Ontzachtlijk Guldenjaar! aan wat herinneringen
 Uit twee en dertig maal voltogen jubelkringen
 Sloot zich de duinzang aan, gehoord van Vlaandrens kust! -

en hebt gij vruchteloos in de aanteekeningen-zelf de verklaring dezer sibyllijnsche taal gezocht, dan is het weder niet úwe schuld indien de meening des dichters u verborgen blijft.

VI

Mijne derde en laatste bedenking geldt den slotzang; geschreven in de maat, bijna zeide ik gezongen op de wijs, van het Wilhelmuslied.

Niets dan lof en erkentelijkheid komt den dichter toe voor dezen greep als greep. In welk opzigt zijn *Slag by Nieuwpoort* lijden moge aan gemis aan eenheid, te dezen aanzien niet. Eene verschijning op den top der nieuwpoortsche duinen te

fingeren: prins Willem, leunend op den arm van Marnix; bij dit visioen een beurtzang te doen aanheffen, nu door een koor van Engelen, dan door de schare der voor de vrijheid gestorven martelaren; dit koorgezang te zetten op het Wilhelmus-rhythme en het met zinspelingen op dat volkslied te doorweven, - dit verraadt evenveel dichterlijken smaak als juistheid van gedachte. Er is in dien greep iets van het heilige moeten, van de inwendige noodzakelijkheid, waaraan men de echtheid der kunstgewrochten herkent. Nu eenmaal de dichter dezen vond heeft gedaan: 'zoo moest het,' getuigen alle deskundigen. En in dergelijk getuigenis steekt eene groote hulde.

Die slotzang met dat al - het woord moet er uit - komt denkbeelden te kort. 't Geheim van allen zegen,' lezen wij in de zevende strofe, en dit is tevens het geheim of de heerschende gedachte van het geheele lied:

't Geheim van allen zegen
 (Oranje en Neêrland! hoor 't)
 Is in Gods vrees gelegen,
 Zijn dienst, Zijn gunst, Zijn woord!

Is dit denkbeeld rijk genoeg om er tien coupletten behoorlijk mede te stofferen? Op het standpunt des dichters, niet onmogelijk. Het is bekend dat 'vreeze Gods,' in verband met staatkunde en geschiedenis, alles behalve volgens hem eene gemeenplaats, dat zij veeleer bij hem de bezielende gedachte is van een volledig stelsel van historische en politieke beschouwingen.

Doch is hiermede de gemeenplaats tot den rang der poëzie verheven? Dat de piëteit aan alles wijding geeft, niemand ontkent het; allerminst de schrijver dezer aankondiging. Aan het slot of in den loop van een zedekundig geschrift, gelijk het bijbelsch boek der Spreuken of van den Prediker, zal deze gedachte in ieders oog op hare plaats zijn en in hare volle schoonheid uitkomen.

Niet alzoo in een dichtstuk. Wat een gedicht bezielt, wat uitdrukking en beteekenis geeft aan de taal waarin het is vervat, behoort geen verklaring noodig te hebben uit de

bijzondere meeningen van den dichter in zaken van geschiedenis of politiek. Een gedicht moet in zichzelf veelbeteekenend en gewichtig zijn. Wanneer het geen anderen gedachte-inhoud heeft dan dezen: Laten Nederland en Oranje zich herinneren dat het geheim van allen zegen, voor vorst zoowel als voor vaderland, gelegen is in de Jehovadienst, - vermaning die uit hoofde van hare algemeenheid tevens alles en niets beteekent, - dan staat 's lezers dichterlijk gevoel hiertegen op. Gekomen aan het einde van een lied welks vinding hij bewonderd en van welks kennismaking hij zich een groot genot had voorgesteld, is teleurstelling zijn deel.

VII

Doch reeds aanmerkingen genoeg; ofschoon er niet ééne onder is die niet tevens getuigenis aflegt hoe opregt wij onze dichterlijke letterkunde geluk wenschen met de aanwinst van dezen *Slag by Nieuwpoort*.

In oorspronkelijkheid en zeggenskracht, bij warmte van dichterlijk gevoel; in het dienstbaar maken van rijke historische kennis aan de stoffering der poëzie; in het overzien uit dichterlijk oogpunt van geheele tijdvakken der geschiedenis, staat onder onze dichters van den tegenwoordigen tijd Mr. Da Costa ongetwijfeld bovenaan. Zonder namen te noemen, mij is onder allen niemand bekend die in Da Costa's genre met hem op dezelfde lijn komt. Dit genre, wel is waar, is niet van de buigzaamste; er is iets stroefs en strengs, reeds in de keus der bij voorkeur behandelde onderwerpen; er zijn stoffen, onder wier behandeling Da Costa bij andere dichters achterblijft. Doch waar hij, gelijk ook weder in den *Slag by Nieuwpoort*, zich beweegt op zijn eigen gebied, daar doet hij dit met eene meesterschap en eene kracht, die ons den vast meer dan zestigjarigen dichter, inplaats dat wij om de wille zijner jaren en zijner wapenfeiten ons bepalen zouden tot eene afgepaste erkenning, van harte doen liefhebben en bewonderen.

Eene der fraaiste bladzijden van zijn jongste gedicht is ongetwijfeld de schildering van den zielestrijd van Filips Willem van Oranje, als de veldslag in vollen gang is, en deze vorst in zijn paleis te Brussel de uitkomst verbeidt.

‘Zijne moeder’, herinnert eene aantekening, ‘was Anna Gravin van Buren, uit den huize van Egmond. Opgelicht van de Hoogeschool te Leuven den 10^{den} September 1567 (hy was toen dertien jaren oud), werd hy in Februarij eerst des volgenden jaars naar Spanje gevoerd. Intusschen was den Prins (zijn vader) te Dillenburg op 13 November 1567 uit zijnen echt met Anna van Saxen een zoon geboren, naar zijnen grootvader van moederszijde, den vermaarden Maurits van Saxen, Maurits genoemd. Filips Willem, opgevoed in Spanje (alwaar hy ook de Hoogeschool te Alcala de Henares, door Cardinaal Ximenes gesticht, eenen tijd lang bezocht heeft), keerde in 1596 naar de Nederlanden terug, als rechthebbend Vorst van het Prinsdom van Oranje, te gelijk een eersten rang bekleedende aan het Hof van den Aartshertog Albertus, dien hy by den intocht te Brussel op 11 Februarij van dat jaar verzelde.

Men zie de nog steeds onovertroffen monographie van Filips Willem, Prins van Oranje, door Johannes Pieter van Capelle (Haarlem, 1828), alwaar eene menigte belangrijke bijzonderheden over de betrekking tot zijn oude vaderland, over de houding en handelingen van de Staten der Vereenigde Gewesten tegenover dezen doorluchtigen Persoon, en de gedachten, die zijne komst wellicht by Oldenbarnevelt kan hebben doen oprijzen, te vinden zijn. De in vele opzichten belangwekkende en beminnenswaardige Vorst overleed te Brussel ten jare 1618, in het vier en zestigste jaar zijns levens. Zijn huwelijk met eene Prinses van Condé, vaders zuster van den beroemdsten Prins van dien naam in Frankrijk, werd met geene kinderen gezegend. Zoo volgde hem in den titel en het recht van het Prinsdom zijn broeder Maurits op.

Hetgeen in het gedicht tot hem betrekking heeft, is, wat de hoofdzaak betreft, zuiver historisch, en kan in de evengemelde monographie zijne nadere toelichting vinden. De uitdrukking “zichzelf het leeuwenhart bewust” ziet op meer dan ééne bijzonderheid uit zijn leven, by name zijn hevigen toorn tegen den Bevelhebber der Spaansche wacht die hem bewaken moest, toen zich deze een onbetamelijke uitdrukking omtrent zijnen vader veroorloofde. Hy smeed hem eenvoudig het venster uit, hetgeen hem, zonder het trouwe getuigenis van den Spaan-

schen Edelman Don Gabriel Osorio, die tegenwoordig was, het hoofd zoude hebben kunnen kosten. Teeder en hartstogtelijk als hy zijnen vader liefhad, en diens moord beklaagde en verfoeide, kan men zich voorstellen hoe hy opstoof en uitborst, toen de President Richardot hem het voorstel kwam doen, dat de overbrenger haast met zijn leven geboet had: de teruggave der bezittingen van zijn Stamhuis in Bourgondië onder voorwaarde eener jaarlijksche uitkeering ten behoeve der erfgenamen van Balthazar Gerards! Hy was overigens, als zijne broederen en neven, geboren krijgsman, schoon zeldzamer in de gelegenheid zich te onderscheiden. Het beleg van Calais door den Aartshertog in 1596 bywonende, begaf hy zich gaarne op de gevaarlijkste punten; dengenen, die hem drongen zich te sparen, terwijl van drie doodelijk getroffen Spaansche Edellieden in zijne nabyheid bloed en hersenen zijn gelaat bespatten, koelbloedig ten antwoord gevende: *Je suis de trop bonne maison pour craindre la mort.* Te bejammeren is, by zoo vele hoedanigheden, de hem te laste gelegde losbandigheid in het private leven, aan zijnen broeder Maurits maar al te lang met hem gemeen.'

Ik voeg hier nog bij hetgeen Mr. Jacob van Lennep in zijne *Geschiedenis van Noord-Nederland* verhaalt: 'Wie ook met een beklemd hart den uitslag van den strijd had afgewacht, niemand wellicht, zoo lang de slag duurde, had heviger angst en ongerustheid ondervonden, dan Filips Willem van Oranje. Wat toch kon gewichtiger zijn voor een hart als het zijne, dan een veldslag waarby misschien het lot werd beslist van dat Vaderland, 't welk hem verstiet, en dat hy toch niet vergeten kon; van die broeders, wier belangen met de zijnen zoo strijdig waren, en die hy toch zoo liefhad. Ware hy minder edelaardig geweest, had hy toegegeven aan nayver, aan wrok voor de hem zoo onverdiend aangedane beleedigingen, dan gewis had hy moeten wenschen, dat de zege zich voor de Spanjaarts verklaarde en hem den weg opende om zijn rang en erfgoed in de Nederlanden te hernemen; maar verre van dien: hy vergat zijn eigen klachten om slechts aan de eer van Nederland, aan den roem van zijn Huis te gedenken, en liet niet af, zoo lang de slag duurde, den Hemel te bidden, dat

zijn broeders overwinnen mochten: en de blijdste vreugde blonk uit zijn oogen, toen de tijding hem gebracht werd, dat zijn gebeden waren verhoord.'

Doch ik vraag verschooning voor het mededeelen van zoo vele bijzonderheden. Mijne bedoeling is alleen de schoonheden van het volgende naar den eisch te doen gevoelen:

Maar ook nog elders in des Spanjaarts Nederlanden
Stijgt uit een boezem, door nog andre dan de banden
Van eenerlei belang en haardsteê aan het lot
Van Maurits volk verhecht, een smeekgebed tot God! -
Ziet ge in dat rijk kwartier van Brabants hoogen adel
Dat hofplein? - op dat plein die knechten, toom en zadel
Aanbindende aan een stoet van rossen, als ter vlucht
Gereed gehouden op het eerste schrikgerucht? 'Opmerkelijk is, 't geen sommigen voor waarheid verhalen, dat Filips Willem Prins van Oranje gedurende den slag alle zijne paarden gezadeld en vele bedienden op de toegangen hield, om de eerste tijding te hebben van de uitkomst van eenen strijd, waarvan, zoo hij meende, zijne behoudenis afhing; hebbende de Aartshertog zich laten verluiden, dat hij, de overwinning behalende, Maurits en Hendrik Frederik gevangen naar Spanje zou voeren: 't welk, zoo 't gebeurd ware, Filips Willem ook voor zijne eigene vrijheid zou hebben doen vreezen: waarom hij, op zulk eene mare, terstond de vlugt zou genomen hebben. Ook deed hij, terwijl de strijd duurde, niet dan bidden dat zijne broeders overwinnen mogten.' - Wagenaar, IX, 85.

En ziet ge in dat vertrek, dat bidvertrek, dien Grande
En Ridder van het Vlies, pas met gejuich ten lande
Verwelkomd by den trein van 't Aartshertoglijk paar? -
En ziet ge op dat gelaat die Nassautrekken, maar
Meer Spaansch, meer somber, met een schaduw overtogen
Van lijden, doch beheerscht door manlijk wilvermogen? -
't Is, - twee en dertig jaar na d'onvergeetbren roof
Van Leuven - 't is diezelfde, in Spanjes kerkgeloof
En hofdwang en den boei zijns eigen rangs omsloten,
Philips Willem van Oranje! ook hy, een leeuw gesproten
Uit leeuwen, en zich zelf het leeuwenhart bewust, -
Maar ach! als een wiens aart kunstmatig werd gesust,
Wiens oog verdofte, die het tergende beletsel
Van 't houten traliewerk en splinterig staketsel
Verafschuwt, en ontziet, dan weêr een oogenblik
Zijn staat vergetende, den tuin vervult met schrik,

Wanneer hy ver in 't rond dat diep gebrul laat hooren,
 Waaruit de woudvorst blijkt. Dus ook de vorst, geboren
 Uit zoo verheven stam tot zoo verborgen kamp.
 Maar neen! op dezen dag verschrikt geduchter ramp
 Dat prinselijk gemoed. Wien zullen de oorlogskansen
 In dit ontzachlijk uur met de overwinningsglansen
 Begunstigen? Wien 't hoofd doen bukken in het zand? -
 Of Spanje en Habsburg, of Oranje en Nederland?
 Dat Spanje bracht hem groot, dit Neêrland was zijn moeder!
 Albertus is zijn vriend, en Maurits is zijn broeder,
 Zijns vaders zoon, zijn naam, zijn bloed, - dat bloed, die band,
 Behoudt in 't barnen van den zielskamp de overhand.
 En zie, ook deze, by een kruisbeeld neêrgevallen,
 Smeekt voor eens broeders hoofd met Hollands duizendtallen!

Met den wensch dat voortaan in geen bloemlezing van nieuwere vaderlandsche
 poëzie dit bij uitnemendheid schoon fragment ontbreken moge, vereenig ik dien dat
 de uitgever der 'Tien Bladzijden' bij het publiek de ondersteuning moge vinden
 welke zijne poging ten volle verdient. Verdient, zoo niet om de uitvoering der bij dit
 werk behorende platen in steendruk, althans om den in waarheid zeldzaam fraaijen
 druk van den tekst.

1859.

J. Kneppelhout.**Mijne Zondagen in het Vereenigde Koninkrijk. - Gemeenzame brieven uit Engeland, Wales en Schotland, door J. Kneppelhout.****I**

Het ongunstige van den eersten indruk, door dit boek veroorzaakt, schrijf ik aan verschillende redenen toe.

Op te vele plaatsen straalt te duidelijk door dat de schrijver, man van fortuin, een dergenen is die gewoon zijn op reis te worden beetgenomen en wel eens een weinig afgezet. Vandaar ongetwijfeld de te vaak herhaalde mededeeling van den prijs der dingen in logementen en magazijnen. Dit geeft het tegenovergestelde van een letterkundig genot.

Ook treedt somtijds het aanzien van den auteur te veel op den voorgrond. 'Terwijl de *courrier* bij het goed bleef:' eene bijzonderheid als deze, in den eersten brief den besten, stemt den lezer onvriendelijk. Misschien ligt de schuld aan ons, stiefkinderen der fortuin, die slechts bij zeldzame uitzondering en voor een klein getal dagen tot uitspanning op reis plegen te gaan, en dan meestentijds ons eigen pakje dragen. Toch gelooven wij niet dat het louter afgunst is indien wij verklaren dien koerier, met wien de heer Kneppelhout Engeland en

Schotland doorreisde, niet al te best te kunnen uitstaan, ja, schoon onbekend, den man een weinig te haten.

Zoo is het ook, in den derden brief, aan het slot der anders uitmuntend vertelde *meeting* der londensche *charity-children*, met dat 'mijn goudstukje'. Waarlijk, de heer Kneppelhout staat als te mild bekend, dan dat hij noodig hebben zou ons wenken te geven omtrent de metaalsoort zijner aalmoezen. Te dezen aanzien is zijn boek ongetwijfeld averegts-subjektief, en laat het de maatschappelijke betrekkingen van den schrijver niet genoeg in het duister.

'Een vlugtig toerist': zoo noemt hij zich in zijne voorrede; en niemand die geen hulde brengt aan zooveel bescheidenheid. Doch onze schrijver is in waarheid niet zoozeer een vlugtig, als een geblaseerd toerist; een die de meeste schoonheden van het pitttoresk Europa reeds vroeger bezigtigd heeft, en nu de voor hem nieuwe natuurtooneelen van het Vereenigd Koninkrijk somtijds zeer uit de hoogte behandelt.

Buitengewoon skeptisch is hij ten aanzien der engelsche watervallen. 'Toen we eindelijk bij den eersten val kwamen, bleek het niet veel bijzonders, daar, wegens de droogte, de cascades overal slecht voorzien zijn'. Is het mogelijk, vraagt de onbereisde lezer, dat er zoo onhartelijk over een waterval gesproken worde? En op eene andere plaats: 'Het is waar, de cascades zijn tegenwoordig allen *very poor*, uit hoofde van de langdurige droogte; zulks is hare schuld niet; maar de Lowdore was om zoo te zeggen volkomen droog, en in zoo'n geval zou het toch ordentelijker zijn geweest een bordje aan te spijkeren: *relâche par indisposition*, dan u de hoogte voor niemendal te laten opkrabbelen en een shilling *entrée* af te eischen.'

Wij, bewonderaars van de Kleverlaan met haar zedig uitzigt op de bloemendaalsche duinen, vinden dit hinderlijk en trekken in onzen geest partij voor de watervallen; zelfs voor den ons onbekenden Lowdore. Origineel daarentegen en aardig klinkt het elders uit den mond des geroutineerden reizigers: 'De Engelschen hebben, ja, bergen; maar ze hebben er geen verstand van.' Hier scharen wij, met den heer Kneppelhout, ons aan de zijde der beleedigde natuur.

Nu nog de taal. Wanneer ik den stijl der ‘gemeenzame brieven’ mede aanvoer tot verklaring van den indruk door het boek bij eene oppervlakkige kennismeming teweeg gebragt, dan spreek ik niet zoozeer mijn eigen oordeel, - want juist die gemeenzame taal behaagde mij, - als wel de meening van zulke lezers uit, wier gevoel voor het harmonieuse en gelijkmatige welligt sterker ontwikkeld is. Uitdrukkingen als ‘een orgel van stavast’, als ‘koetsiers van wat ben je me,’ of als ‘dit bakbeest,’ waarmede de statiekoets van koningin Victoria wordt bedoeld, gaan bij een gedeelte van ons publiek voor onvergeeflijk door.

Meer bezwaar zou ik hebben tegen het beloop van sommige volzinnen. ‘Aan ergens te blijven hangen is geen denken’: ik twijfel of dit goed gezegd mag heeten. ‘Naar de *charity*- en *parishschools* heb ik mijn *reverend*, die niet vergeten moet worden dat *independent* is, niet kunnen krijgen:’ deze tusschenzin is erg ongrammatikaal. Aan het slot der voorrede wordt gezegd: ‘Mijne lezers gelieven te bedenken, dat deze gemeenzame bladen eigenlijk voor niets anders te houden zijn dan voor het oppervlakkig spoor van een vlugtigen toerist.’ *Bladen* vormden nooit een *spoor*; ook *gemeenzame* of overdrachtelijke bladen niet; zij kunnen dus ook niet daarvoor gehouden worden. Er volgt: ‘Ik smaak de voldoening *d’avoir fait*, zooals de Franschen zeggen, *un livre vrai et sincère*, zonder eenig schrijver van naam zijn kunst te hebben willen nadoen of het recept van iemand anders geslikt te hebben.’ *Geslikt*: ziedaar weder een dier woorden waaraan ons zoogenaamd beschaafd publiek aanstoot neemt. Te veroordeelen intusschen schijnt hier alleen, dat de beeldspraak ook deze reis zichzelf ontrouw is geworden. Men slikt drankjes of pillen, ook aanmerkingen, maar geen recepten.

II

Toen twee vrienden, pleitbezorgers van beroep, tevens dilettanten in de mechanica, verleden zomer van een uitstapje naar Engeland terugkwamen, vloeiden de herinneringen van het vele reusachtige dat hunne oogen hadden aanschouwd bij hen over.

Zij deden hun best, door vergelijking en bij benadering, mij een denkbeeld te geven van de grootte en de dikte, de hoogte of de diepte der dingen. Verbeeld u, zeiden zij, toen wij de Teems opvoeren, waar wijlen de *Leviathan*, thans de *Great Eastern*, rustig op stroom lag, toen raakte de bovenste rand van de pijp onzer stoomboot, - de rotterdamsche *Batavier*, waarlijk geen kind, - naauwijks aan het spil waar de raderen van het monstervaartuig zich om bewegen.

Van zulke bijzonderheden, en in het gemeen van hetgeen dienstig zou kunnen zijn in 's lezers geest eene voorstelling te doen ontstaan van hetgeen, voor hen die het Engeland der industriële wonderen slechts van hooren zeggen kennen, het voornaamste is, vindt men in Kneppelhout's brieven zoo goed als niets. De schrijver heeft over andere zaken willen spreken. 'Bulwer,' leest men in het voorberigt, 'Bulwer schreef een werk, getiteld: *England and the English*. Een oordeel over de laatsten en hun reusachtig streven in het midden te brengen zou, voor mij althans, meer dan gewaagd zijn. Engeland is zoo ontzaggeijk vol van allerhande merkwaardigheden op stoffelijk en zedelijk gebied, het karakter van den Engelschman wordt door den bewoner van het vasteland zoo ligt verkeerd begrepen, dat men, wel verre van op het bereiken van volledigheid aanspraak te willen maken, aan het land zelf voor een eersten keer de handen vol genoeg heeft. Een eersten keer doet men verstandig zich niet voor te stellen alles te kunnen omvatten en met eene monographie van Englands macrocosme te zullen terugkomen.' Toch zijn deze Zondagbrieven, zoo de lezer die germaansche woordkoppeling ten goede houdt, iets anders en meer dan het weinige wat de schrijver belooft.

Hij geeft niet enkel eene reeks natuurtafereelen. Op enkele uitzonderingen na, zooals de beschrijving van het togtje naar de Fingalsgrot en sommige episoden van de reis door Wight, behooren zelfs de natuurschilderingen niet tot de best geslaagde bladzijden. Veeleer reken ik daartoe hetgeen de schrijver ons mededeelt, en dit is niet weinig, omtrent een aantal engelsche inrigtingen van liefdadigheid op allerhande schaal en van allerhande soort, met name in eene fabriekstad als Manchester.

Zeer goed verteld is in den zeventienden brief de episode der romantisch-onafscheidbare vriendinnen, de ladies van Llangollen; in den veertienden, de geschiedenis van Nash, weleer den koning der mode. Voeg daar den niet smallen stroom vernuftige opmerkingen, geestig gekozen woorden en komische tooneelen bij, die door deze vier-en-dertig epistelen vaak behagelijk kronkelt.

Men onderscheidt bij onzen reiziger en reisbeschrijver niet slechts den wereldwijzen toerist van daareven, die geblaseerd is op watervallen, maar ook den ingewijden zeebadgast, die zijne gevestigde meening heeft omtrent het glooijen van stranden en het onverkieslijke van *pebbles*; den heereboer, die belang stelt in den landbouw, hart heeft voor een fraai varken, en verstand van broeikassen; den belletrist, die eene bedevaart doet naar Abbotsford en naar de studeerkamer van Walter Scott; den kunstkenner, wiens oordeel over teekeningen en schilderijen, over schouwburgen en concerten, over tentoonstellingen van allerhande voortbrengselen der kunst, steeds de moeite waard is door den lezer te worden medegenomen; den edelmoedigen filantroop eindelijk, die niets getrouwer bezoekt dan havelooze scholen en verbeterhuizen voor jeugdige veroordeelden.

Doch geen onderdeel van den mensch is zoo belangrijk als de mensch in zijn geheel, en om iemand regt te leeren kennen moet men hem zien te grijpen op oogenblikken waarin zijn geheele persoon, bij voorkeur ondanks hemzelf, zich openbaart. De volgende plaats is ontleend aan den vierden brief, gedagteekend uit Londen:

‘Onder de allereerste aardigheden, welke wij hier troffen, behoort de bekende generaal Tom Thumb, zich begevende naar Rusland: de laatste reis, welke hij denkt te maken, alvorens in Amerika, zijn geboorteland, van zijne renten te gaan leven. Wij zagen dit uit zijne bokaal weggelopen *foetus*, met eene stem als een mirliton, en dat nu buikig begint te worden, met dezelfde walging als te Parijs. Spotten met lichaamsgebreken en met groote mannen vind ik gemeen en *widerlich*. Aan het een zoowel als aan het ander bezondigt zich Tom

Thumb. Een dwerg, eene misgeboorte, een gedrocht, stelt den grooten Frits en keizer Napoleon voor; inderdaad heel dwaas, maar het is terugstootend. De groote Frits neemt een snuifje, waggelend in zijn ouderdom op zijne knikkende knieën. Hoe doet keizer Napoleon, als hij peinst? hoe deed hij te Arcole? hoe sliep hij op zijn stoel, den avond voor den dag van Wagram? hoe liep hij door zijne kamer den nacht te Fontainebleau? Hoe blaft de hond?! De leelijke sprinkhaan, dien wij, als de Brobdingnaggers Gulliver, in eene pilledoos moesten stoppen, kwam vervolgens in een vleeschkleurigen hansop te voorschijn, bootste of aapte onderscheidene klassieke standbeelden na, en trad op als een cupidootje. Afzigtelijke, verachtelijke heiligschennis!’

Hetgeen men hier op beperkte schaal te weten komt met betrekking tot des schrijvers sympathien en antipathien, wordt bevestigd door den inhoud der volgende bladzijde, ontleend aan een geheel ander gedeelte van het boek (den laatsten of voorlaatste brief):

‘... U zal zeker door de couranten weten, dat er verleden Woensdag (de brief is van 11 Oktober 1857), ter zake van de *Indian mutinies*, een algemeene *humiliationday*, door de hooge regering verordend, gehouden is; iets tegenstrijdigs, dunkt mij, met Englands gedrag tegenover deszelfs koloniën. Door een zoodanigen dag te gelasten, erkent het immers en zegt het bovendien ronduit, dat deze ramp het land van wege deszelfs zonden jegens Indie overkomt, terwijl het land het in zijne hand heeft die zonden te staken en het niet doet! De in Gods oogen meest welgevallige vernedering zou zeker zijn geweest, de kroonen, door Engeland geroofd, door datzelfde Engeland aan de oostersche vorsten teruggeschonken te zien; maar het zegt evenmin tot de ongelukkige koningin van Oude: - *Madame, allez régner!* - als Lamartine tot de hertogin van Orleans, en meent als een kind, dat een appel heeft gestolen, waarvoor het slaag krijgt, regt te hebben hem nu op dien grond te behouden en op te eten. Men moet dan ook lezen in de *Times*, hoe de predikanten, den spijker niet op den kop

mogende, durvende of willende slaan, zich gewrongen en gepijnigd hebben om er bezijden te preeken. Deze heeren, die wel genoodzaakt zijn geweest over de zaak na te denken, hebben elkander 's avonds, als de wigchelaars te Rome, zeker niet zonder glimlagchen kunnen aanzien; en zij, die het heft in handen hebben!... Maar het was een dag... voor het volk. De regeerders weten, dat de Engelschen van tijd tot tijd behoefte hebben aan een *élan de religiosité*, en de *humiliationday* was een regeringsmiddel. - Voor dien dag had de tegenwoordig zoo druk besprokene Spurgeon zijn gewone bedehuis, de concertzaal der Surrey-gardens, verwisseld met het naauwelijks afzienbare schip van het Crystal-palace. Het had er iets van, of hij aldaar na Julien en de italiaansche zangers was geëngageerd geworden, *and addressed the largest audience that has assembled in modern times to listen to the exhortations of a minister of the Gospel*. Er waren 23,564 menschen bijeen, die na de kerk denkelijk wel wat zullen zijn blijven gebruiken, waarom het de directie dan ook eigenlijk maar te doen zal zijn geweest, en de deuren waren reeds ten negen ure, voor eene godsdienstoefening welke eerst ten twaalf aanvang zou nemen, geopend. De collecte bragt meer dan acht duizend gulden op, en eene van de beweegredenen van de *humiliationday*, het *Indian relief fund*, werd zodoende voor zoover het Crystal-palace betreft, ruimschoots bereikt. Men bereikt *oogmerken*, maar kan men dit ook *beweegredenen* doen?

Eh! voyez quel biais ils ont imaginé!

De zaak is, dat het bestuur van het Crystal-palace, welks zaken niet voordeelig staan, al lang met de hooge policie overhoop ligt aangaande het openstellen van het gebouw voor het publiek op Zondag, waartoe de vergunning bij herhaling geweigerd werd. Eene godsdienstoefening intusschen!... De policie heeft haar beginsel in dit geval wel moeten laten zwichten. Maar een christenleeraar benadeelt zijn karakter door zich tot een zoodanigen zet te leenen.'

Om den geest die in deze beschouwingen doorstraalt, op zijne beurt naar billijkheid te beoordeelen, is het noodig ook kennis te nemen van eene uitboezeming bijvoorbeeld als de volgende, geschreven na een bezoek in de hoofdkerk van Salisbury:

‘Zie, op eens en geheel onverwacht ligt de *cathedral* links voor u. Ik zou u, o hoe gaarne! het gevoel doen deelen dat toen over ons kwam, maar het is niet mogelijk. Het oog, dat alle voorwerpen tegelijk in hun karakter, in hunne kleur en combinatie met andere voorwerpen op zijn spiegel ontvangt, kan tegelijk en plotseling ook den volkomen zedelijken indruk ontvangen; de koude pen, die verplicht is de voorwerpen een voor een en ieder op zich zelf te behandelen, laat op het hoogst alleen het verstand begrijpen, hoe schoon 't moet zijn. In vredesnaam, op het verstand dan maar aan! - Het gedenkteeken, dat van 1220 dagteekent, is in den eersten, streng gothischen stijl, wars van sieraden, gebouwd, enkel de groote karakterlijnen vertoonende. Cromwell's beeldstormend puritanisme sloeg de talrijke beelden, welke er het eenige tooisel van uitmaakten, van hun voetstuk af, en hoewel ik de heiligschennis betreur en dit vergrijp aan de kunst de kerk wel wat kaal maakt, kan ik toch niet vinden dat het haar misstaat. Ware de kerk rijker van ornamentatie en voller van lijnen, uitgemonsterd met meer kolommetjes, torentjes en lofwerk, de ontstentenis zou gaten kunnen geven en hinderlijke tegenstellingen opleveren, wat nu gelukkig het geval niet is. Het gevoel, dat u bevangt bij het aanschouwen van het godshuis, is niet juist bewondering en opgetogenheid; ootmoed en stil ontzag overmeesteren u, waaraan ge u terstond gaarne overgeeft, aan wier weldadig gezag gij u zonder tegenstreven onderwerpt.’

III

Onder de mannen van voorvaderlijk fortuin in ons land is de heer Kneppelhout, na den heer Van Lennep en in diens voetspoor, zoo goed als de éénige die zich met belletrie onledig houdt.

De nederlandsche aristocratie van allerlei geslacht, geld, adel, ambten, staat ook te dezen aanzien bij hare stamgenooten in het buitenland achter. Bulwer en Disraëli schrijven romans, schrijven ook somtijds voor het tooneel. Guizot gaf niet lang geleden *L'amour dans le mariage* uit; Cousin schonk ons *Madame de Longueville*, Villemain *Narbonne*. Dat de dichter van *der Sohn der Wildniss* en *der Fechter von Ravenna* een oostenrijksch edelman is, bleef slechts kort een geheim.

Bij ons gaat de beoefening der fraaije letteren bijna geheel buiten de aanzienlijken om, nog meer dan die der eigenlijk gezegde wetenschappen. Ornithologie en entomologie, astronomie en physica, vinden nog hier en daar onder onze hoogere standen een ijverig vriend, een warm bewonderaar, een bescheiden medewerker. Niet alzo de belletrïe. De gedwongen inspanning, de arbeid in het zweet des aangezichts, de strijd tot vermeerdering van kundigheden, de worsteling tegen de ongunst des publieks of tegen de inblazingen van eigen ijdelheid, - onze aristokratie schijnt voor dezen niet altoos malschen inwijdingsdoop in de verborgenheden der litteratuur terug te deinzen.

Onverstandig en kleinmoedig, voorwaar; want naauwlijks zal iemand een gebied weten aan te wijzen waarop voor den arbeider een zoeter loon valt te oogsten. En wie zouden hierover beter kunnen oordeelen dan zij die van jongs af genoodzaakt waren te woekeren met het éénig kapitaal en geboorterecht, hetwelk zij mede ter wereld bragten: hun talent?

Men kan aan de letterkundige loopbaan van den heer Kneppelhout slechts te zeer bespeuren dat de zegen van den gedwongen arbeid, van het heilige moeten, geboorte of geld somtijds ontgaat. De zomer van dezen schrijver heeft tot hiertoe niet opgeleverd wat zijne lente had beloofd; zijn ochtendstond heeft geen woord gehouden. De *Studenten-Typen*, met Hildebrand's *Camera Obscura* het origineelst produkt onzer humoristische kunst uit dien tijd; deze jongelingsarbeid wacht nog steeds een waardig tegenhanger, eene rijpe medevrucht uit des schrijvers mannelijken dag. De begaafde Klikspaan heeft het al de dagen zijns levens te goed gehad op deze wereld.

Te allen tijde waren het sterke jonge beenen die de weelde

van lof en bijval droegen. Het zou weinig moeite kosten voorbeelden aan te halen van schrijvers of dichters, wier latere traagheid en onvruchtbaarheid enkel moet worden toegeschreven aan overdaad van roem, ingeogst op te jeugdigen leeftijd. Zoo kwijnen anderen, zoo heeft ook de heer Kneppelhout langen tijd gekwijnd, aan overmaat van geld en fatsoen.

Zijne onlangs uitgegeven *Brieven* zijn nog altoos niet hetgeen Nederland regt heeft van zijne inderdaad buitengewone talenten te verwachten. Ook dit boek is nog op ver na niet uitstekend genoeg. Toch vertegenwoordigt het eene goede schrede voorwaarts; en dit is de reden dat wij er met ingenomenheid over spreken, de reden inzonderheid dat wij 's lezers aandacht vestigden op de uitgeschreven plaats.

In dat oordeel over Tom Pouce, in dat vonnis over den engelschen boet- en bededag, in de eerbiedige waardering der schoonheden van Salisbury's kathedraal, in den welverdienden toon van minachting waarop over de openstelling van het Crystal-palace gesproken wordt, - wij voegen er bij dat de schrijver reeds in een zijner eerste brieven met onberispelijke billijkheid van Spurgeon's groote gaven had gewaagd, - in dit alles is karakter, is onafhankelijkheid en waardigheid, met eenvoud gepaard. Het is een goed verschijnsel dat een man als de heer Kneppelhout zoo denkt en openlijk schrijft.

Wij weten dat alle menschen uit één bloed geschapen zijn, en het rijk der kunst het rijk der gelijkheid is. Het is in allerlei opzigten onverschillig wie de waarheid zegt, mits zij gezegd worde. Doch wij meenen tevens dat onze litteratuur er slechts te beter bij zou varen, indien zij niet zoo uitsluitend beoefend werd door de tusschenklasse.

Dat onze hoogere standen bijna enkel kennis nemen van uitheemsche, schier in het geheel niet van de nederlandsche bellettrie, het ligt voor een deel ook hieraan, dat zij te zeldzaam in de vaderlandsche letteren een eigen vertegenwoordiger bezitten. Hunne vooroordeelen zouden welligt minder talrijk zijn, de ronde waarheden door den heer Kneppelhout verkondigd naar alle gedachten dieper tot hen doordringen, indien zij over het algemeen minder aan zichzelf werden overgelaten, minder vaak het mikpunt waren der burger-novellisten of

dichters, en zij voor hunne vorming de hulp konden inroepen van hun eigen vleesch en bloed.

Wij zouden niet wenschen, dat er *voor*, maar *door* onze aanzienlijken geschreven wierd. Hoe onafhankelijk de kunst zij, wij gelooven dat opvoeding en omgeving even bepalend op haar werken als studie of inspanning. Geen determinerender invloed bijna dan die van den kring waarin men opgroeit. Alleen voor letterkundige geniën van den eersten rang is het onverschillig of hun vader al dan niet, als die van Rousseau, horlogemaker geweest zij.

IV

Welke diensten heeft de heer Kneppelhout door zijne *Brieven* aan onze litteratuur bewezen? wat heeft zij bij dit boek gewonnen?

Wij antwoorden: zeker aantal uitmuntend geschreven bladzijden, en zeker aantal vernuftige opmerkingen. Door stijl zoowel als door warm menschelijk gevoel onderscheidt zich hetgeen de schrijver zegt in zijn twee-en-twintigsten brief, naar aanleiding van een bezoek in de zoogenaamde *factoryschool* te Manchester, eene school gelijk er daar overal verbonden zijn aan de groote fabrieken en katoenspinnerijen:

‘De school was karig bezet. Het was morgen, en 's namiddags komen eerst de oudsten, sterksten, besten: daar de morgenarbeid zeven uren achtereen duurt, kan men deze dan niet missen, want die men 's morgens bezigt, mogen 's namiddags niet werken, en alsdan worden alleen de jongsten en zwaksten school-gestuurd. De meeste van die medelijdenswaardige sukkels houden het op de fabrieken niet uit; die er doorheen bijten, worden eindelijk de eerste klasse, waarvan ik tamelijk werk zag, althans in verhouding tot het andere. Eerst door de voedsters of moeders met opium zoet gehouden en daardoor reeds gekrenkt, worden die wezens later in de fabriek door geest- en vaak ligchaamdoodenden arbeid, een gestadig te heeten dampkring en de inademing van katoen-, vooral van linnen-stof, afgemaakt... *Dans la cosmogonie du christianisme,*

roept Léon Faucher, na de mededeeling van officieele verslagen, waarvan de haren te berge rijzen, in zijne welsprekende verontwaardiging uit: *dans la cosmogonie du christianisme comme dans celle de l'antiquité, les tortures ne frappent que les adultes: il était réservé à notre siècle d'inventer un enfer pour les jeunes enfants*. Naauwelijks durf ik een blik in dien jammerpoel van ongerechtigheid werpen, waarvan iedere engelsche fabriek een kort begrip levert. Haast zou de menschenvriend, die niet huivert dezen afgrond te peilen, den strengen godsdienstzin gaan verfoeijen eener natie, die op hetzelfde schip amfoen en zendelingen China binnensmokkelt en, met den Bijbel in de hand, wel der zwarte slaven ketenen slaakt, doch, met de gruwelijkste geesels van het eigenbelang en den geldduivel gewapend, er een onafzienbaar heir van blanke, meest weerlooze slagtoffers op nahoudt. Noch de meedogenlooze planter, noch de harde blankofficier worden gemist. Van zedelijkheid, van God en zijn gebod, geen zweem. Reeds in den knop, als kind, wordt de man verwoest, verdierlijkt en uitgedoofd, hoewel de vrouw met niet minder drift aan het stoomgedrocht wordt opgeofferd. Evenals het kind is zij een werktuig, dat werktuigen bewaakt, meer werktuig dan deze, en, ongeschikt om de roeping van echtgenoot en moeder te vervullen, is zij niet meer waard dan het loon dat zij verdient. Zij toch niemand zoo wreed of onredelijk aan deze mishandelde bevolkingen den teug bedwelmenden *gin* ten laste te leggen! - Nog iets. Daar volwassenen veel minder dan kinderen tot fabrieksarbeid gebezigd worden, brengt zulks deze in tegennatuurlijke verhouding tot de ouders; want niet de vader is de broodwinner, maar de zonen, de dochters zijn het, van wier verdiensten de ouders leven. De kinderen zijn het overwigt bewust, hetwelk die toestand hun geeft. Vader en moeder teren op de kinderen: hun gezag is gedaan. De knapen vooral misbruiken hun besef van onafhankelijk te zijn, vloeken, tieren, zuipen, dompelen zich in de onbeteugeldste en grofste beestachtigheden, de eenige uitspanning voor wier genot zij vatbaar zijn, en stellen den ouders de wet. Laat hen begaan! Het is eene soort van wederwraak, eene vergelding van hunne week op hun zondag, de eenige verpoozing van den eeuwigen katoenpluk

in een kunstmatig opgewekt keerkringsklimaat. - Een treurig vermoeden grijpt mij ten slotte aan, en ik vraag: Indien het waar is, dat zooveel kinderen in de fabrieken bezwijken, hoe komt het dan dat de voorraad altijd even overvloedig blijft? - of voert de maatschappelijke toestand van Groot-Brittannie onophoudelijk burgergezinnen omlaag, die afdalen tot den stand der fabrieksarbeiders?’

Op enkele uitzonderingen na is het oordeel van den heer Kneppelhout over den toestand van het onderwijs op de engelsche armenscholen hoogst ongunstig. De bijzonderheden dienaangaande door hem aangevoerd dragen den stempel der waarheid. ‘In iedere klasse lag een kleerenkloppertje: als de *knaap* maar niet van vleesch en been was geweest!’ Elders luidt het, ditmaal van een gymnasium: ‘Ik sloeg ter sluik een boek open, waarin de kastijdingen stonden aangeteekend. *Caned* was schering en inslag; meest wegens verzet en impertinentie.’ Omtrent eene londensche normaalschool vinden wij opgemerkt: ‘Ook hadden de kindertjes niets aan de stukken poëzij, welke zij overluid moesten oplezen; maar zij waren er dan ook alleen als broddellapjes voor de kweekelingen.’ Ergst van al schijnt het gesteld, te Manchester, met de zondagscholen; ‘Een op slaperigen toon uitgesproken gebed besloot den schooltijd, waarop de kinderen... ontwaakten.’

Doch wij mogen hierbij niet langer stilstaan. Ziehier iets over een regenachtig dagje te Edinburg:

‘Als wij in Holland een geweldig onweêr zouden voorspellen, lost zich hier (in Schotland) meest zoo'n inktkleurig en dreigend wolkenleger in een eenvoudig regentje op, of drijft weg en loopt met een sisser af. Daarbij zijn die luchten hier veel uitgestrekter, de gedaanten der wolken anders; het geheel geeft een ossianieken, epischen, *grossartigen*, ik weet het haast niet te noemen, althans zeer vreemdsoortigen indruk. Maar dergelijke luchtverschijnselen zijn hier tevens dagelijksch werk, en bijgevolg is men aan niets dan aan regen gewoon. Meestal zijn het *showers*, stortvlagen, gevolgd door mooi weêr, waar derhalve niemand om geeft. Of men moet van een *wet day*

spreken, een vreeselijk vonnis, want het beteekent, dat het den geheelen dag door pijpenstelen zal regenen. Daartusschen staat de uitdrukking *cloudy*, hetgeen niet met ons *bewolkt* overeenkomt, maar beteekent dat de wolken zoo laag zijn gekomen als zij kunnen; wij zouden zeggen: *het stofregent een beetje*. Men is daar in Schotland zoo aan gewend, dat men het niet eens opmerkt en mij, wanneer ik zeg: - *it rains*, antwoordt: - “*o no, sir, it's only a little cloudy.*”

Uit Schotland en zijne nevelen wordt de lezer naar Engeland teruggeroepen, naar iets bij uitnemendheid zindelijks en helders: de koninklijke stallen achter het paleis van Buckingham. Men vindt daar in het geheel honderd zeventig paarden, waaronder twaalf roomschimmels en twaalf zwarte, enkel bestemd om, bij gelegenheid van de opening der zitting, de koningin en den opperstalmeester naar het parlements huis te rijden:

‘Wij zagen insgelijks drie shetlandsche paardjes, heel mak, een sardinischen poney, een geschenk van Victor Emmanuel, en een witten arabischen hengst, die voor de koningin van Bombay was gekomen. In iederen stal - de paarden staan meest zes bij zes - worden twee of drie katten gehouden. De koninklijke familie houdt veel van die soort van huisdieren en de koningin komt nog al eens veel in de stallen kijken; bovendien zijn ze goed op de graanzolders tegen de muizen. Wij zagen een allerliefst wit poesje, hetwelk aan den kleinen prins Leopold toebehoorde. Ik verwonderde mij over de zuiverheid van het stroo; maar zoodra de paarden iets doen, wordt het weggenomen en versch stroo over de plaats gestrooid; merkt men dat zij aanstalten maken, waarop de staljongens geleerd zijn, dan houdt men gauw een mandje op. Ze zijn op hunne stallen in Engeland evenals de Broek in Waterlanders op hunne straten: beiden hebben elkaar niets te verwijten.’

V

Hoe de heer Kneppelhout over de Engelschen denkt? Onze

reiziger heeft dit onderwerp nergens opzettelijk of uitvoerig behandeld; maar zijne brieven, en niet onnatuurlijk, zijn er niettemin vol van. Van de keurigheid der Engelschen op hunne stallen hoorden wij reeds. Dit gaat zoo voort; eene geheele bloemlezing van opmerkingen over het engelsch karakter in het algemeen.

Vooreerst iets zeer vleijends, eene opsomming der geriefelijkheden waarvan te Londen de fashionable schouwburgen overvloeijen:

‘Het gordijn valt; kalm en bedaard maakt ieder zich tot vertrekken gereed en schuift de een na den ander het naauwe deurtje door. Geen gedrang, geen haasten, *no hurry*, die schrik van den Engelschman. Niemand stoort de orde, niemand verlangt de onmogelijkheid dat ieder het eerst vertrekke. Aan den uitgang der stalles is een tredje naar beneden; een man staat er bij en zegt, om haar niet te doen struikelen, tegen iedere dame: *a step, madam!* Zoo ook als men binnenkomt. Men geeft de kaartjes: een man - een heer, wil ik zeggen, men heeft in Engeland geen mannen - kijkt op zijn gemak de lijst na, of alles in orde is, zegt: *all right*, en noemt de nummers uwer zitplaatsen vrij luid; de heer in de zaal - er is er maar een enkele - komt op u af en wijst u uwe stoelen, alles zeer geleidelijk en flegmatiek. De vertrekkenden vereenigen zich in het vestibule.’

Minder vleijend, maar even karakteristiek, is het tafereel eener siësta tusschen de bedrijven der kunst-tentoonstelling te Manchester. De beau-monde zit op stoelen, met den rug naar teekeningen en schilderijen, en luistert zoo het heet naar de uitvoeringen van een luidruchtig orkest:

‘Het geheele publiek gaapt, gaapt om wakker te blijven of te worden. Engeland is het land waar het meest gegaapt wordt, het rijk des gapens. Vooral tegen vieren, als de menschen moe waren gekeken en het lokaal verbaasd benaauwd kon zijn, werd het werkelijk angstwekkend. Ik heb geeuwen gezien, zooals ik niet wist dat er in de wereld waren, zoo als ik niet

wist dat konden worden voortgebracht; geeuwen heb ik betrap van vijf minuten; geeuwen, die den lijder misvormden; geeuwen, die zoo geducht aankwamen, dat het trillende slagtoffer zich moest vasthouden aan de borstwering.'

Er is iets amusants in de opmerkingen van den Nederlander over het voorkomen van welgemanierdheid dat over alle dingen, zoo menschen als dieren, in Engeland schijnt verspreid te liggen. Reeds bij zijn eersten blik op de londensche straten wekte dit verschijnsel de aandacht van onzen reiziger. Niet slechts de londensche paarden, ook de londensche kosthuishouderessen hebben iets gedistingeerds over zich, beweert hij:

'We zijn wel en uiterst tevreden op onze kamers, die alleen iets ruimer konden wezen. Gewoonlijk eten wij ten 6 ure, alleen van daag een uurtje vroeger, omdat wij bij vrienden gaan thee drinken, wier woning niet binnen een uur te bereiken valt. Onze hospita is eene bejaarde, maar buitengewoon goed geconserveerde weduwe van een kleedermaker; als men het niet beter wist, zou men meenen: eene deftige amsterdamsche dame, *zoo fatsoenlijk als 't maar hoeft*, gelijk mijne arbeiders zeggen, en ik wil haar te logeren vragen en naast de eersten aan tafel zetten, zonder dat deze bespeuren zullen, hoe laat het is. Over het algemeen zijn de Engelschen een razend fatsoenlijk volk. *Ils ont de la tenue, de la dignité*, en hebben te dezen aanzien veel op de Franschen vooruit.'

Doch de schrijver heeft tegelijk een open oog voor de bekende zwakheden van den engelschen geest, zoo in de wetenschap als in de kunst. De gebreken van het Polytechnisch Instituut ontgaan zijne aandacht niet:

'Niet onbelangrijk was het aldaar reeds dadelijk op te merken, hoe bij de Engelschen populaire wetenschap zich met zonderlingheden, gedrogtelijkheden en zucht naar kinderachtige zeldzaamheden vermengt; - er is een zeker *grandiose*, dat aan het lagchen maakt; - hoe bij hen opgeschikte, kleurige, *philisterhafte* voorwerpen bewondering verwekken. Ik zag er

bijvoorbeeld *dust, produced by burned English bankpaper*, en een Engelschman vroeg mij, *if I had already remarked the beautiful Mexican models*, smakelooze wassenpoppetjes, aardig voor kinderen, in al de kleuren van den regenboog.’

Taymouth-inn is eene herberg in de nabijheid van den waterval van Aberfeldy in Schotland, waar Burns eenmaal pleisterde, en op den schoorsteenmantel in de gelagkamer acht en twintig verzen schreef:

‘In de kamer, waar gedurende lange jaren die verzen te lezen stonden, vond ik te Kenmore mijn salon. Maar, helaas! de *inn* heet tegenwoordig een *hôtel*, ziet er van buiten uit als een zwitsersche *châlet* en is van binnen zoo benaauwd als het logement op den top van den Rigi. Bij de verbouwing is de gelagkamer der herberg gemoderniseerd en naar de mode gemeubeld geworden, en de eigenaardige verzen van Burns zijn niet geëerbiedigd gebleven door een volk, dat op het vasteland de gordijnen van Voltaire's ledikant afsnijdt, de pinken van de monniken op den Creuzberg afdraait, zelfs het eenzaam mausoleum van Chateaubriand niet met vrede kan laten, en den neus van Mevrouw Langhans' beeld afslaat.’

Tot besluit eene plaats waar het engelsch volksgenie, naar het mij voorkomt, zeer gelukkig wordt geteekend, naar zijne zwakke, maar tevens naar zijne voortreffelijke zijde:

‘Niettegenstaande al deszelfs tentoonstellingen, galerijen, kabinetten, ja, zelfs kunstenaars, die den regel bevestigen, de Engelschen zijn geen volk van kunst. De poëzij zit bij hen in de stoffelijke wereld, want de poëzij moet ergens zitten... Bij den Engelschman zit de poëzij eenvoudig elders dan bij ons, elders dan bij de oude en zuidelijke volken, wier navolgers wij zijn geworden. Mogen we nu zeggen, hebben we nu het regt vol te houden, zijn we nu niet kortzigtig en bekrompen, wanneer we beweren dat de Engelschen prozaïsch zijn? Zie den engelschen werkman in zijn atelier, zie den mechanicus, den fabrikant, den man van nijverheid en van financie-

wezen, den staatkundige en den handelaar, zij zijn de dichters der werktuigen, der natuurkrachten, en der getallen. De toepassing der vermogens en eigenschappen van deze, ziedaar hun lied.'

Men zegt ons, met de bijvoeging dat het boek niet in den handel is, dat door den heer Gevers Deynoot, een onzer volksvertegenwoordigers, een boeiend verhaal is uitgegeven van eene reis naar Noord-Amerika. Zoo schijnt bij onze landgenooten, met de zucht naar reizen, tevens de lust te ontwaken van hunne reis-indrukken mededeeling te doen aan het publiek in ruimer of enger kring. Worden zulke herinneringen met geweten zamengesteld en met talent geschreven, dan is daarvan veel goeds te wachten voor onze niet overrijke litteratuur van den jongsten tijd.

1860.

Aart Admiraal.

Hoe hij koning werd. Hollandsche Roman, door Aart Admiraal. Twee deelen.

I

Hoe hij minister werd, zou het boek hebben kunnen heeten. Meer toch dan eene Excellentie is er uit den hoofdpersoon, strikt genomen, niet gegroeid; en dit behoefde ook niet. Voor den beijerlandschen of flakkeeschen dorpeling, zoon van den burgemeestersklerk van Dalen, was eene carrière als die van Abraham schitterend genoeg; menig romanheld heeft het met minder moeten stellen.

Met dat al zoudt gij den auteur verongelijken, indien gij den door hem gekozen titel voor eene schrijffout hieldt. Zijn roman is welbezien eene apokalypse, en in verband met dit half oud-, half nieuw-testamentisch genre, heeft het woord 'koning' bij hem eene apokalyptische beteekenis. Hij bezigt het, en verwijst daarbij naar den *Vicar of Wakefield*, tot aanduiding van hetgeen men zedelijke meerderheid pleegt te heeten. Zijn held is niet zoozeer een vorst omdat hij ten slotte een ministeriële portefeuille bekomt, zij het ook die van Binnenlandsche Zaken, als omdat hij een edel hart bezit, gepaard met een onverschrokken geest en met eene buitengewone hoeveelheid anti-klerikalisme. Het negatieve dezer laatste eigen-

schap wordt bij hem goedge maakt door een organiserenden blik op administratieve belangen, waaronder algemeen kerkelijke en specifiek synodale.

Abraham, om kort te gaan, de zoon van Adams, de bruidegom van Verite, de gelukkige mededinger van Fabulus, de leerling van meester Gedegen, de broeder van Willem den Goede, de vereerder van den staatsman Ericus, de gast van Ds. Adanimum en echtgenoot, de redder van Japiks, de boezemvriend van Barend en Arenout, de vijand en weldoener in één persoon van den niet zeer achtenswaardigen predikant van Vieren, - Abraham is iemand die van jongs af zijne omgeving beheerscht, die een karakter heeft, van wien kracht uitgaat, wiens invloed langzamerhand eene nationale beteekenis verkrijgt, een koning in soortgelijken zin als waarin de Openbaring van Johannes deze waardigheid aan de geloovige christenen verzekert. Het laatste der dertig of twee-en-dertig hoofdstukken, waarin de roman verdeeld is, eindigt met den zegekreet: 'Zóó werd hij koning!' Al de eerste hoofdstukken worden besloten met de verzuchting: 'Och, of hij koning ware!' Deze rhythmus kenmerkt het geschrift.

Lag er over des schrijvers stijl niet zulk een gloed van weezin voor kerkelijkheid en kerkelijke benamingen, en vreesde ik niet dat mijne lezers zich eene verkeerde voorstelling zullen vormen van des auteurs rigting, ik zou, om het karakteristieke der indeeling en om het telkens als refrain wederkeerend thema, zijn boek tot de klasse der kanselredenen brengen en het vergelijken bij eene uitvoerige oudejaarsavondpreek uit den natijd van Prof. Des Amorie van der Hoeven.

Zal Aart Admiraal mij om deze kwalificatie onvriendelijk aanzien? Ik waag het er op, en beweer dat *Hoe hij koning werd* een godsdienstig tractaatje in twee lijvige boekdeelen is.

Halverwege het tweede, wel is waar, komt eene gedialogiseerde verhandeling over de nederlandsche spelling voor. Is dit intermezzo enkel een maatregel van zelfverdediging? eene eigen apologie des auteurs, die bureau met een *o* en genie met een *zsj* schrijft? Door het daarvoor te houden zou men zijne bedoeling ongetwijfeld misverstaan. Zijn plan eener taalzuivering heeft dieper zin. Het raakt aan al zijne andere begrippen

omtrent ons volkskarakter en omtrent de hervorming die hij onzen landaard wensch te zien ondergaan. Teregt is hij het klassiek gevoelen toegedaan, door Vondel uitgesproken: ‘de taal is gansch het volk.’

Dit tusschenspel dus, over ons alfabet en over de toepassing daarvan, heeft beteekenis. Het komt gelijk al het overige - en dit verwondert mij - neder op populaire theologie.

Misschien is mijne bevreemding misplaatst, en moest ik van een schrijver die in het voorbijgaan van zichzelf zegt: ‘Een man van Multatuli zoo als ik,’ niet anders verwacht hebben. Blijkbaar wil hij met die omschrijving te kennen geven dat hij met hart en ziel tot eene bepaalde klasse van neologen behoort; en de aard der dweepzucht, nieuw of oud, is uit de geschiedenis te zeer bekend dan dat men van den kant ook van déze zeloten en hun bekeeringsijver niet sedert lang op alles verdacht zou zijn.

Nogtans is mijne verwondering opregt gemeend, en werkelijk heb ik moeite te begrijpen hoe iemand, met een in sommige opzichten zoo uitmuntenden aanleg, gekomen is tot het schrijven van een in zijne hoofdstrekking - hij vergeve mij het harde woord - zoo onnoozel boek.

Hoe nu? gij beweert op iedere bladzijde van uw geschrift dat onze predikanten tot hunne schande en onze schade verbijbeld zijn, onze huisgezinnen verbijbeld, onze natie verbijbeld - de uitdrukking is van u; - en tot onze nationale verbetering treedt gij op met een roman vol predikanten en predikatien, vol van eene nieuwe volksreligie, vol dogmatiek, vol neo-klerikalisme, en waarvan (hebben de Muzen het u reeds vergeven?) eene synodale vergadering de ontkenning vormt!

Naar den omvang van uw werk te oordeelen zijt gij het tegenovergestelde van een homoeopaath en ook, in zekeren zin, een ontrouw volgeling van Multatuli, wiens *Ideën* zich althans in den regel door beknoptheid onderscheiden. Doch waant gij ons van den katechismus te kunnen genezen door nog een katechismus daarenboven? Neen, mijn zoon; uwe onvergulde pillen zouden de kwaal slechts doen verergeren.

Gij acht u aan het kerkelijk leven ontgroeid; gij meent bij

u de roeping te hebben waargenomen voortaan werkzaam te zijn als de apostel eener nieuwe leer. Doch, geloof mij, en moge uit den mond eens oudgedienden deze vaderlijke toon niet al te onaangenaam in uwe neofyten-ooren klinken, ook thans nog staat gij met beide voeten op dordtschen bodem. De vormen dier soort van zelfbewustzijn hebt gij afgeschud, haar geest heeft u niet verlaten. Dit verraden de door u geteekende karakters. Geen daarvan staat waarlijk buiten u; al uwe hoofdpersonen zijn ledepoppen, gedrapeerd met uwe filosofische sympathien, omhangen met de lompen van uw theologischen wrok. Allermeeest straalt dit door in uw roman als geheel. Of men koning wordt met u of met den Heidelberger, men blijft in beide gevallen de oude knecht.

II

Toen ik dit boek eene apokalypse noemde, dacht ik aan het profetisch enthousiasme waarmede het een nieuw tijdperk van ons volksbestaan aankondigt. Werkelijk hebben wij hier te doen met het programma eener naderende toekomst, aanbreekenden morgenstond eens nieuwen levens. Ook kan de ondubbelzinnige bescheidenheid des auteurs niet wegnemen dat zijn geschrift, evenals de meeste Openbaringen van vroeger en later dagteekening, uit den aard der zaak een pretentieus voorkomen heeft.

Toch laat ik bij nader inzien die eerste benaming varen en noem, ook gedreven door de zucht den schrijver iets aangenaams te zeggen, den roman eene allegorie. Zijne mystiek is de draagster van een denkbeeld, en hem komt onder onze jongere romanschrijvers de lof toe, een boek geschreven te hebben met eene gedachte er in. Hij is op zijne wijze filosoof. Door opmerken en eigen nadenken is eene bepaalde zijde van ons volkskarakter hem openbaar geworden.

Een provinciaal, naar het schijnt, een kind van het platteland, is het vaderlandsch dorpsleven het eigenaardig terrein zijner waarnemingen geweest. Daar vooral is het dat hij kennis heeft gemaakt met hetgeen men, in een anderen zin dan waarin

Conscience deze uitdrukking gebezigd heeft, de plaag der dorpelingen zou kunnen noemen.

Voortgaand op den ingeslagen weg, heeft hij zich afgevraagd wat er zou kunnen gedaan worden tot herstel van het kwaad. Indien er mogelijkheid bestond, - heeft hij ongeveer tot zichzelf gezegd, - zeker aantal personen van beiderlei geslacht, toegerust met deze en die hoedanigheden van verstandelijken en zedelijken aard, invloed te laten oefenen op den voorhanden en door mij bedoelden toestand, zoo zou daarvan met grond eene aanmerkelijke verbetering, eene algeheele omkeering kunnen verwacht worden. Daarop is hij, als een litterarische Prometheus, aan het vormen van denkbeeldige menschen gegaan.

Eerst werden de figuren in gereedheid gebragt die den donkeren achtergrond moesten uitmaken: de kinderen der duisternis, de foelie van die des lichts. Daarna en weldra kwam de beurt aan deze laatsten. De braafheid en het gezond verstand, de geestkracht en de waarheid, een aantal morele en intellektuële goede eigenschappen, zouden vleesch worden in even zoo vele menschelijke karakters. Sommigen werden in de broek gestoken, kregen boordjes aan, en bekwamen een ronden hoed op het hoofd: dezen waren de mannen. Om de leden der anderen golfde weldra een vrouwerok; een omslagdoek werd haar over de borst gespeld; eene van haar, de heldin, kreeg van haar minnaar, met bijzondere vergunning van den auteur, tot herinnering aan een bezoek te Rotterdam, een witsatijnen boezelaar ten geschenke. Nu waren al des schrijvers denkbeelden behoorlijk uitgedoscht. Zijne personages mochten thans naar hartelust agéren en oréren. Zij maakten van beide vrijheden een ruim gebruik; van de laatste zelfs een weinig misbruik.

Doch allegorien hebben in de litteratuur hare schaduwzijden, en om den wil der onpartijdigheid behoor ik daarop de aandacht te vestigen. Met aangekleede denkbeelden kan men wel eene openbaring schrijven, maar geen roman; en wanneer men dit laatste nogtans onderneemt, dan wordt men er voor gestraft door het voortbrengen van papieren kinderen die het midden houden tusschen karikaturen en chinesche schimmen.

Abraham, de held des verhaals, is voorshands burgemeester van het dorp Vieren (tot welke waardigheid men hem met of

zonder verlof der Gemeentewet reeds op zijn twintigste jaar verheven heeft), en koestert eene zeer betamelijke soort van genegenheid voor de jonge jufvrouw Verite, dochter van den wethouder Volans. De jonge lieden voegen in alle opzigten bij elkander. De carrière makende zoon van den burgemeestersklerk van Dalen is voor de dochter van den vierenschen assessor en landman eene aannemelijke partij. Het meisje is ook niet ongeneigd aan een huwelijk met Abraham te denken; althans in eene min of meer verwijderde toekomst. De bewoordingen waarin deze twee jonge zielen elkander hunne eerste liefde influisteren, worden ons niet regtstreeks medegedeeld. Doch wij komen er iets van te weten uit een gesprek van Abraham met zijn aanstaanden schoonvader; en het is niet zonder schroom dat ik tot toelichting van een mijner bezwaren tegen het allegoriseren met deze eerste aanhaling voor mijne lezers verschijn:

‘Toen zeide Abraham tot Volans: “Luister, goede assessor! luister! Verite is een meisje, zooals er geen bestaat. Vraagt ge mij, heeft ze bijzondere gaven, dan moet ik zeggen neen! maar zij is opregt als een tortel en stout als een tijgerin. Ze is zacht als fluweel en wreed soms als een *Medisis*. Ik beschouw haar als een geestverschijning, die dezen van schrik en vrees doet ineenkrimpen, en genen hoop en vrees stort in de ziel. 't Hangt slechts van dezen en genen af, of zij blijdschap voor hen is of vreeselijkheid. Ik bemin haar, derhalve is ze voor mij een liefelijke verschijning - hoe en waar ook... Volans! vindt gij 't niet zonderling: zij weet dat ik haar liefheb. Wat was haar antwoord, meent gij, toen ik de volheid van mijn ziel uitstortte, kort na mijn verjaardag, na dien onvergetelijken avond, waarop zij mij zoo verrukkelijk, zoo hemelsch voorkwam; wat was haar antwoord, verpletterend en toch edel, vreeselijk en toch liefelijk? *Ik had niet anders gedacht van u, Abraham, en ik wensch er u geluk mee!*”

III

Dat komt er van, roept gij uit, wanneer men voor de overflakkeesche boeremeisjes, al is haar vader wethouder, witsa-

tijnen voorschootjes medebrengt uit Rotterdam! Doch gij rekent buiten het vrijmetselaarskostuum; en bovendien moogt gij niet vergeten dat Verite door den auteur bestemd is eenmaal in een synodale vergadering, samengesteld uit politieken en kerkelijken, den presidialen hamer te voeren en bij die gelegenheid eene openingsrede te houden, die voor het minst in den etymologischen zin van het woord geen *maidenspeech* zal mogen genoemd worden.

Hetzij hij het letterlijk aldus of anders meende, Abraham sloeg den spijker op den kop toen hij tot Verite's vader zeide: 'Verite is een meisje, zooals er geen bestaat.' Verite is eene gedachte. Als kind en pas aankomend juffertje heeft zij gestoeid, en ook in alle onschuld een weinig geminnekoosd, met den engelachtig blonden en blauwoogigen Fabulus: evenmin een wezen van vleesch en bloed als zij zelve, maar de wandelende allegorie der godsdienstige legende, vroeger alom en ook bij burgemeesters in eere, doch in den tegenwoordigen tijd veroordeeld uit logeren te gaan bij dorpspredikanten en zich eene kamer aangewezen te zien in de pastorie.

Tot jaren van onderscheid gekomen, heeft Verite begrepen dat de speelnoot van haar kinderlijken leeftijd als bruidegom haar niet paste. Zij heeft dus Fabulus zijn afscheid, en haar woord aan Abraham gegeven. Doch weder is hare verbindtenis met laatstgenoemde niet maar een huwelijk gelijk het uwe en het mijne. Verite's verbond met Abraham, den voorbestemden minister, is het allegorisch huwelijk van de waarheid met de magt. *Hoe hij koning werd* is geen aaneenschakeling van gebeurtenissen, uitvloeisel van den wil of het lot der hoofdpersonen, maar een melkweg van luchtverhevelingen.

Zal ik den schrijver te last leggen dat hij zich hersenschimmen maakt omtrent hetgeen in Nederland heden ten dage een minister vermag? Hem verwijten dat hij zijn held eene uiterst onmenschkundige eerezucht laat koesteren? Beweren dat een welbesteed verblijf van eenige maanden in de hofstad hem zou kunnen leeren hoe de ministeriële magt te onzent, die op een afstand en in de schatting van dorpelingen naar alvermogen zweemt, werkelijk niet veel anders is dan eene politieke theorie gelijk er meer zijn? Liever houd ik vol dat zijne Verite,

zijn vrouwelijk ideaal, het meisje dat met even zoo vele woorden tot haar minnaar zegt: 'Ik feliciteer u wel dat gij mij liefhebt', indien zij geen zottin ware, een monster wezen zou; en tot regtvaardiging dezer vermetele berisping deel ik uit een gesprek tusschen Verite en Barend, gehouden op eene avondwandeling bij zonsondergang, terwijl Abraham (want Verite wandelde niet steeds bij voorkeur arm in arm met haar verloofde) een weinig achtergebleven was met Arenout:

“Ziet gij daar gindschen heuveltop zich neigen naar den kant van waar het gezang komt?” vroegde Barend [er is spraak van het avondlied der nachtegalen]; “en men zou willen tegenspreken, dat boomen en rotsen de lier van Orpheus volgden. Ouden! wat hebt gij de natuur helderder dan wij gezien. Ouden! wat hebt ge een leven bespeurd, daar, waar het voor ons dood is, - dood! Wat heeft uw ziel gevoeld, gesmaakt, hoe heeft ze zich gevormd in de natuur, zoo rijk door u bevolkt, zoo waardig door u vereerd. Leeft, ouden, leeft!” - “Nu laat gij den ouden toch regt wedervaren, Barend,” merkte Verite aan; “dat vind ik goed van u. Schoon gij een vijand zijt van pantheïsme, eert gij de schoone zijde van de alvereering der ouden en gevoelt al het harmonische, zielverheffende van hun godsdienst en hun samenleven. Men heeft willen beweren, dat de waarheid zou geleden hebben door hun zucht en hun kunst der verpersoonlijking. Integendeel. Door de duidelijke voorstelling, waardoor gedachten en daden, hartstogten en deugden, grondstoffen en magten, zoo volledig daar stonden in haar gansche wezen, won de waarheid en bleef misleiding in de schemering. Zonder die levendmakende natuur- en menschenleer die wij ontleed hebben en, zoo we meenen, in haar aard en zonder sluijer vastgesteld, zouden we noch dichters, noch zuivere godsdienst kunnen hebben. Daardoor is immers aan de natuur een ziel toegekend, die het menschdom eenmaal zal vereeren als de bron van alle leven, als de grondkracht van het Heelal.” - “Zoo is het, Verite!” antwoordde Barend.’ -

Val ik Verite te hard? Staat het mij leelijk, den spot te drijven met deze filosofisch-litterarische Jeanne d'Arc? Laat mij boete mogen doen voor mijne ongevoeligheid door de vrij-

willige bekentenis dat het karakter van Barend, den scheelen Barend, in weerwil zijner instemming met Verite's geklap, oneindig beter geteekend is dan het hare.

IV

Een gedeelte van dien lof moet ik terugnemen. Bij meer dan één gelegenheid houdt ook Barend op een mensch te zijn, en wordt hij eene gedachte. Met name is dit het geval in het tooneel ten huize van den heer Aktenburg, den haagschen notaris, Barend's weldoener en patroon, wanneer Manus eene verachtelijke poging aanwendt Barend in de oogen van dien patroon zwart te maken en hij voor zijne lasterlijke taal op staanden voet gestraft wordt:

‘Een bliksemstraal uit de oogen van Barend schoot den terger in de ziel. Manus zweeg. Verpletterd zakte hij ineen. Eene akelige stilte deed een oogenblik alles als huiveren. Vier menschen [de notaris, zijne vrouw, hunne dochter en Barend] stonden om een lijk. “Manus, Manus!” riep Barend, den ongelukkige schuddend en wasschend. Vergeefs. Manus was niet meer. Wel was 't een bliksemstraal geweest die van Barend's blik was uitgegaan. De booze Manus, door geldnood en door minnenijd tot satan geworden, had het uiterste willen beproeven tot vernedering van hem, dien hij zijn vijand waande. In den ongehoorden laster dien hij uitbraakte, had zijn sarrend oog den blik ontmoet van Barend. Die blik had hem doorboord.’

In zichzelf zou het slechts belagchelijk zijn dat een loensch jongeling, door het alvermogen zijner braafheid, met één blik van opvlammende verontwaardiging, een ander jongeling, of wien ook, in den fysieken zin van het woord om het leven brengt. Hoogstens zou er aan zulk een voorval een glimp van waarschijnlijkheid kunnen gegeven worden, indien het slagtoffer een man van vergevorderden leeftijd ware, gastronom van beroep en aan een slecht geweten eene apoplektische konstitutie parend.

Ik weet deze buitensporigheid niet anders te verklaren, dan door nogmaals op het algemeen karakter van Aart Admiraal's

roman te wijzen. Ver is het van des auteurs bedoeling verwijderd, eene rol te verhalen. De plotselinge dood van zijn Manus is symboliek, is eene idee. Verwijt hem, indien gij wilt, dat hij ditmaal zijn kostuum aan de kleedkamer van Fabulus ontleend heeft; dat het uiteinde van Manus, en Barend's deugden, te huis behooren in de middeneeuwsche legenden der heiligen; dat hij door het kiezen van dezen vorm ontrouw geworden is aan eene zijner eigen theorien en ons een sprookje wil doen gelooven; - men zal u in het gelijk stellen. Voor het overige is het alleen de vraag, of allegorische romans zichzelf te bersten blazen ja dan neen.

V

Een tusschenzin!

Toen Barend een man geworden was, vond hij in Manus een vijand; en die vijand was een lompe fielt.

Nog een knaap zijnde had Barend, destijds kluitjongen in dienst van boer Neerslag, bij wien zijn vader als voorman werkte, insgelijks in dien boer een onverzoenlijk vijand gevonden. Deze Neerslag was een onbeschoft slechtaard. Om Barend te kwellen schopte hij zonder reden Barend's geliefden hond, en ten einde zich te wreken over de vrijpostigheid van dit dier, dat op een wenk van Barend den schopper ter aarde wierp, ontsloeg hij vader en zoon onmiddellijk uit zijne dienst.

De deugdzame en veelzijdig ontwikkelde schoolmeester Gedegen moet op het dorp Dalen veel tegenkanting verduren. Men dwarsboomt en neutraliseert den braven man op allerhande manieren. Voornamelijk heeft hij te kampen met predikanten en met ouderlingen. Doch deze kerkeraadsliden zijn lieden, die op onbeschaamde wijze het armenfonds bestelen; terwijl de bedoelde leeraars, uit tastbare heerschzucht en met in het oog loopende geveinsdheid, aan de dorpelingen een geloof verkondigen dat in hunne eigen oogen kwakzalverij is.

De deugd van Verite heeft eene enkele maal gevaar geloopt. Doch het was maar een Pamela's gevaar, een aanval uit den koker van Richardson. De jeugdige predikant van Vieren

stak eenmaal ter catechisatie de handen naar Verite uit, en wilde haar met geweld aan zijn herderlijken boezem drukken.

Behalve van dien minziken evangeliedienaar, heeft Abraham bovendien in deze wereld veel overlast van zijn broeder Willem. Deze Willem, bijgenaamd de goede, is een aan den drank verslaafd metselaarsknecht, maar die al spoedig een knappe metselaarsbaas wordt.

Ook heeft Abraham te strijden tegen den scheveningschen visscher Japiks, insgelijks lid en dignitaris van de natte gemeente, en daarbij eene soort van sabijnsch maagdenroover. Maar nadat er aan Japiks' mishandelde vrouw en verwaarloosd zoontje eenige weldaden bewezen zijn, en nadat Japik zelf met aandacht heeft zitten lezen in het 2de deel van *Wonderen der Schepping, Keur van Natuur-tafereelen*, blijkt het dat ook in hem de kiem van een hoogst edel menschelijk wezen schuilt; zoodat er slechts weinig noodig is om hem eene algeheele zinsverandering te doen ondergaan.

In één woord, de vormen waaronder aan al de hoofdpersonen in dezen roman het zedelijk kwaad zich openbaart, zijn zoo plomp, dat er van den kant der helden en heldinnen niet de geringste inspanning vereischt wordt om dit satanische meester te woorden of te ontwijken.

Abraham, wel is waar, wordt eene enkele maal jaloersch van Fabulus.Ds. Adanimum kan er niet aanstonds toe besluiten, ter wille van de geloofsbelijdenis der nieuwe synode, te scheiden van zijne oude preeken. Doch heftig of hartverscheurend is de zielestrijd van dien waardigen leeraar niet. En wat Abraham's vlaag van minnenijd betreft, zij is zoo fantastisch, zij overvalt hem zoo buiten alle verband met Verite's inderdaad onberispelijk levensgedrag, dat zij denken doet aan de visioenen van iemand die 's nachts in een open wagentje huiswaarts keert van eene vrolijke partij.

Er is in dit boek geen eigenlijk gezegde botsing, hetzij van meeningen of van hartstogten. Het ware en het goede bevindt zich altogader aan één zijde, terwijl aan de tegenpartij geen keus gelaten wordt dan tusschen onreine driften en belagchelijke vooroordeelen. Het karretje der deugd rolt hier over een effen zandweg; het koning worden schijnt eene zaak van toe-

tasten te zijn; of, wordt er bij zeldzame gelegenheden een spaak in het wiel gestoken, men doet als Arenout en trouwt ten slotte met Stefanie.

VI

De lezer houde mij, bid ik, niet al te gestreng aan mijn woord. Den zoo even losgelaten draad thans weder op te vatten zou mij tot noodelooze uitvoerigheid doen vervallen. Liever dan nogmaals in het licht te stellen waarin mijns inziens het hoofdgebrek van dezen merkwaardigen roman gelegen is, deel ik, tot kenschetsing van Admiraal's schrijf- en denkwijze, een voornaam fragment mede. *Eigenlijk niet waar* - luidt, halverwege het eerste deel, de titel van het hoofdstuk waaraan het volgende ontleend is:

‘t Is op den dag van Arenouts vertrek naar het Sticht, 24 Junij. Vrijdag. St. Jan. Mooi weer. De langste ruimte tusschen de nachten. De heerlijkste streep tusschen de op- en ondergaande zon. Een streep van bloemen, de keurigsten. Een streep van aardbeien, de lekkersten. Een streep van kersen, de besten. Een streep van zon en schaduw, van kinderspel en mannenwerk, van zomerzweet en schoolverdriet, van dauw en vogelnesten.

“Fuuuut,” fluit het zacht aan den zoom van een elzen- en ijpenbosch in den polder Duivenwaard, het schoonste gedeelte van den omtrek Dalen. “Fuuuut!” fluit het andermaal voorzigtig, en 't is voorts al wat onze zinnen waarnemen aangaande dat geheimzinnig gedaan. Is 't een bosch- of waternimf, die haar gezellen bijeenroept tot gezamenlijk morgenmaal? Is 't het piepen van opengaande knoppen bij het opkomen der zon? Is 't het goêmorgen der pluvieren? Een jager kan 't niet zijn... een strooper?... ja, 't is soms het herkenningsteeken bij wild- of vischgesmokkel... Ook niet? Zeg gij het ons dan, verblindend licht des daags, dat uw doordringend oog gevestigd hebt op dit dal om het weldadig te zijn; zeg gij het dan, alziend wezen, dat den morgennevel van dit liefelijk land opheft en hem onder u doet wegsmelten in uw tintelende fornuizen... “He! sst! plas, plas, klats-

klitsrrretsschj... fuuuut!” fluit het weer; maar nu bosch en water de slaapmuts afgenomen is, zien wij een menschenhoofd drijven op het water in de rigting van het riet aan den kant. “Fuuuut,” sist het nogmaals zachtjes uit dat menschenhoofd, dat met zijn platte, natte, druipende haar alles van een zeehond heeft.

Barend is nu niet mooi, al wilde dat ook het gansche vogelkoor tegenspreken: dat daar in 't bosch bezig is toilet te maken ter eere van het land- en waterwezen, dat daar zwemt en waarvan al de elementen onzeker zijn, maar dat zij allen liefhebben. “Fuuuut! bliksemsche vent, heeft-i geen ooren meer, of is hij in slaap gevallen op den bodem der kreek!” zoo gromt Barend in zichzelf en zou zoo graag harder brommen, maar hij durft niet. Hij houdt het eene oog gevestigd op een voorwerp in het riet en het andere over den al lichter wordenden plas; dat zien op die manier valt Barend gemakkelijker dan iemand anders; 't is zoo zijn gewoonte. Maar op eenmaal schiet hij met een vaart den blik van het verworpen oog na; zijn neus, die nuttige steven voor alle soorten van levensgolven, kliëft den stroom als de pijlpunt de lucht. Zijn gezwem laat geen beweging na, geen golving, geen deining in het riet: daar moet het stil blijven. “Nout, hoort ge me dan niet? Geen levend wezen, behoudens een duif die 't bed uitgejaagd is en een enkele musch die niet goed geslapen heeft, laat eenig geluid hooren, en ik fluit u al zesmaal. Zwem me eens achterna... toe... wat doet ge?” - “Plomp!” schiet Arenout naar den grond; en Barend, die de verheven bezigheid van zijn makker gemerkt heeft, houdt den strik van biezen tegen, die nog niet goed aan het riet is vastgemaakt. - “Hebt ge em vast?” - “Goêmorgen, reuzelmosje, goêmorgen duivenwaardsche kreek slang! Een gedachtenis, Barend! voor 't Sticht van den vruchtbaren grond van een kikkerland, zooals onze hooglanders onzen bodem wel gelieven te noemen... Op uw buik zult gij kruipen, al de dagen uws levens - morgen zult gij sterven, eerzaam hoofd van het palingleger in dezen onvolprezen plas!”

't Geval was, dat Arenout, uit het riet afstekende om te zwemmen, dezen paling had gevoeld en nu met handen en

voeten bezig was, het dier vast te houden en een lusje er voor gereed te maken bij wijze van ketting op de galeijen. Daardoor had hij 't gefluit niet gehoord, want 't gladde beest had hem veel te doen gegeven. Met de hulp van Barend, die het dier in de kieuwen greep, kreeg hij de strop gereed, en toen zij wegzwommen lag een heerlijke buit voor een stichtsche versnapering, in de gedaante van een kruipend gedierte, te spartelen aan het riet.

Nog ligt dat riet onder de frissche bescherming der nachtschaduwen en der boschjes aan den oever der kreek. 't Is op dat water overal stil, en men hoort niets dan het keuvelen der jongens en van tijd tot tijd geplas en geplater in het gulle sop. Boven hen is de helderblauwe lucht, die eenige gouden flikkeringen laat zien van tijd tot tijd om de afgesloten zwemmers te waarschuwen, dat de zon op is. Maar dat zien zij ook door de openingen van het hout als ze naar 't oosten zien.

Tusschen de kromme en regte stammen van kreupelhout en boomen zien ze den gouden wagen bergwaarts zich slepen gelijk een athleet, die het tooneel gaat bestijgen om het publiek te verbazen uit de hoogte, - gelijk de kar van Myriël langzaam en moê, maar eeuwig bezield, aan dees-zij der bergen komt om weldaden te deelen. - "Hoerrrrrah!" zegt Barend, "welkom, welkom, lieve gezellin van mijn leven! wees welkom aan dees zij! ik groet u innig en U, o God, die haar meester als de mijne zijt! U dankt mijn ziel, daarvoor heb ik ze verfrischt. Zie, het zuivere water hier, bewaard door den sluijer dien Uw zon er zoo gelijkmatig afneemt, is mij door merg en been gegaan te gelijk met den liefde-adem, waarmeê gij altijd, maar in den morgenstond zoo krachtig, de natuur wakker kust. Dien hebben wij gevoeld, dien kennen wij, dien houden wij als onmiskembaren prikkel tot die eeuwige werkzaamheid, waaraan wij Uw volmaaktheid kennen. Gij zijt volmaakt, groote Bouwheer; 's morgens zijt Gij volmaakt; 's avonds zijt Gij volmaakt; bij den dag als alles moê is, zijt Gij volmaakt; bij den nacht als alle leven weggescholen is onder stroo en pluim en veren, zijt Gij volmaakt!" - "Hoe goed is het, Barend! dat God volmaakt is! teregt laat gij mij

daar opmerken, dat wij gewoonlijk moê zijn of ziek, dat we slapen of onweêren - o, hoe goed komt ons ieder uur de volmaaktheid des Heeren!” - “Dat is 't, maar we moeten Gods volmaaktheid niet zoo hoog nemen dat er geen bereiken aan is, en onze onvolkomenheid niet zoo onderst dat er geen oprijzen mogelijk is. De preekmasjien van zondag, die Jacobus drie, vers twee *a* (*a* weet je) stond te kneden en te misbakken, dat de heele brief me tegen den neus begon te springen, wierp zoo ellendig veel bedorvenheid uit, dat ik in mijn eigen begon te stinken; hij deed met de zonden der menschen als een kwakzalver op de kermis doet met de vuile stoffen in het oor van iemand, die voorwend doof te zijn.... Abah! Arenout! ge hebt zoo'n vent wel gezien met zoo'n haakje in iemands oor gedompeld en dat gedurig ophalende als een aker uit een artesischen put, telkens in zegepraal den buit vertoonende aan de gggapende menigte.... welnu, die waardige rol speelde in mijn oog de artesische zondenzuiger van onzen tonmensch. Alle waarde des menschen gaat verloren onder de onhandigheid en de hartsgebreken van zulk een uitlegger van zedeleer, terwijl de goê gemeente niet beseft, hoe God mede afdaalt in dien put en dus deel heeft, schuld heeft aan al die ellenden!” - “Wordt het ernst met je? ik bid, Barend! daar ginder ligt de bijbel aan het riet, denk om de liefde en de werkzaamheid die daar vliegt door de lucht, ons bezielende in haar vaart. Nog dezen avond is de paling geslacht in het Sticht en niet met een mes, neen, zijn staart gaat achter zijn oor, zijn staart maakt het vel daar los en rrrtsschnffnt, daar gaat de huid, daar ligt de paling en snerkt in de pan van weevol welbehagen; maak u dus niet boos om een man die beweert dat de paling ergens anders goed voor zijn zou dan om te laten braden zijn vleesch - dan om vlegels aan elkaar te binden met de huid, als ze gedroogd is! Maar die adem, dien ge daar noemdet, die blijft tokkelen op onze ziel en opent er, als we niet te lang slapen, de edelste *sellen*. Daarop het oog! daarop de ziel! Laat ons bidden! samen!

MORGENZANG VAN BAREND EN ARENOUT, WAARMEE ZE BIDDEN:

Bouwmeester! gij, almachtig en weldadig!

Die steeds Uw adem liefdevol

Laat varen over al 't geschapen,

Hoor ons gebed!

Gij hoort het, want het is de ether

Getrokken uit dit element, hier om ons,

Getrokken uit uw ziel, grootmagtige!

Uw ziel, die om en in ons suizelt

In dezen morgenstond,

Uw ziel, die soms zoo hevig dondert,

Dat al het menschdom beeft,

Uw ziel, die meest zoo goed is,

Dat al wat leeft, gaat slapen op die trouw,

Uw ziel keert dus in ons gebed

Slechts tot U weêr.

Zoo ge ons niet hoort, begrijpt ge uzelf niet.

Ginds spartelt uw orakel aan een biezen lus.

Hier heffen zich de handen en vouwen zich voor U,

Die 't gladde dier in forschen kamp

Gebonden hebben en belet, zich om te wenden

Aan 't paalwerk. De menschen bezoedelen zich de handen

Aan 't gladde dier en smaken van zijn fijnheid niet,

Geef thans uw zegen op zijn reis naar de eeuwge stad;

Daar zal het sterven.

“Dood zijn de kwaden nut, die schaadden in hun leven!”

De geur van 't spartlend wildbraad wordt opgevangen.

Versterkend, heerlijk en van atomen, die nooit vergaan,

Vervuld, doortrekt die geur ons leven...

Dat zal een hooger leven voor uw orakel zijn, o God!

Geef thans uw zegen.

Vaarwel, gij godspraak! 'k Hoor reeds kloppen

Met tal van vlegels, die, gekoppeld door de huid

Van 't gladde dier, de wijsheidsdoppen

Doen vliegen door de lucht - en al het zaad er uit.

Vaarwel, godzaalge! die niet langer

Geworsteld hebt met menschenwil en 't opgaand licht!

Maar die van stervenskiemen zwanger,

Schier gaarne onder menschenhanden zijt gezwicht.

Vaarwel! de zon zal u vervangen,

Dat is het eigen Godsverlangen:

Het mensdrom had behoefte aan licht en levenskracht.

't Zal honig uit uw grafterp zuigen

En dankbaar voor uw steen zich buigen,

Dat ge u in zijn belang ten offer hebt gebragt.

'k Zie geuren opgaan uit uw groeve!...

“Maar Barend! dat bidden is toch dwaas, want den Alwetende is alles oud. Ik ga den paling verlossen - en als ge 't goed vindt, droogen en kleeden we ons om weg te gaan.” - “Het bidden is geen Koerantenlektuur, beste jongen, God leest ze allen en bestuurt ze allen, dus nieuws is er voor hem niet in zulk een gebed, maar het bidden is de uitstorting van vreugde en droefenis, - de ziel zoekt in deze uitstorting gemeenschap met haar God. Die gemeenschap moet men zoo niet afbreken. Voor vele menschen is dat een stoornis voor 't leven. Want vele menschen verbinden al de kracht en de zwakheid, de blijdschap en den weemoed, de tranen en de hoop hunner ziel, aan zulk een ontboezeming. Maar gij hebt welligt daarom nu gelijk, wijl we nu wat lang bidden. De dominé verveelt daarom zoo verschrikkelijk. De aandacht, door een pochende, brommende, eentoonige, pitlooze, vloekvolle, liefdeleêge preek afgemat, wordt op nieuw aangesproken door een allerelastiekst gebed. De goede man laat allen, die zegen noodig hebben, met naam en “van” voor zijn God verschijnen en stelt ze zijn opperwezen voor van top tot teen. Hij noemt alle leden van 't koninklijk huis en vraagt voor ieder een stuk zegen; hij noemt alle mogelijke gebreken der menschen en vraagt voor ieder in 't bijzonder vergiffenis. Ik geloof wel, dat hij dan voor zich zelven de uitstorting behoudt, maar hij heeft de voorzorg verzuimd, de medebidders zijn plan meê te deelen.” - “Daarom stem ik er voor, het bidden te staken en de rest met werken aan te vullen,” waarop beiden naar den overkant zwommen. Een half uur later zag men de twee jongelui weggaan, twee stokken op de schouders dragende die verbonden waren door niets minder dan een geweldigen paling.’

VII

Bij wien of bij wie is de schrijver dezer bladzijden in de leer geweest? Waar werd hij grootgebracht?

In de school der ontucht! klinkt het met nadruk uit den mond eener onbevallige zwitsersche gouvernante: en zij wijst met half afgewenden blik naar de twee opgeschoten jongelieden, daareven onder haar maagdelijk oog rondzwemmend in den duivenvoordschen plas, thans in hare tegenwoordigheid hun paradijs-kostuum verwisselend voor het gewaad der aardsche ballingschap.

In de school van het bastaard-realisme! zegt een vereerder der klassieken; en hij brengt u, van walging sidderend over al zijne leden, voor des schrijvers kermisdoek, waar een kwakzalver haakjes dompelt in de vieze ooren van een dorpspubliek.

In de school der spotters! roept met verontwaardiging een voorstander van het kerkgeloof, die het heiligschennis acht gebeden te kritiseren en predikant te bedoelen wanneer men preekmachine zegt.

In de school van Multatuli! beweert een ander, die gaarne zijne tegenstanders in den strik hunner eigen woorden vangt en een geslagen vijand is van alle Dageraads-litteratuur.

Laatstgenoemde berisper evenwel vindt zijn man in een bewonderaar van Multatuli's talent. Twee zwemmende deïsten, protesteert deze, twee preeklustige dilettant-filosofen zonder hemd aan het lijf, twee biddende vrijmetselaren in het water, poëtisch proza opsnijdend of jubelend in prozaïsche verzen, nooit zou de schrijver van *Max Havelaar* zich hebben willen bedienen van zulke vormen!

Het staat niet aan mij te bepalen, in hoever deze oordeelvellingen juist, in hoever zij door overdrijving onwaar zijn. Ik moest mijne lezers kennis doen maken met *Hoe hij koning werd*, en niet zonder overleg koos ik het uitgeschreven fragment. Zelf zal de schrijver erkennen dat ik hem door die keus niet benadeeld heb. Zijne gelijkenis van den visch behoort tot de beste partijen van zijn boek.

Onbepaalde ingenomenheid met dat beeld zal hij van mij niet vergen. De bijbel een bij het dagend morgenrood gevangen paling: zal men billijk zijn, dan behoort men de lichtvrienden van beroep het regt te laten hunne meening aldus voor te dragen. Het groteske, het min of meer vernederende der vergelijking, is een noodzakelijk gevolg hunner zienswijze.

Doch hoe loopt het af met den buitgemaakte? Hij wordt, lezen wij in een volgend hoofdstuk, in het Sticht verorberd door een gezelschap welks leden onder elkander eene moderne tale Kanaäns spreken. Zij heeten Boelebaar en Skwintus, Kleon en Demosthenes, Mnemos en Martèl. Het zijn tijd- en landgenooten van ons, en aan het slot des boeks treden zij mede op als woordvoerders in het algemeen concilie van den nieuwen dag. Meer komen wij van deze spraakzame wolkgedaanten niet te weten. De schrijver verzekert, en wij gelooven hem op zijn woord, dat zij een kring van uitnemend bekwame lieden vormen; schier ategader helden der wetenschap en van den vooruitgang. Ofschoon de bijbel uitgediend en als orakel zich overleefd heeft; ofschoon de kinderen des volks den visch veroverd en gebonden hebben, - hij wordt niettemin bij voortduring gewaardeerd door schrandere lekkerbekken uit hooger sfeer.

In andere gedeelten van den roman (episode van Japiks en Kornelia) wordt deze beschouwingswijze door den schrijver aangevuld; doch wij hebben thans alleen met den paling te doen, dien ik reeds liet braden en verdeelen, en die nog gevild moet worden. Ook zijne huid toch speelt eene rol in des schrijvers parabel. Met deze taaie substantie koppelt hij vlegels zamen, en herschept tevens het menschdom in een dorschvloer.

Ons geslacht, onze natie, wijzelf, gebeukt met vlegels der wetenschap, vlegels verbonden door de afgestroopte huid des bijbels - ligt het aan mij, indien deze beeldspraak mij te magtig is? Met dat al meen ik het bewijs geleverd te hebben dat *Hoe hij Koning werd*, in weerwil van vele en grove gebreken, een opmerkelijk boek is. Ik gunde den schrijver slechts hetgeen hem eerlijk toekomt toen ik van zijn meer dan gewonen aanleg sprak.

VIII

Met nog één aanhaling neem ik afscheid van hem.

Het is de bladzijde, tevens artistiek en vol gemoed, waar hij de bejaarde ouders van Barend schildert; van Barend, nu geen kluitjongen meer, maar kompagnon geworden van den haagschen notaris; maar kennisgevend aan vader en moeder van dit hem te beurt gevallen geluk; maar in denzelfden brief, waarin hij zijne bevordering meldt, ook het voornemen aankondigend Jansje van den schoolmeester, het speelkameraadje zijner jeugd, ten huwlijk te vragen.

Over het algemeen munt Admiraal niet uit door overvloed van gevoel. Hij is een verstandsmensch. Vandaar zijn antikerkelijk fanatisme, zijne uitgesponnen gelijkenissen, zijne in vieren gekapte onderdeelen van gedachten. Jammer ook dat hij op de eenige plaats (of zijn er meer?) waar de hartelijkheid bij hem bovenkomt, zich van het zuid-hollandsch patois als hulpmiddel bedient. Doch, al verraadt deze wending meer zwakheid dan kracht, en al zou de schrijver zich grooter kunstenaar getoond hebben indien hij de zamenspraak dier oudjes had weten terug te geven in zijne eigen vormen, ik heb het tafereeltje nogtans lief:

‘Gij hadt die oude menschen moeten zien leven samen. Zij behoefden niet meer te werken. Hun zoon deelde met hen, gelijk zij weleer met hem gedeeld hadden. Zij leven eenvoudig, maar gelukkig en ruim. Twee oude menschen hebben niet veel noodig. De vader kan bovendien niet nalaten, het tuintje bij de kleine woning zelf te bewerken en er zooveel voordeel en plezier van te hebben als mogelijk is. De oude zielen smaken ten volle den zegen, door God beloofd in het kind.

Op den avond, dat hun zoon des morgens heeft geschreven, zitten zij de ondergaande zon na te staren op hun tuinbankje. De tuinvruchten neigen vrolijk van stille welvaart aan hunne voeten; de jonge boom, die vele, vele kersen gaf dit jaar, ritselt van rouwgevoel bij het weggaan van zijn licht, zijn leven, zijn al. “Maar zij komt weer!” zingt de guitige mees in den top, terwijl ze naar haar nest dartelt.

Overigens

is alles plegtig stil, want daar ze even buiten het dorp wonen, is alles om hen heen met de vorstin van den dag ter rust gegaan. Daar komt de late post hen nog overvallen. Een brief van Barend. - “Wel haowik van m'n leven!” zegt moeder, terwijl zij de handen samenvouwt en haar man den brief opent. “Assi mar kloek is, m'n jonk - och heere! toe gaauw Jan, je zeit zoo veul as niks; wat zet j'n lank gezigt?” - “'t Is goed, vrouwe! 't Is zoo wondermooi; ik haauwe onzen lieven Heertje nog nooit goed begrepe, maar noe nog veul minder as altied. Baerendje is zoo veul as - hi zeit 't wel niet, maer bi zien motje'r meer as drievierendeels bi begripe - hi is zoo veul asten rieksten heer uut den Haeg, hé?” - “Bi m'n ziele? 't Is toch 'n wonderkind... bel! bel! Baerend, die hier in de kluuten heit gewroet, hi meê den rieksten heer uut d'n Haeg... Is 't meugel'k! Is 't meugel'k!” - Zoo veel uitroepstekens gaf de oude moeder en sloeg de handen van verbazing in een. - “Maer noe nog ies,” zeide de vader met deftigen oogwenk en bevende onderlip: “noe nog 'n groot dienik, vrouwe! en daer voor is 't noodig, da'k daedel'k nae de meester gae. Hi wil mar mit alle geweld Jansje haauwe - noe - aste meester 't goedvindt, mien aok goed; warachtig, an de meester heit ie z'n opkomste klienklaer te danken, want 'n pannaekende mosse was ie.” - “Jufvrouw Jansje! ak 't niet gedocht had!... Jae, toe gaauw mar op'n draft - die goeje ziel van 'n meid, wat zal ze meê blieje weze. Hoor! die kikkers in de sloot, Jan! ze zienze van blieschip mee... Mar as je je dingen gedae heit, dan verom; geemien dien brief zoo lange - da'k kieke d'r op.” - “Mensch - je kan d'r geen silaobe van spelle bi d'n avend - je leest toch allevel zoo miseraobel slecht. Den brief mot ommers 't woord doewe... ik haauwe niks, ik haauwe niks van Baerend z'n pertaoli, dat weet joe wel. Ik neemem mee - noe, tot flusjes - daer gae we nog 's over legge praete op bed. Tot flusjes, Jackemientje!”

- “Noe, op 'n klusje, oor! Dag Jan!” - Voort ging de oude door de blijdschap gedragen.

1864.

Marius.**Vrouwenliefde en Vrouwenleed, door Marius. Twee deelen.****I**

Wie is Marius? 'Iemand met eene ferme hand,' zegt de *Amsterdamsche Courant*, 'met een helder hoofd, en met een gevoelig maar mannelijk hart.'

Hoewel ik in het boek-zelf vruchteloos naar deze benijdenswaardige vereeniging van gaven gezocht heb, - alles daarin, oordeelt mijn konfrater van den Nieuwendijk, alles 'aan, alles sluit tot een degelijk geheel,' - bezit nogtans deze roman ook volgens mij eene zeer wezenlijke verdienste; eene eigenschap waardoor *Vrouwenliefde en Vrouwenleed* zich van *Hoe hij koning werd* gunstig onderscheidt.

Aart Admiraal heeft ontegenzegglijk een veel sterker brein dan Marius. Hoe hij koning werd, door Aart Admiraal. Hiervóór. Zijne kundigheden zijn veel uitgebreider. Ook schrijft hij, in weerwil zijner leelijke verzen en zijner paradoxale spelling, aanmerkelijk beter hollandsch. Uit het oogpunt van den stijl is het boek van Marius de alledaagschheidzelve. Men stoot er zich niet aan vooruitspringende steenen,

doch er komt evenmin één volzin in voor, waaraan men zich vast kan houden.

Met dat al is Marius beter romanschrijver; althans in hope. De karakters en de lotgevallen van zijne Emma, zijn Ernst, zijn Arnold, worden door hem op zulke wijze opgevat en voorgesteld dat hunne groepering, indien daaraan een weinig meer kunst besteed ware, indien de schrijver-zelf minder nadrukkelijk medebehoorde tot de vreemdelingen in het Jeruzalem zijner eigen krachten, een waarlijk belangwekkend konflikt vertegenwoordigen zou. Doch eer ik hem op dit gebied den tol mijner sympathie betaal, ben ik mijne lezers eenige verklaring schuldig omtrent hetgeen ik onder zijne eenvoudigheid versta.

II

Toen mevrouw De Staël in 1816 zich te Pisa ophield, schreef zij aan Sismondi, in antwoord op een zijner brieven: ‘Vous dites avec raison qu'on est aussi libre ici que dans une république; certainement, si la liberté est une chose négative. Il ne s'y fait aucun mal quelconque; mais où est le mobile de la distinction dans les hommes?’

Voor *dans les hommes* stel ik *dans les auteurs* in de plaats, en pas het overige op de republiek der nederlandsche letteren toe. Men is in ons litterarisch Pisa zoo vrij als een vogel in de lucht. Zulk eene rhapsodie kan uw hollandsche roman niet zijn, van zulk dienstmaagde-nederlandsch kunt gij u niet bedienen, of gij moogt, mits er onder uwe verhalen niets van Sint Anna loope, te onzent uwe waar aan de markt brengen en aanstonds mededingen naar den hoogsten prijs. Vrees niet dat gindsche scheeve toren, tot straf voor uw overmoed, u op het lijf vallen zal. De deltsche staat er nog, gelijk weleer. Wees respectabel, wees moreel, en alle dingen zijn u geoorloofd.

Die volstrekte vrijheid is eene weldaad, zoo men wil. Haar te doen vervangen door maatregelen van geweld, zou met regt illiberaal verdienen te heeten. Ook zou, omdat de kunst leeft van de buitenlucht en men de menschen niet noodzaken

kan zich te onderscheiden door geest en goeden smaak, dwang niet baten.

Niettemin zal het geoorloofd zijn te doen opmerken dat kleine republieken, ook al is en blijft de vrijheid eene levensvoorwaarde en een zegen, er in sommige opzichten kwalijk aan toe zijn. Indien ons letterkundig gemeenebest niet binnen zulke enge grenzen besloten was; indien onze boeken ook nog elders gelezen werden dan in het kleine moederland, en door de nog kleiner hollandsche maatschappij in onze kolonien; de 'man van Multatuli' zou zich twee malen bedacht hebben voor hij naar een uitgever omzag, Aart Admiraal, 'Een man van Multatuli, zooals ik.' Marius zou hebben gevoeld dat het goede in zijn boek verstikt werd en te midden van het welig onkruid der vulgariteit niet tieren kon.

Hoewel het bloeijen onzer litteratuur in de 17de eeuw het bewijs schijnt te leveren dat een volk niet groot behoeft te zijn om uit te munten op litterarisch gebied, het kan mijns inziens bezwaarlijk geloochend worden dat onze numerieke minderheid ons heden in die loopbaan schade doet. In zekeren zin zijn wij polyglotten. Zonder bovenmatige inspanning nemen wij de resultaten van den arbeid onzer na- en overburen in ons op. Dit bevordert ontegenzegglijk onze ontwikkeling, en ik beweere niet dat Pisa een luchtledig verblijf is. Doch indien wij talrijker waren, zouden wij ook meer mans zijn. Voor het minst, de kansen zouden minder ongelijk staan.

Waren onze bellettristen van goeden huize minder dun gezaaid, bestond er te onzent een welbezet aristokratisch-litterarisch orkest, er zou tevens in ons midden eene litterarische openbare meening gevonden worden; en deze onzichtbare Areopagus zou eene wezenlijke en weldadige magt vertegenwoordigen. De eerste vedelaar de beste zou den moed niet hebben, te komen strijken voor het groote publiek. De komponisten zouden meer eerbied toonen voor de direktie, meer deernis gevoelen met de suppoosten. Men zou het als eene onderscheiding aanmerken, mede te mogen spelen. Het voortbrengen van wangeluiden zou aangemerkt worden, niet slechts als eene

pijniging voor de hoorders, maar tegelijk en allermeeft als eene *mauvaise marque* voor den schuldige.

Op die wijze zou er leven komen in de brouwerij. Al cijfer ik den invloed der kritiek in Nederland niet weg, mijn vertrouwen in hare lessen is minder onbepaald dan mijn geloof in de magt van het goede voorbeeld. Met Goethe gesproken, men zal nimmer kunnen beletten (en waarom zou men wenschen er toe in staat te zijn?) dat iemand er behagen in sceppe, een nar te zijn op eigen hand. Te allen tijde zijn er onleesbare boeken geschreven, en vermoedelijk zal daarmede voortgegaan worden tot het einde der wereld. Doch de jonge auteurs te onzent wien het noch aan talent noch aan goede bedoelingen hapert, zouden, indien de gelegenheid tot wedijveren, voorwaarde der distinktie, in ruimer mate voorhanden was, daarvan houd ik mij overtuigd, op waardiger wijze debuten.

III

Vriend Marius is het slagtoffer geworden der negatieve vrijheid zooeven bedoeld. Ruim halverwege het tweede deel, wanneer hij genaderd is aan de 'magtige en snel elkander opvolgende schokken' in het leven van twee zijner hoofdpersonen; wanneer hij ons voorbereidt op de 'geweldige uitbarsting eens vulkaans', - en werkelijk is de door hem bedoelde episode het boeiendst gedeelte van zijn verhaal, - bekomen wij de volgende mededeeling:

'Eenige maanden zijn er verlopen sedert het tijdstip, waarop ik deze bladzijden ter neder schreef, en dat, waarop ik ze nogmaals herlees, eer ze ter perse worden gezonden. In korte woorden heb ik thans zamengevat, wat vroeger in veel breeder trekken was geschilderd, maar dit weinige over Emma en Arnold schijnt mij ook voldoende, om den Lezer het verband tusschen het verleden en heden van hun leven te doen inzien en verstaan.'

Er is in deze bekentenis geen zweem van verwaandheid. Als de braafste der Karels Grandison heeft Marius, eer het ter perse ging, zijn handschrift nog eens bedaard overgelezen en er het een en ander in doorgehaald. Doch aan eene sterker

verbeelding dan de mijne blijve het overgelaten zich een dichter te denken, onopgevoed genoeg om in de tegenwoordigheid des publiek zich aldus de nagels te korten.

Elders worden wij te gast gevraagd op eene noot, waarin de schrijver kenbaar maakt dat Arnold's denkbeelden over den schouwburg, door hem ontwikkeld kort nadat hij zijne roes uitgeslagen had, slechts tot op zekere hoogte overeenstemmen met de zijne. Beuzeltaal tot toelichting van dronkemanspraat.

Marius is nederig, heb ik gezegd; en ik houd het vol. Alleen de volgende bedekte hulde aan eigen voorregten heeft voor eene poos mij in mijne overtuiging geschokt: 'Vertalen? wel had Arnold hiervoor de noodige kennis, en wel bleef het nut van zulk eene oefening hem niet verborgen; maar toch om niets te doen, dan de woorden van een ander - zij het dan ook in eene andere taal - na te zeggen, was voor iemand, die in zich zelven de wonderkracht, de verhevene zaligheid eener scheppende verbeelding had waargenomen, eene onmogelijkheid. Wanneer men met de wieken van het genie begiftigd, en daardoor in staat gesteld is, om, die uitslaande, zich tot den tempel van den roem het spoor te banen, dan wordt het eene marteling om, op anderer vleugelen drijvende, omhoog te stijgen.'

Herman Widmer, jongste zoon van den predikant van Ummen, vervult in den roman eene hoofdrol van den tweeden rang. Dit jonge mensch vertrekt in den loop des verhaals naar de leidsche akademie en wordt daar hetgeen in de *Studenten-Typen* van Klikspaan 'een aflegger' heet. Er zijn er meer aan onze hoogeschoolen, die aldus struikelen en vallen, doch éénig is de aanhef van het 18de hoofdstuk van *Vrouwenliefde en Vrouwenleed*:

'Waarde lezer, is het u wel eens vergund geweest, van nabij een blik te werpen in die zonderlinge, veel bewogen wereld, die men *studenten-leven* noemt?... Waarschijnlijk telt gij er wel onder uwe verwanten of vrienden, welke met die wereld, hetzij bij eigen ervaring, hetzij door berigten van anderen, vertrouwd zijn geworden - maar toch biedt het studentenleven zulke rijk-verscheiden openbaringen aan, die door zoo

weinigen juist gekend, door een nog kleiner aantal juist begrepen, door genoegzaam niemand juist beoordeeld worden, dat men het ontwerpen eener schildering daarvan, als niet geheel van belang ontbloot mag beschouwen. Het is mijn voornemen, u het leven van Herman Widmer, gedurende het eerste jaar van zijn verblijf aan de akademie te schetsen en, daar ik niet alleen feiten - maar ook aanleidingen, niet alleen gebeurtenissen - maar ook oorzaken wil mededeelen, zoo hoop ik u een dieperen blik in het studenten-leven te doen slaan, dan gij misschien vroeger ooit gedaan hebt.'

Deze dieper blik komt vervolgens hierop neder dat Herman, gelijk ik reeds te kennen gaf, van een onschuldig maar karakterloos geldersch dorpeling in zestien bladzijden druks een losbol en een klaplooper wordt.

Arnold, die te geniaal was, om te kunnen vertalen, schrijft een drama, te Ummen op eene soort van Nutsvergadering door hem voorgelezen en te 's Hage in zijne tegenwoordigheid vertoond, doch welks inhoud Marius zorgvuldig voor ons oog verbergt. Natuurlijk klimt daardoor onze belangstelling in den persoon van Arnold niet. Wij zouden een beteren dunk van hem koesteren indien wij uit eigen aanschouwing ons een oordeel konden vormen over zijn wel niet ongeëvenaard, zoo vernemen wij, maar toch merkwaardig talent.

Doch Arnold heeft vergelijkenderwijs geen regt van klagen. De gepensioneerde ritmeester Schot, insgelijks te Ummen woonachtig en een huisvriend van den predikant, is er veel euveler aan toe. In het 2de hoofdstuk geraakte deze sla-boontjes plantende oud-ijzervreter, die Napoleon III voor den kleinzoon van Napoleon I houdt, een weinig uit zijn humeur, doordat het gezelschap over het hoofd schijnt te zien dat hij gedekoreerd is. Ds. Widmer slaat hem daarop voor, ten einde hem weder in eene goede luim te brengen, nóg eens te vertellen bij welke gelegenheid hij eigenlijk de orde gekregen had. De ritmeester voldoet aan het uitgedrukt verlangen en vertelt - niets ter wereld.

Doch in zijne plaats neemt Marius het woord en zegt: 'Dit verhaal, dat voor alle toehoorders het aantrekkelijke der nieuwhed miste, werd met al de bedaardheid, naauwkeurig-

heid en waardigheid voorgedragen, welke gepensioneerde militairen, bij het doen van dergelijke verhalen, gewoonlijk openbaren.’

In het 11de hoofdstuk vraagt Arnold den ritmeester: “‘Hé, ritmeester, hebt u nog wel onder - of tegen Napoleon gediend?’” De ritmeester: “Ik zelf niet; maar ik heb eens, toen ik in Haarlem lag, van mijn kommandant, die met de Franschen over de Beresina getrokken is, een verhaal gehoord, waarmede ik de vrienden misschien zal kunnen dienen”” Doch weder laat Marius hem niet uitspreken. ‘Het gehoorde,’ lezen wij, ‘werd nu door den ritmeester met de hem eigene naauwkeurigheid en waardigheid voorgedragen en door de aanwezigen, ofschoon niet voor de eerste maal, toch met geduld en belangstelling vernomen.’

In het 21ste hoofdstuk onderhoudt Ernst zich met de moeder van Emma, de echtgenoot van den notaris Darling, over het wangedrag van zijn jongeren broeder Herman. De notaris, bij de inleiding tot dit gesprek tegenwoordig, is geen hoogvlieger. Hij draagt eenige apologetische opmerkingen voor over het spreken van Bileam's ezel (een haghelijk onderwerp voor praatzieke menschen met weinig verstand), ledebraakt den naam van Prof. Scholten, dien hij Prof. Schouten noemt, en geeft als zijne bijzondere meening te kennen dat het woord neologie afkomt van negéren, ‘ontkennen, weggooijen, je weet wel.’

Na dit minder geestige zou eene pikante anekdote uit het soldateleven welkom geweest zijn. Dit zou zij; en de ritmeester kwam ook juist van pas de kamer binnen. Doch men heeft hem nog niet eens een stoel aangeboden of reeds heeft Marius hem den mond gesnoerd met het berigt: ‘Hier werd het gesprek afgebroken door het verschijnen van onzen waardigen ritmeester, die, op de hem eigene waardige wijze, eenige opmerkingen verdroeg, en eenige verhalen opdischte, tot later het gezelschap op nieuw vermeerderd werd door Arnold.’

Over het gemeen neemt de geestigheid in dezen roman eene te ondergeschikte ruimte in. Nergens klinkt een gulle lach. Al de vreugde wordt vertegenwoordigd door eene karikatuur drie vier, met eene handvol botte steken onder water tot af-

wisseling. Herhaaldelijk plaatst Marius zijn vernuft tusschen haakjes, als vreesde hij dat het weg zou vliegen. Hij had die voorzorg niet behoeven te nemen, want de kooitjes zijn ledig.

‘De familie Widmer was omstreeks vier ure weder bijeen, en aan een onbestemd gevoel dat allen *vervulde* (beter ware hier welligt een woord, dat juist het tegendeel uitdrukt), werd door Freule Dorothée woorden gegeven, toen zij de opmerking voordroeg, dat de lucht hongerig maakt.’

‘De kamer, waarin wij vrijdag avond een blik wierpen, is mijnen Lezers bekend en ik behoef er naauwelijks van te spreken, of voor uwe verbeelding ziet gij de ouderwetsche secretaire, dominé's gemakkelijken stoel, de étagère met zijn' huisbijbel - waaraan de onderscheiding van twee helder geschuurde koperen sloten mogt ten deel vallen, - de silhouetten van dominé's ouders en voorouders, die de wanden *bedekken* (het woord *versieren* zou minder juist zijn), enz., enz.’

‘Emilie was, wat men eene *savante* noemt, en waardoor ik thans versta een excentriek (genoegen doet het mij inderdaad, hier tweemaal fransche woorden te *moeten* gebruiken, aangezien de moedertaal mij bij deze beschrijving verlegen laat; waar haar rijkdom op alle punten zoo groot is, moet ik wel tot het besluit komen, dat eene verschijning, als die van Emilie, in Nederland onbekend of ten minste zeldzaam is...) meisje, dat voor het praktische leven ten eenemale ongeschikt is geworden.’

‘Het leven is gelijk aan eene klok. Misschien hebben anderen dit reeds voor mij gezegd, en in dat geval verheug ik mij over de overeenstemming tusschen hunne voorstelling van het leven en de mijne; misschien ben ik de eerste, die het uitspreekt en in dat geval verwondert het mij, dat ik de eerste ben. Wat hiervan moge wezen - het leven is aan eene klok gelijk, die zonder ophouden (natuurlijk met ten behoorlijken tijde bewerkstelligde opwindingen) voortloopt en tikt en tikt en voortloopt en nu en dan slaat. De tijdruimte, die tusschen het slaan verloopt, is echter bij alle goedgaande klokken dezelfde; om half-slag aan te geven, moet er een half uur - en om heel-slag aan te geven, moet er een heel uur zijn verstreken. In dit opzigt verschilt de klok van het menschen-

leven, dewijl daarin de afstanden zeer ongelijk kunnen zijn, gedurende welke het uurwerk regelmatig voorttikt, zonder dat door bijzondere gebeurtenissen onze belangstelling wordt opgewekt. In één enkel jaar kan de geregelde gang van het levens-uurwerk somtijds meermalen worden afgebroken, en, door de slagen, welke het doet vernemen, onze aandacht hierop worden gevestigd; er kunnen ook jaren voorbijgaan, waarin het eentoonig tikken niet wordt verstoord. Bij menschen uit boeken wordt het eerste verschijnsel bijna onophoudelijk waargenomen; bij personen, die wij in de werkelijkheid aantreffen, doet het laatste oneindig meer zich voor. Wat ons betreft, mijn Lezer, wij hebben tot nog toe uitsluitend ons bezig gehouden met menschen, zooals inderdaad onze naaste omgeving te aanschouwen geeft en zooals wij iederen dag in het dagelijksch leven kunnen ontmoeten; uwe verwondering kan het dus niet wekken, dat slechts de laatstvoorgedragen stelregel op dezen van toepassing is, en dat slechts met vrij aanmerkelijke tusschenpoozen het hamertje van het noodlot slaat tegen het aanbeeld van hun leven, terwijl overigens het uurwerk even geregeld en eentoonig voortloopt als vroeger.'

Zulke humor doet aan vervlogen spiritus denken, aan verdunden wijn of aangengde melk. Marius moge geen zwetser zijn, kletsen kan hij.

IV

Ik herhaal het, niet in den persoon of de lotgevallen van Françoise van der Veeme, aan het verhaal van wier onberaden huwlijk met Jonker de B. de vergelijking der slaande en tikkende klok tot voorafpraak dient, moet de verdienstelijke zijde van *Vrouwenliefde en Vrouwenleed* gezocht worden. Niet achter Emilie's blaauwen bril, of onder den lordraglan geworden almaviva van den amsterdamschen tooneel-direkteur. Niet op den bodem der geelgelakte kastanje-vaas, door den Père-Noble van het gezelschap Herman en Helena tot een aandenken in hun huishouden vereerd. Dit alles is beneden het middelmatige. Het staat lager dan de onbeduidendste der engelsche Tauchnitz-romans, naar wier model Marius den zijnen schijnt

gevormd te hebben en aan wier idioom hij ook den geslachtsnaam zijner heldin, Emma Darling, ontleend heeft.

Daarentegen bewijst de strijd van aandoeningen, door hem in het hart van dit meisje ontstoken en aangeblazen, dat wij in *Vrouwenliefde en Vrouwenleed* te doen hebben met een auteur wien ten bate van ons publiek en tot zijne eigen zelfvoldoening eene toekomst mag voorspeld worden. Dat Marius een eerstbeginnende is, dit getuigt elk van de zestig hoofdstukken waarin hij zijn roman verdeelde. Om teregt te komen moet hij door dezen eersteling manhaftig de pen halen. Afleeren is de groote voorwaarde waaraan hij zich behoort te onderwerpen. Schier al de eigenschappen, die iemand tot schrijver maken, hebben bij hem behoefte aan een bad van wedergeboorte. Doch hij late daarom den moed niet zinken. Al heeft hij zwaar misdreven, ik vergeef hem niet alleen om Emma's wil zijne velerlei ontrouw aan de godin der vaderlandsche letteren, maar verstout mij te beweren dat de stof zijner zedelijke verbetering voorhanden is in zijn eigen boezem.

Emma en Ernst, de dochter van den notaris en de oudste zoon van den predikant, zijn op hetzelfde dorp, onder den zelfden hemel, kinderen geweest en jonge menschen geworden. Ernst wordt voor medicus opgeleid, en het verhaal vangt aan omstreeks den tijd dat de ontgroende student zijne eerste zomer-vakantie zal komen doorbrengen in de vaderlijke pastorie.

Zijne komst wordt door allen met blijdschap, en bovendien met een weinig ongeduld te gemoet gezien door Emma, wier hart gedurende het tiental maanden van Ernst's afwezigheid de eeuwenheugende geschiedenis van Gretchen met het madeliefje keer op keer heeft nagespeeld. Zij heeft nooit anders geleefd dan aan de zijde van Ernst; en dit onbewust verleden is tevens de eenige vorm waaronder zij, tot zelfbesef gekomen en tijdelijk van hem gescheiden, zich de toekomst denken kan. Eenmaal de vrouw van Ernst te worden schijnt haar toe besloten te liggen in den natuurlijken loop der dingen. Ofschoon zij erkent dat de verwezenlijking van dit ideaal voor haar de bron zal zijn van een schier bovenmenschelijk geluk, zou het haar toch verwonderen indien de zaken anders liepen.

Ernst komt, en aanvankelijk is zijne komst voor haar - eene teleurstelling. Het blijkt uit niets dat hij bijzonder veel van haar houdt; dat zij voor hem even onmisbaar is als hij voor haar. Hare schoonheid en liefalligheid trekken hem wel aan, en ook wandelt hij niet ongaarne aan hare zijde; doch Emma is voor hem niet meer dan een aardig tijdverdrijf. Er zou daarin evenwel nog in den loop van dien eigen zomer verandering komen.

Ernst ontvangt een brief van een zijner akademievrienden, die hem schrijft dat hij geëngageerd is. Die tijding verrast hem. Zij ademt eene blijdschap, een geluk, waardoor zijn naijver opgewekt wordt; en nu voor het eerst valt het hem in dat hij welligt slechts de hand zou behoeven uit te strekken om even gelukkig te worden als zijn vriend. Die brief, het desoeuvrement eener groote vakantie, Emma's bekoorlijkheid, zijne geprikkelde eigenliefde - *la faim, l'occasion, l'herbe tendre, et, je pense, quelque diable aussi le poussant* - alles liep zamen om hem op te winden; hem wijs te maken dat hij Emma vurig lief had.

Het ware beter voor hem geweest, indien het meisje een weinig weerstand geboden had. Doch in volle vaart liep zij met hare onschuldige wederliefde in den val, en de afspraak was dat hun engagement (Ernst moest zijn propaedeutisch nog doen, en de professoren hooren niet gaarne van prille verbindtenissen) eerst een jaar later publiek worden zou.

Gedurende al die maanden verkeerde Emma onafgebroken in den derden hemel. Nog slechts eene korte poos, en haar lot zou vervuld worden; haar leven zou van dat tijdstip de nimmer uitgeputte stof tot een bundel lofzangen leveren; zij zou de gelukkigste der vrouwen heeten en zijn.

Doch het kwam anders uit dan zij zich voorgesteld had. Ernst, te Leiden aan zichzelf en aan zijne boeken teruggegeven, gewende op zoo onrustbarende wijze aan het denkbeeld van Emma's liefde, dat hij somtijds in het geheel niet meer aan haar dacht. Ummen was ver; en zoo bekoorlijk kon Emma's beeld niet zijn, of, wanneer het voor hem opdaagde in de Sleutelstad, moest het door de vermoeyenissen der lange reis van zijne frischheid verloren hebben. Dit kon niet

anders. Het lag in den aard der zaak. Ook zou het verlepte bloempje wel weder bijkomen wanneer hij er heenging en, voor hij het in zijn knoopsgat stak, het een weinig opkweekte. Aanzien doet gedenken, dacht Ernst, en uit het oog, uit het hart, is een waar woord.

Doch toen de vakantie te Leiden en hij te Ummen kwam, maakte hij zoo in het ooglopend het hof aan Betsy, Emma's logée, dat Emma niet anders denken kon of het was met zijne liefde voor haar gedaan. *Hinc lachrymoe!* en ons oog zou boos moeten zijn om Emma's schoonheid hetgeen het geval niet is (de tranen van mooie meisjes zijn even bitter als die harer min of meer misdeelde zusteren), indien wij niet hartelijk deelden in haar even groot als onopgemerkt verdriet.

Intusschen is te Ummen komen wonen, en klerk geworden op haar vaders kantoor, Arnold van Bruynsing, de verdoolde doch weder terecht gebragte jongeling van adellijken huize; Arnold, die slechts op het uur zijner meerderjarigheid wacht om te kunnen beschikken over een aanzienlijk vermogen; die weldra met al de drift van zijn hartstogtelijk karakter, al het vuur zijner fantastische idealen, naar het bezit van Emma haakt; die niet afweet, en ook niet zou willen weten, van hare geheime verloving met Ernst; en die haar ten slotte op goed geluk aan hare ouders ten huwelijk vraagt, omstreeks denzelfden tijd dat Ernst met Betsy koketteerde.

Emma wordt bekend gemaakt met Arnold's voorstel. Zij heeft Arnold niet lief; doch zij houdt zich overtuigd dat zijne liefde voor haar even opregt als levendig is, en zij waant in zich de kracht te bespeuren om zijne vrouw te kunnen worden zonder hem ongelukkig te maken.

Naauwkeurig slaat zij in stilte het gedrag van Ernst en Betsy gade. Betsy, bespeurt zij, Betsy, die anders niet afkeerig was van een vrijerijtje voor de aardigheid, is ditmaal in het hart getroffen. Met geheel hare ziel behoort zij aan Ernst, en uit het spel der behaagzucht (want meer was het in den aanvang niet geweest) is eene sterke genegenheid gegroeid. Wat Ernst betreft, hij hangt aan Betsy's oogen. Betsy's schoonheid, minder bevallig maar schitterender dan die van Emma zelve, houdt hem opgetogen en betoovert hem. Wilde men twee jonge

menschen waarlijk gelukkig maken, scheen het, - 'Vraag Betsy,' moet men Ernst in het oor fluisteren; en Betsy: 'Neem Ernst.'

Dien dubbelen raad besloot Emma te geven; niet met ijdele woorden, maar door eene kloeke en alles afdoende daad. 'Door mijne verbindtenis met hem (overlegde zij in haar hart) verhinder ik Ernst mede te gaan met de vrouw zijner keus; ik sta zijn geluk in den weg; dit mag niet zijn; dit zou geen blijk van ware liefde wezen; welnu, ik zal op zijde treden niet alleen, maar zal mij voor altijd buiten zijn bereik stellen; ons engagement is nooit publiek geweest: aan niemand dan aan mij ben ik in eene zaak als deze verantwoording schuldig; eerlijk zal ik met Arnold omgaan; hem eerlijk zeggen dat er iemand geweest is dien ik meer heb liefgehad dan hem; doch zijn voorstel zal ik aannemen, en Ernst zal vrij zijn - vrij om zoo gelukkig te worden als hij verdient en mijn hart hem toewenscht!'

Dit geschiedt. Doch het zou weinig kennis verraden aan de menschelijke zwakheid in het algemeen, en aan de manlijke ijdelheid in het bijzonder, indien men waande dat Ernst, die van den omvang van het door Emma gebragt offer niets begreep, hare verloving met Arnold, toen het berigt daarvan hem gebragt werd, als een buitenkansje beschouwde. Het krenkte hem integendeel dat Emma, gelijk hij het noemde, te zijnen aanzien haar woord niet hield. Was zij haar dan vergeten, die wandeling in het bosch van Rozendaal? Wist zij niet meer dat hij haar toen en daar zijne liefde beleden had? dat zij hem geantwoord had met een kus? dat zij naar Ummen teruggereeden waren, niet in den tentwagen met de andere jongelieden van het gezelschap, maar met de oude lui in het gesloten rijtuig, omdat beiden als bij instinkt hadden gevoeld dat zij op dien onvergetelijken avond opgehouden hadden kinderen te zijn en groote menschen geworden waren?

Ernst was ernstig boos. Hij vond Betsy, nu hij haar zonder ontrouw vragen kon, niet half zoo mooi meer als toen zij voor hem de verboden vrucht vertegenwoordigde. Emma daarentegen, nu zij voor hem verloren was en zij den welgeboren en bemiddelden Arnold de voorkeur gegeven had boven den

burgerlijken predikantszoon en toekomstigen eskulaap (de in zijne eigenliefde gekwetste Ernst verdacht haar op de schandelijkste wijze van zulke bijoogmerken), Emma stond hem plotseling voor den geest als het voorwerp van al zijne begeerten.

Gedane zaken hebben evenwel geen keer. Het huwelijk van Arnold en Emma werd ten slotte voltrokken, en ook Ernst en Betsy werden man en vrouw. Daarmede verloopen een twee- of drietal jaren. Een ander twee- of drietal is voorbijgegaan, en nogmaals worden wij in verbeelding naar Ummen genoodigd.

In dien tusschentijd is Betsy gestorven en Ernst, die zich als medicus gevestigd heeft in zijne geboorteplaats, is als weduwnaar achtergebleven, vader van een knaapje of meisje welks geboorte den doodsteek gegeven had aan de jonge moeder.

Emma, wier man in de onmiddellijke nabijheid van het dorp eigenaar geworden is van een landgoed, komt van tijd tot tijd, - want de omvang der twee jonge gezinnen is niet verstoord en Emma heeft de stervende Betsy beloofd dat zij in het kind van deze de moeder en vriendin zou blijven liefhebben, - hare belofte gestand doen.

Deze bezoeken der kinderlooze Emma aan het halve weesje, hoewel de onschuld zelve en louter een uitvloeisel van zusterlijke belangstelling, hadden drierlei noodlottig gevolg. Levendiger dan ooit te voren herinnerden zij Emma dat zij Ernst nog altijd liefhad; in Arnold's gemoed scherpten zij voor het eerst den prikkel der jaloezie; terwijl de oogen van Ernst er door geopend werden voor de miskenning waarvan eenmaal Emma zijnerzijds het voorwerp geweest was.

Ernst, gekweld door schuldbesef, gevoelt op zekeren dag eene onwederstaanbare behoefte daarvan belijdenis te doen aan haar, wier aanblik op den duur hem anders in zijne eigen oogen duldeloos zou vernederd hebben. In een met overleg en zonder zweem van onbetamelijken hartstogt geschreven brief vraagt hij Emma's vergiffenis. Die brief wordt des avonds Emma ter hand gesteld, terwijl zij een weinig ligt uit te rusten op de sofa; ziek van harte, omdat Arnold haar heeft verweten dat zij hem niet liefheeft, en dien ten gevolge ziek naar het ligchaam.

Zij opent den brief en, voor zij dien gelezen heeft, ontlokt het zien van Ernst's handteekening, haar een kreet dien Arnold hoort en die hem de kamer doet binnensnellen. Dit papier, van welks inhoud ook hij geen kennis neemt, zich vergenoegend met de wetenschap dat het afkomstig is van Ernst; dit aan de hand der bewusteloos ineengezegen Emma ontsnapt papier, is in Arnold's oogen het bewijs harer schuld. Hij vertreedt het, raapt het weder op, neemt het mede naar zijn studeervertrek, scheurt het aan flarden, en komt tot een wanhopig besluit.

Nog dien eigen nacht zal hij zijn landgoed en het dorp verlaten; zal in drie regels schrift Emma kennis geven dat zij zijn aangezigt nimmermeer aanschouwen zal; zal het tooneel zijner schande en van hare ontrouw voor altijd ontvlugten; zal een zwerver worden in vreemde landen; zal in verre reistogten een deel der afleiding zoeken wier volheid alleen de dood hem schenken kan.

Arnold is onschuldig. Met onuitputtelijk geduld heeft hij Emma's koelheid verdragen, zijne liefde voor haar is voorbeeldig groot geweest; al hetgeen in zijn vermogen was heeft hij aangewend om haar te vertederen.

Ernst heeft niets misdreven. Gehoor gevend aan eene edele opwelling van naberouw; betaalde hij aan de vriendin zijner jeugd den tol van zijn eerbied; voor geen goud ter wereld zou hij den vrede van Emma's gemoed hebben willen verstoren; een booswicht zou hij geweest zijn in zijne eigen schatting, indien hij Arnold's vriendschap willens en wetens met verraad beloond had.

Emma is rein van iederen smet. Dat zij Ernst liefhad was noodzakelijk; zij kon niet anders; afstand had zij van hem gedaan, doch meer te doen was niet in haar vermogen geweest; met al de krachten harer ziel had zij er naar gestreefd, en was er in geslaagd, Arnold's vrouw te worden. Niet de Booze had haar op het zien van Ernst's naamteekening dien kreet doen slaken, maar de alvermogende natuur, hare lotsbestemming, hare ingeschapen liefde voor den haar toegedachten en door de magt der omstandigheden aan hare ziel ontscheurden man.

Het stille Ummen had geen besef van dit drama. Arnold keerde niet terug. Vermoeid naar lijf en ziel blies hij in Indie den adem uit. Ernst waakte bij de wieg van zijn kind. Emma kwam weder inwonen bij hare ouders. Het grillig spel der genegenheid had drie schoone levens verwoest. Het was eene weemoedige uitbreiding der schijnbaar alledaagsche spreuk: *On ne badine pas avec l'amour*.

V

Dit zijn de uit zielkundig oogpunt wel niet onberispelijke, maar nogtans belangwekkende gegevens van den roman dien Marius verboddeld heeft. Verboddeld door een klein maar onrein naschrift, waarin hijDs. Widmer, ik weet niet hoe weinig maanden na Arnold's dood, den huwlijkszegen laat uitspreken over de hoofden van Ernst en Emma; door het invlechten van episoden zoo doelloos en omslagtig als die van Herman en Helena met toebehooren; door het ten tooneele voeren der misteekende Zuma; door het scheppen van een ondragelijken *postillon d'amour*, voorgesteld door Marie Widmer, de uitgedroogde zuster van Ernst en Herman, Emma's onwaardige vriendin.

Doch al kan het niet aangenaam voor Marius zijn te ontwaken tot het inzicht dat hij aan zijn eerstgeborene een moord heeft gepleegd, de omstandigheid dat er te zijnent iets om het leven viel te brengen, ontnemt hem vooralsnog het regt te twifelen aan zijne roeping.

1864.

J.M.E. Dercksen.**Elk wat wils. Gedichten door J.M.E. Dercksen, 1863.****I**

‘Vaart wel, leeft vrolijk, en schimpt heuschelijk,’ roept in de voorrede zijner *Zinne-Poppen*, nog bij het afscheid nemen, Roemer Visscher al lagchend zijne beoordeelaren toe; en ik wenschte om zijnentwil dat de heer Dercksen, die Roemer's devies tot titel van zijn tweede dichtbundeltje koos, in zijne eigen voorrede meer had laten doorschemeren van Roemer's humaniteit ten opzichte der recensenten.

In 1860 was onheuschheid jegens onze beoefenaren der litterarische kritiek den geachten leidschen zanger nog vreemd. ‘Ik heb,’ schreef hij tot inleiding van de toen door hem uitgegeven verzen, ‘ik heb u slechts weinig te zeggen, mijn waarde Lezer; omdat ik van oordeel ben, dat in den regel ieder boek voor zichzelf moet spreken; omdat ik noch op den raad van vrienden, die de uitgave van dit bundeltje wenschten, te wijzen - noch mij tot dusverre over al te booze recensenten te beklagen heb.’

Dit doet mij onderstellen dat er in de betrekking tusschen hem en de kritiek inmiddels verandering gekomen is. Betweterij en onvermogen, vermoed ik - ‘la critique, c'est la puissance des impuissants,’ zeide Lamartine van Gustave Planche,

-

zullen het eerste bundeltje van den heer Dercksen uit de hoogte veroordeeld hebben. Vandaar zijne gemelijkheid in de voorrede tot het tweede.

Het in de nieuwe verzameling opgenomen hekeldichtje *Een vuil ding* bevestigt mij in die gissing:

‘Mijnheer van Bluf gaf eens een tijdschrift uit.
 Het eerste nummer had een wit en keurig hulsel.
 - Een wit gepleisterd graf voor al te ellendig vulsel,
 Een ezel in een paardenhuid. -
 Een abonné, wien 't prul bijzonder scheen te smaken,
 Misschien omdat de man er soms zijn naam in zag,
 Ried aan: ‘Kom toch wat meer eenvoudig voor den dag;
 Je speculatierok is naauwlijks aan te raken:
 Of is ontoonbaar vuil. Mijn waarde vriend, bedenk,
 Hoe zoo'n besmetbaarheid ligt uw debiet kan schaden.’
 De brave Redacteur was dankbaar voor dien wenk,
 En - 't kwam goedkooper uit - van Bluf liet graag zich raden.
 Een mooie titelplaat beloofde hij in ruil;
 Toch schijnt de man hiermee slechts half gebaat te wezen,
 Want toen ik in het prul laatst een kritiek moest lezen,
 Waarin Mijnheer Pedant gelaakt had en geprezen,
 Riep ik, met walging, uit: ‘Dat ding blijft altijd vuil.’

Een dichter zou geen sterveling moeten wezen indien hij, na van den kant der kritiek zulke ondervindingen te hebben opgedaan, - en daarenboven bezweken te zijn voor de verleiding van zulk eene woordspeling, - niet half uit verontwaardiging over de driestheid van Mijnheer Pedant, half uit misnoegen over het uitblijven zijner eigen bezieling, het geslacht der recensenten met al zijne leden bijwijle naar de Mokerheide wenschte. Met de woorden van den franschen lierzanger stem ik den heer Dercksen toe dat het onaangenaam is, wanneer men in den waan verkeert eene handvol ooft geplukt te hebben in den hof der Hesperiden, in het openbaar beschuldigd te worden zich eene bos wortelen aan den boezem te drukken. Alfred de Musset, *La coupe et les lèvres*. *Dédicace*.

Doch zou hij waarlijk meenen dat er op het gebied der lit-

terarische kritiek te onzent geen uitzonderingen op den algemeenen regel bestaan? Is het zijnerzijds een bewijs van kracht, van fierheid, van dichterlijke wijding en dichterlijke roeping, indien elke kritiek, zonder onderscheid, hem schijnt het te hebben toegelegd of te zullen toeleggen op zijne vernedering? Gehoorzaamde hij inderdaad aan de ingevingen eener muze, zou hij zich dan niet te goed achten om zelf zijn dichtbundel aan te bieden als eene geschikte voor broodrecensenten in verlegenheid?

Wat mij betreft, ik zie geen reden waarom juist de heer Dercksen tot doelwit zou moeten strekken aan bitse aanmerkingen. Zijne verzen zijn niet fraaijer, maar ook niet leelijker, dan die van de meesten onder onze levende jongere dichters. Aan hetzelfde gevoel van eigenwaarde paart hij eene soortgelijke mate van talent. Ik zou het aangenamer vinden indien bij hem die maat overvloediger ware; doch sedert het blijkbaar is dat de vaderlandsche poëzie in een tijdperk van stilstand verkeert, behooren wij, in afwachting van beter dagen, ons tevreden te stellen met hetgeen ons aangeboden wordt.

Om van den eenen bloeitijd op den anderen te komen, moeten er in elke litteratuur perioden van overgang en aanvulling zijn. Remplissage-poëzie is eene ondergeschikte dichtsoort, dit zal niemand ontkennen, doch indien er geen middelmatigheden bestonden, heeft Van der Palm gezegd, zouden de groote mannen geen eer kunnen inleggen met hunne grootheid. De heer Dercksen en de zijnen hebben de wel niet schitterende maar nogtans wezenlijke verdienste, dat zij onze letterkunde aan het verzenmaken, en daardoor bij het publiek het geloof aan eene nationale muze levendig houden.

II

De heer Dercksen is niet een dier dichters die voor korter of langer tijd hun naam aan een bepaald genre schenken. Zijne vormen herinneren in de meeste gevallen, aan uitheemsche of vaderlandsche vernuften die hem op den weg der onsterfelijkheid reeds voorgegaan zijn. Hij schrijft balladen in de manier van Heine en romancen in den trant van Tollens:

Waar zich de Rijn in tweeën scheidt
 Bij de oude sleutelstad,
 En met zijn armen van juweel
 't Smaragden land omvat;
 Daar stond - 't is eeuwen reeds geleên -
 Een trotsch en aadlijk huis;
 Nu werd het door de hand des tijds,
 Sinds lang gebeukt tot gruis.

Deze aanhef van den *Ridder van de Waard*, opgenomen in de gedichten van 1860, is, zonder dat de heer Dercksen gezegd kan worden Tollens verbeterd te hebben, eene regtstreeksche navolging van het bekende:

Waar Maas en Waal te zamen vloeit,
 En Gorkum rijst van ver,
 Daar heft zich aan den linkerzoom,
 En spiegelt in den breedten stroom,
 Een slot van eeuwen her.

Evenmin is de heer Dercksen er in geslaagd, tegelijk met sommige van Heine's wendingen, ook Heine's diepte van gevoel of gedachte terug te geven. Het *Dozijn Heiniaantjes* van 1863 laat ik aan zijne plaats. 'Voor de lezers van Heine's geschriften,' zegt de auteur, 'zijn deze versjes oude kennissen, die men welligt op Nederlandschen bodem wel eens wil wederzien.' Zonder deze opzettelijke waarschuwing, ik kom er voor uit, zou ik de versjes niet aanstonds herkend hebben.

Met uwe lieflijke oogen
 Verwondet gij 't hart mij zoo zeer,
 Ja, hebt gij mijn toekomst vernietigd.
 Mijn liefje! wat wilt gij nog meer?

Zulk nederduitsch zou Heine niet geschreven hebben. Doch waartoe stilgestaan bij mislukte vertalingen van iets onvertaalbaars? *Daar rijdt een zwarte ruiter rond*, een stukje van eigen vinding in den bundel van 1860, doet ons een billijker maatstaf aan de hand. 'Daar rijdt een zwarte ruiter rond': luidt de aanhef van het eerste gedeelte. Het tweede, dat met

het eerste eene tegenstelling vormt, begint met den versregel: 'Daar rijdt een man in 't voertuig rond'. Wie die man is, en hoe die ruiter heet, vernemen wij in het derde en laatste gedeelte:

Wie kent dien zwarten ruiter niet,
 Wie zou zich ooit vermeten,
 Te zeggen, dat hij hem ontvliedt;
 Of voert hij niet eeuwig op aarde gebied,
 En wordt hij DE DOOD niet geheeten?

Wie kent ook zijn bestrijder niet,
 Wie kan den naam vergeten
 Van hem die zooveel troost ons biedt,
 Nooit angstig den kamp met den ruiter ontvliedt;
 Wordt hij niet DE DOCTOR geheeten?
 En schoon ook de eerste 't altijd wint,
 Daar hij regeert op aarde;
 Toch is de tweede een trouwe vrind,
 Van schier onschatbare waarde;
 Een vriend, door velen diep betreurd,
 Wanneer de hand des wreedden
 Hem zelf, in 't end, ten grave sleurt,
 Spijt tranen en gebeden;
 Maar - om in hooger, beter sfeer,
 Een werktaak aan te vangen,
 Waarbij geen zwarte ruiter meer
 Hem nasluipt op zijn gangen;
 Waar 't leven niet meer sneven is,
 Dat lang of kort vertraagd wordt;
 Waar 't leven dubbel leven is,
 Wijl 't door geen dood belaagd wordt.

Er is in den opzet van dit gedicht iets heiniaansch. Doch terwijl de dubbele voorafpraak, met die realistische doktersvigilante achter de hielen van den fantastischen Thanatos te paard, u onwillekeurig in de wereld van den weemoedig-spotzieken duitschen dichter verplaatst, belandt gij ten slotte met den heer Dercksen bij eene bladzijde uit het *Christelijk Album* of uit het *Evangelisch Penningmagazijn*; achtenswaardige maandschriften, doch geen organen in den geest van Heine.

De leidsche zanger wordt zelf ontrouw aan het door hem gebruikt beeld. Zijn dokter, die aanvankelijk de nasluipende persoon was, eindigt met nageslopen te worden. 's Dokters verdiensten, eerst onbeperkt, krimpen onder het rijden. Ten laatste zijn zij niet meer dan 'schier onschatbaar.' Daar treden wij de Elysesche velden binnen en, ouder gewoonte, voort is de poëzie!

III

Uitgewerkte antithesen behooren tot 's heeren Dercksen's meest geliefde vormen. Zoowel in zijn tweeden als in zijn eersten bundel vindt men er voorbeelden van in onderscheiden toon. Eene schertsende antithese zijn de *Rederijkers*, die der 16de en die der 19de eeuw; de eerste op hunne wijze zelf poëten, de laatsten bij voorkeur verzen van anderen reciterend. Eene melodramatische antithese vormen *Een arme en een rijke*: het verhaal van twee zeer ongelijke sterfgevallen. Eene half-sarkastische antithese zijn *Twee Pendanten*: een stukje in twee afdeelingen, naar aanleiding van het geheel verschillend gedrag van twee weduwen, de eene met ironie door den dichter aangeduid als 'eene charmante vrouw', de andere in vollen ernst als 'eene brave gade'.

De reden dat de meesten dezer tegenstellingen niet beantwoorden aan het doel, en den geest voorbijtrekken zonder daarop indrukken achter te laten, moet voor een deel gezocht worden in de uitvoering. Sommige gemeenplaatsen, redbaar door een fraaigebouwd versregel, missen, wanneer zij van dit reliëf verstoken zijn, elk aantrekkingsvermogen. Doch de hoofdfout schuilt bij den heer Dercksen in de ruwe verdeling van licht en bruin; in een blijkbaar ongeoeffend gezichtsorgaan, dat hem alleen oog doet hebben voor uitersten en hem de schakeringen, waarin zoo vaak het poëtische van karakters en toestanden gelegen is, over het hoofd doet zien. Zijne deugdzaame personen worden al spoedig vervelend; zijne zondaars en zondaressen maken van het eerste woord u ongeduldig en zenuwachtig.

Verbeeld u eene jonge schoone vrouw van dertig jaren,

moeder van zeven kinderen, op alle wereldsche vermaken nog steeds verzot, en in het vieren harer ijdelheid gestuit door eene doodelijke ziekte van haar man:

Zij zat veel slepende uren
Aan 's kranken ledikant,
En dacht: 'Zoo'n lange ziekte
Is vreeslijk embêtant.'

Verbeeld u een rijk heer, in wiens woning een bal gegeven wordt. Eene arme vrouw schelt aan en vraagt snikkend om een aalmoes, niet voor haarzelve, maar voor haar uitgehongerd en stervend kind. Een bediende, die haar eerst met 'bedelpak!' te woord staat, is een weinig later op het punt zich te laten vertederen. Daar klinkt zijn meesters stem uit danszaal of voorkamer:

'De huisdeur digt!
Dat volk paart diefstal meest aan logen;
Zoo zij niet goedschiks heen wil gaan,
Hits ik mijn jagthond op haar aan.'

Ongetwijfeld bestaan er zulke schepselen, en deze laatste omtrek van den heer Dercksen is zeer mogelijk naar het leven vervaardigd. Doch het is de roeping der dichtkunst, terwijl zij ons dat bestaan herinnert, er ons tevens van te troosten; ons in het onmenschelijke het menschelijke te leeren waarderen; en *in specie* waarschijnlijk te maken hetgeen *in casu* gedrochtelijk is.

Dat de eenige dochter van dien slechten rijkaard den avond-zelf van het bal zonder aanleidende oorzaak kwam te sterven; in dien nacht ook het kind der arme vrouw den adem uitblies; die vrouw geen kwaad met kwaad vergold, maar om vergeving bad 'voor den onverlaat, die haar in armoê had gesmaad', - dit zijn toevallige omstandigheden. Het kind der arme kon gestorven zijn, ook al had de rijke haar eene ruime gift geschonken. Een vader, wiens eenige dochter hem na afloop van een dansfeest plotseling ontvalt, is niet uit den aard der zaak een booswicht. Eene arme doch onberispelijk vrome vrouw naast een hardvochtig millionair is iets braafs

naast iets slechts, iets gemeens in de onmiddellijke nabijheid van iets zeer verhevens, een blad zwart papier met eene veeg wit er op. Doch tusschen een aldus bestreken blad papier en eene eigenlijk gezegde teekening is het onderscheid groot.

IV

Bij het behandelen van historische onderwerpen is historische kennis, is kennis aan het beloop der menschelijke meeningen, geen minder voornaam vereischte in den dichter dan menshekennis in het algemeen. Een berijmd dogme, eene in min of meer welluidende verzen gebragte overlevering, is geen gedicht.

Op dien eernaam kan zoo min 's heeren Dercksen's *Melaatsche Koning* als zijn *Veni Creator* aanspraak maken. *Veni Creator* is eene roerende anekdote uit de dagen van het fransche Schrikbewind. Vijftien kloosterzusters worden, met hare abdis aan het hoofd, naar de guillotine gevoerd. Zingend gaan die vrouwen in den dood; de abdis, als eene tweede makkabeesche moeder, de anderen aansporend tot volharden in het geloof en ten laatste ook zelve bezwijkend. De volksmenigte kan den aanblik van dezen jammer niet verdragen, het ruischen dier gewijde toonen niet verduren. Meer en meer slinkt zij; en wanneer eindelijk ook de abdis het hoofd onder het vallend hakmes buigt, is er op de strafplaats schier niemand overgebleven dan de beul met zijne helpers en zijne slagtoffers.

De *Melaatsche Koning*, naar het fransch van Athanase Coquerel, den beroemden parijschen kerkredenaar, die in 1848 lid werd der Nationale Vergadering van Frankrijk, is de geschiedenis van Uzzia, den koning van Juda, die zich eenmaal verstoutte, nevens de koningskroon ook het hooge priesterlijk diadeem zich op het hoofd te plaatsen, en die voor deze daad van heiligschennende vermetelheid, zegt het bijbelsch verhaal, met elephantiasis gestraft werd. Ofschoon melaatsch, bleef hij nog zeker aantal jaren regeren, althans in schijn; een verafschuwd kluizenaar binnen de muren der opzettelijk voor hem ingerigte woning, van zijne hovelingen verlaten, door slaven bediend, onderwerp van het angstig fluisterend gesprek der

spelende jeugd, ten slotte bijgezet en begraven buiten den voorvaderlijken grafkelder.

De heer Dercksen is bij de behandeling van dit onderwerp, in zichzelf even geschikt als het vorige, Coquerel in de hoofdzaak gevolgd. Ook hij heeft eene ampliatie geleverd van het oud-testamentisch verhaal. Van historische nasporing, zweem noch schaduw. De dichter is de dupe geworden van den kronijkschrijver. Van een artikel uit het populair hebreeuwsch voorzienigheids-credo heeft hij eene wet der geschiedenis gemaakt.

Een echt dichter zou eene poging aangewend hebben koning Uzzia te troosten of te wreken van den vloek die hem trof; hem voor te stellen als een niet onschuldig, maar, bij zijne onvoorzigtigheid en zijne heerschzucht, nogtans deerniswaardig slagoffer van volksvooroordeelen, in verbond met priesterlijken naijver en priesterlijk eigenbelang. 's Konings melaatschheid, door de zoonen van Aäron met goed gevolg geëxploiteerd als eene straf des hemels, zou eene onbetwistbare poëtische stof geweest zijn.

Coquerel, wiens vijanden, zinspelend op zijne korte staatkundige loopbaan, met een zweem van regt plagten te zeggen 'qu'à la tribune il n'a jamais été qu'un médiocre prédicateur et, en chaire, qu'un mauvais orateur de tribune;' Coquerel, bij wien de dichter te allen tijde ondergegaan is in den redenaar, heeft het onderwerp van den melaatschen koning ontegenzeggelijk te kort gedaan. De heer Dercksen, wiens versifikatie daarenboven aanmerkelijk lager staat dan die van zijn franschen voorganger, viel, in plaats van zich te spiegelen aan diens misgreep en zich te wachten voor eigen schade, in den hem gespannen strik en beging twee zonden voor eene.

Het dichtstuk *Veni Creator* gaat mank aan dezelfde euvelen. Was de strijd tusschen het katholicisme en de revolutie in het Frankrijk der vorige eeuw niet eene geduchte worsteling? Mag de omwenteling met het Schrikbewind vereenzelvigd, en daarnaar beoordeeld worden? Zou in elk geval een dichterlijke geest den dood der abdis en van hare nonnen niet opgevat hebben als een zoenoffer voor de vele overtredingen van den klerus der 18de eeuw? als een zoenoffer voor de revolutie-zelve?

In plaats daarvan moeten wij ons tevreden stellen (de schim van Joseph de Maistre bloost over zulk een volgeling) met platheden als deze:

Het kwaad regeerde op Frankrijks grond,
De laatste dijk was weggeslagen,
Die 't woên des ongeloofts weêrstonde,
Dat, met het oproer in verbond,
Steeds meerdere offers durfde vragen.
De moordbijl blonk, een bloedstroom vlood,
Daar heerschte alomme schrik en dood,
En menig riep, in bangen nood:
Veni, Creator!

De aloude godsdienst lag geveld;
Men zag godslastring en geweld,
Waar 't woord ten hemel was gesneld:
Veni, Creator!

't Gold zestien nonnen, schoon en jong,
Wie 't doodsgevaar geen eed ontwong,
Wier mond het heilig loflied zong:
Veni, Creator!

Want van haar lippen klinkt een lied,
Van dagen sprekend, toen nog niet
Het volk der vaadren God verstiet:
't Veni creator!

V

Van de historische onderwerpen spoed ik mij naar de karakters van eigen schepping; naar *De Bruidskrans* in den tweeden, naar *Eene Immortelle* in den eerste bundel; gedichten waaromtrent de auteur het met mij eens zal zijn dat zij tot zijne beste proeven in het ernstige of tragische genre behooren.

Verzen als *De dans op de Heide*, als *Ontrouw en Straf*, zijn anachronismen. *Eene Immortelle* is dit niet geheel en al. Het is de beschrijving eener in de kracht van haar leven, na veel

en bitter lijden, gestorven vrouw; niet schoon, niet rijk, niet hoofsch, maar ongemeen beminlijk en daarbij edel van inborst. Enkele bijzonderheden, voor eene zuiver ideale studie te bijzonder, - een krankzinnig geworden echtgenoot, - wekken het vermoeden dat de eene of andere hem bekende levensgeschiedenis den dichter bij het samenstellen van zijn lied voor den geest heeft gestaan.

Mijns inziens is hij te haastig geweest met het op papier brengen zijner herinneringen. Niemand die hem niet op zijn woord gelooft, wanneer hij verzekert dat er slechts zelden op aarde zulk eene voortreffelijke vrouw geleefd heeft als de door hem geschilderde; bij haar grievend leed zoo getrouw in hare liefde; zoo zwak van leest en zoo krachtig van geest. Doch had hij zijne indrukken nog een weinig laten bezinken of besterven, had hij een gelukkig oogenblik afgewacht, wij zouden een volmaakter portret bekomen hebben. Thans moge die beeldtenis van waarde zijn voor de bloedverwanten en vrienden der overledene, kunstwaarde bezit zij niet.

Beter dan de ongenoemde Immortelle, is vergelijkkerwijs de Aleide geslaagd, die in den kleinen roman *De Bruidskrans* de hoofdrol vervult. Vooraf doe ik opmerken dat de heer Dercksen niet slechts in zijn komische, maar ook in zijne andere gedichten eene ongemeene belangstelling in onderdrukte vrouweliefde aan den dag legt. Eene apostrofe van hem aan Jakoba van Beijeren doet ons te dezen aanzien een blik in zijn binnenste slaan:

Dat schoon gelaat, die sprekende oogen,
 Die wang, verbleekt door liefde en leed,
 Jacoba! wie uw naam vertreed',
 Zij hebben mij de ziel bewogen!
 't Geschiedboek tuig, op menig blad,
 Wat ge als vorstinne hebt misdreven:
 Mijn harte kan u veel vergeven,
 Omdat gij veel hebt liefgehad!

Om het even of dit laatste de moraal van het Evangelie van Lukas of die van *Fernande* en van *la Dame aux Camélias* zij, verbleekt door liefde en leed is ook de wang van Aleide, wier zuster Ada in het huwelijk treedt met den man dien

Aleide in stilte en hartstogtelijk beminde. Ondragelijk is voor Aleide de scherts van den bruidegom, die als aanstaande schoonbroeder haar plaagt om een kus. Met bitterheid en wanhoop vervullen zij hare ziel, de toebereidselen voor een huwelijk, welks voltrekking het doodvonnis van haar levensgeluk wijzen zou.

Doch haar lijden klom ten top toen op het aanteekeningfeest, uit gekscheren, de bruidegom voorstelde dat men blindekootje spelen zou met den krans der bruid. Hij bond een doek om Ada's oogen, stelde haar den krans ter hand, leidde haar de kamer uit en toen weder in; en daar stoven de op het feest aanwezige jonge meisjes uit elkander, de eene regts, de andere links, en wachtten ademloos den uitslag af.

Zij waren een weinig verlegen met het geval, want zij op wier hoofd de geblinddoekte Ada al tastend den krans zou plaatsen, zou van het eerstvolgend huwelijkfeest, fantaseerde het maagdelijk bijgeloof, stellig de aangewezen hoofdpersoon zijn.

Ada komt, Ada zoekt, Ada kiest, en met argelooze wreedheid drukt zij ten laatste den krans op Aleide's lokken.

Deze smart was in zichzelf niet grooter dan die van zoo vele andere grieven, in de laatste dagen en weken door Aleide verduurd. Doch de bestanddeelen van ons verdriet concentreren zich somtijds in de eene of andere gebeurtenis van schijnbaar ondergeschikt belang. Een nietige druppel kan een beker doen overvloeijen.

Zoo ging het Aleide. De herinnering van dat spel met den bruidskrans vervolgde haar dag en nacht. Zij bezorgde haar eene zware, eene weldra doodelijke ziekte; ijlende koorts, te midden waarvan het geheim van haar leed haar ontsnapte en bekend werd aan hare bij het ziekbed wakende moeder; koorts waarin zij luide droomde van een bleeken bruidegom die haar kwam afhalen in eene zwarte koets.

De dichter volgt Aleide tot op het kerkhof, tot in het graf, 'haar sombre legersteê', waar de bruidegom, die haar 'in slaap had gekust', haar 'geen lust' maar 'ongestoorde rust' schonk. In een korten epiloog zien wij de bedroefde moeder bijwijle een bezoek brengen aan Aleide's tombe.

Somtijds toeft op het kerkhof een pas verbonden paar, dat Aleide beklagt en eene zucht wijdt aan de nagedachtenis harer verwoeste jeugd. ‘Maar menig, wie een bruidskrans heeft gesierd’, want er komen op dat kerkhof ook wel andere vrouwen, ongelukkig gehuwden, die Aleide's lot benijden en hare plaats zouden willen bekleed hebben:

Maar menig, wie een bruidskrans heeft gesierd,
Die voor haar hoofd een kroon van doornen wierd,
Spreekt bij dat graf het bange woord der klagt:

‘Welzalgig zij, wie zulk een sponde wacht!’

Waarom is Heine's *Schlachtfeld bei Hastings*, door den heer Dercksen vrij gevolgd, zooveel schooner dan de oorspronkelijke nederduitsche *Bruidskrans*? Omdat, in weerwil van 's vertalers schrappen en bijvoegen, Edith Schwanenhals een karakter is, een zedelijk wezen, niet slechts vatbaar voor indrukken, maar ook bekwaam tot leiden en handelen; terwijl van Aleide geldt hetgeen de fransche critici als uit één mond en met afkeuring van Gustave Flaubert's vrouwelijke hoofdpersoon in een vermaarden roman gezegd hebben: ‘Salammbô n'a d'autre caractère que d'être hystérique.’

Ik maak er den heer Dercksen geen misdaad van dat hij in het aangehaald naschrift uit zijne rol gevallen is. Eene vrouw kan zoo ongelukkig niet zijn of sommigen harer zusters zijn nog ongelukkiger dan zij. In zichzelf is het niet afkeurenswaardig dat Aleide door eene bepaalde klasse van vrouwen zalig gesproken wordt. Doch weten die afgunstigen wel wat zij doen? Eene kwalijk gepaarde echtgenoot, die haar kruis met moed en ootmoed draagt, staat zedelijk hooger dan een minziek meisje, jaloersch van hare zuster en wegwijnend onder de broederlijke omhelzing van haar zwager.

Edith Schwanenhals, het lijk van koning Harold vindend en herkennend; den trouwelozen minnaar kussend op het voorhoofd, op den mond, op de doorvlijmde borst; in de abdij van Waltham, terwijl de monniken hunne gebeden fluisteren, met kinderlijke vroomheid de litanie der dooden zingend, Edith Schwanenhals is in hare soort eene heldin. Door hare aardsche liefde schemert een licht uit hooger sfeer. Aleide's

liefde behoort tot het gebied der fysiologie. Edith's smart was ongeneeslijk; die van Aleide niet. Een welingelicht medicus zou dit meisje hebben kunnen redden van den dood.

Ongetwijfeld is er iets tragisch, iets onmiskenbaar poëtisch, in dergelijke bijna zuiver fatale hartstogten. Goethe's *Wahlverwantschaften* zijn sedert zestig jaren een leerzaam boek. Phedra is onder de hoede van Racine's kunst eene dichterlijke figuur gebleven; en wanneer mevrouw Ristori in Alfieri's treurspel als Myrrha optreedt, dan behoudt onze deernis de overhand op onze ontzetting.

Doch bij den heer Dercksen is van geen dezer hoogten en diepten iets te vinden. Lees zijn *In de huiskamer*, een zijner goede gedichtjes, en gij zult mij toestemmen dat onderwerpen als *De Bruidskrans* zijne krachten te boven gaan. Het is de verjaardag van Fransje, op één na het jongste van ik weet niet hoeveel kinderen. Ter eere van dezen feestdag verschijnt er op den avonddisch een buitenkansje, 'een lekkere rijstetaart'; en opdat de kinderen niet op een droogje zouden zitten, wordt er bij de taart ook iets gedronken. Zij schuiven hunne kopjes toe en trekken ze gretig weder terug. 'Niet te haastig,' zegt de moeder, 'want de slemp is gloeiend heet.' Middelerwijl geraakt vader in zijne nopjes, en vertelt hij van Blaauwbaard, van Roodkapje, van den Markies van Carabas, van Klein Duimpje en den Reus. 'Kinderen, nu naar bed!' roept ten laatste de moeder; en van vaders zwijgen wordt door den dichter partij getrokken om te eindigen met iets algemeen tot lof der huislijkheid.

Hinderlijk steekt bij deze platte maar gezonde moraal de onbeteugelde hartstogt van Aleide af. Niemand kan twee heeren dienen. Een familie-poëet kan zonder ontrouw te worden aan zichzelf geen Jakoba's van Beijeren, geen Aleida's kanoniseren. Dit meisje, dat volstrekt een bruidegom wil hebben, en bij gebrek aan beter ten slotte zich met den ons van elders bekenden zwarten ruiter geneert, is een wanklank in de huiskamer. Hare onstuimige driften doen de melk in de rijstetaart verzuren; doen de heete slemp koud worden van schrik.

VI

Tot het getal der mededichters wier lauweren 's heeren Dercksen's nachtrust storen behoort ook de heer Van Zeggelen. *Op de Beurs, Eene middeleeuwsche ballade, Eginhard en Emma, Historisch Regt, Schooljongens, Rekwest aan den Raad van 's Gravenhage*, al deze en dergelijke gedichten zijn navolgingen van den waardigen en populairen schepper van Pieter Spa. Weinig van hetgeen den heer Van Zeggelen behoort is den heer Dercksen heilig. Gevoelt de laatste zich opgewekt onze hollandsche knapen te bezingen, hij borgt bij den eersten het metrum en de manier van *Nieuwjaarsdag* of *In de Bruidsdagen*, en kleedt in dit gewaad zijne eigen herinneringen uit het eerste hoofdstuk van Hildebrand's *Camera Obscura*. Schrijft op de wijze van: *Van dik hout zaagt men planken*, de heer Van Zeggelen een in het geheel niet onaardig liedje, aanstonds taalt de heer Dercksen naar de onderscheiding ook zelf onze litteratuur met zulk een gedichtje te verrijken. *Hoe holler klank, hoe leêger vat*, luidt, om in de plankewereld te blijven, het door hem gekozen refrein, en aanstonds beijert het in onze ooren van:

Hoe holler klank, hoe leêger vat.
 Die spreuk, uit onzen spreukenschat,
 Schoon reeds bekend bij 't voorgeslacht,
 Blijft ook in onzen tijd van kracht.
 Wie toch naauwlettend om zich ziet
 Ontkent gewis haar waarheid niet.
 Zoo menig leeft alleen van bluf;
 Zoo menig schreeuwt ons de ooren suf,
 Of hij 't verstand in pacht bezat..
Hoe holler klank, hoe leêger vat.

De muze van den heer Dercksen zou geen goede vaderlandsche koe zijn, indien haar pleegzoon geen middel had weten te vinden dit onderwerp tot op het laatste oogje af te roomen. Acht strofen lang rijmt hij voort van lieden met weinig verstand, weinig vernuft, weinig wetenschap, en veel

schaamteloosheid; altogader holklinkende vaten; en wanneer tot aanbrandens toe het dunne biefstukje door hem in de pan is om- en nogmaals omgewenteld, wordt het ons ten besluite voorgezet met de woorden:

Zoo ziet... Maar waartoe voortgegaan?
 Wie lust heeft vull' hier zelf maar aan,
 Ik stel te veel het woord op prijs:
 'Te veel bewijs, is geen bewijs;'
 En zie daarin nog één gevaar:
 't Is dat het niet onmooglijk waar',
 Dat door een ongenaakbren gast
 Op *mijn* geschrijf werd toegepast,
 Wat ik te lang bezongen had:
Hoe holler klank, hoe leêger vat.

De maker van dit vers, dunkt mij, verdiende dat men hem aan zijn woord hield. Doch mijne antipathie tegen eene soort van humor als de zijne is te eenzijdig, te onregtvaardig, dan dat ik mijn oordeel niet gaarne prijs zou geven voor dat van anderen. Roemer Visscher, de eigenaar van *Elk wat wils*, heeft in zijne Zinne-Poppen hetzelfde onderwerp als de heer Dercksen behandeld. *Een vol vat bomt niet*, leest men boven het welbekende plaatje; en daaronder niet meer dan deze twee regels:

De ijdlle weet-niet klapt en kakelt zonder maat;
 Een wijs-man zwijgt, zoo lang zijn spreken komt te staat.

Nevens het plaatje, aan de linkerzijde, staat geschreven:

'Deze zinnepop is zoo klaar dat ze weinig uitlegging behoeft: want men ziet dat de onverstandige menschen de allermeeeste woorden over zich hebben, op straten, op markten, op wagens en in schepen, terwijl de wijze en verstandige lieden met een stil bekwaam wezen henengaan.' Wie met mij zelfs in dit korte bijschrift in proza, de eerste woorden uitgezonderd, van des bejaarden Roemer's zijde een begin van aartsvaderlijke breedsprakigheid ziet, zal het verdragen dat de tachtig versregels van den heer Dercksen, de kreupele en de blinde door elkander gerekend, mij niet naar den smaak zijn.

VII

Het kenmerkend onderscheid tusschen den eenen en den anderen bundel des leidschen dichters, zijne *Gedichten* en zijn *Elk wat wils*, wordt door hemzelf naar waarheid en duidelijk aangewezen; zoo duidelijk dat ik niet van hem scheiden mag zonder op dit verschil de aandacht gevestigd te hebben.

‘De dichtbundel, welken ik u bij deze aanbied, geachte lezer en lieve lezeres,’ zegt hij in de nieuwe verzameling, Bij D. Noothoven van Goor te Leiden, 1863. ‘verschilt in zooverre met dien, welken ik, in 1860, bij H. J. van Kesteren, te Amsterdam, uitgaf, dat men hier, nevens oorspronkelijke poëzy, ook vertaalde - liever nagevolgde - gedichten, en bij de ernstige- ook comische en satyrische dichtstukken aantreft.’

Een tweetal proeven van satirieke poëzie kwamen ons onder de oogen: het *Leege Vat* en het *Vuile Ding*. Doch wij moeten nog regt laten wedervaren aan het komisch element: aan de *Elegie van een Modemaakster aan haar geliefden Tambour-Majoor*, aan *Klaas Tobbenburg*, aan de *Verliefde Molenaarster*.

Dit laatste kondigt zich aan als ‘een luchtig versje, naar het hoogduitsch van Theodor Drobisch gevolgd’, *Klaas Tobbenburg* is eene parodie van Schiller's *Ritter Toggenburg*, ‘waarmede ik natuurlijk,’ zegt de nederlandsche dichter, ‘slechts eene litteraire aardigheid, en geen persiflage van dien hooggeschatten auteur, bedoelde.’

Klaas is een palfrenier, verliefd van eene Mie geheeten kamermeid, die wel zijne zuster zou willen wezen, maar geen roeping gevoelt zijne vrouw te worden. Door teleurgestelde liefde aan den drank geraakt, wordt Klaas weggejaagd door zijn meester. Hij neemt dienst in het fransche leger en trekt onder Pélissier naar de Krim. De fransche marketentsters maakten hem daar het hof, en kregen in hem ‘zjenie’:

Maar hij dacht, model van trouwe,
Enkel aan zijn Mie.

In het vaderland teruggekeerd vernam hij dat Mie tusschentijds met een ander gehuwd en moeder geworden was van het gebruikelijk zevental. Of daar een enkel stel tweelingen onder geloopen hebbe wordt niet gemeld, doch schijnt door de chronologie geëischt te worden. Voor vijftig centen 's weeks huurde Klaas nu eene kleine woning tegenover de hare:

Waar hij daaglijks op haar huisje
 Uren, uren, keek;
 Waar hij jammren kon en weenen,
 Ja, met goed fatsoen,
 Haar de jongste van haar kleenen,
 Luijers aan zag doen.

Dit duurde vele jaren. Klaas werd oud, Klaas werd jichtig, Klaas leed duldelooze pijnen. Doch waan niet dat Mie daarom uit zijne gedachten week. Integendeel:

...Toen op een mooijen uchtend
 Lange Hein verscheen,
 Keerde Klaas het hoofd nog, zuchtend,
 Naar heur venster heen.

Onbekend met het stukje van Theodor Drobisch, kan ik niet beoordeelen of de *Verliefde Molenaarster* in het oorspronkelijk al dan niet hooger staat dan in de nederduitsche navolging. Ziehier hetgeen de heer Dercksen er van gemaakt heeft.

De molenaarsweduwe Martha, eene vrouw die er in meer dan één opzicht warmpjes inzate, zou onhebbelijk gaarne gezien hebben dat haar meesterknecht, Georg, aanzoek bij haar gedaan had van zijn dagelijkschen arbeid te mogen komen uitrusten aan haar welgevulden en nogtans vakanten boezem:

Haar meesterknecht, die op haar molen
 De zaak betrachtte kloek en trouw,
 Wierp gansche schepels trouwbegeerte
 In 't hart der corpulente vrouw.

De fraaigebouwde Georg, krachtiger ontwikkeld naar het ligchaam dan naar den geest, toont zich een regten Jocrisse en bemerkt volstrekt niet dat hijzelf het offer is waarin de vlammende blikken zijner meesteres den brand pogen te steken. Martha is genoodzaakt hem de duimschroeven aan te zetten. ‘Zeg, mijn beste jongen, weet je niet een man voor mij?’ vraagt ze hem op een keer, onder vier oogen. Doch het brein van den bediende blijft beneveld. In vollen ernst suppediteert hij eerst zekeren Krelis Netelbrand, dan zekeren Klaas Kokanje, eindelijk zekeren Piet van Vrij. Nu is het geduld der weduwe uitgeput:

‘Neen, neen!’ deed Martha weêr zich hooren:

‘Ik word alleen een mool'naarsvrouw...

Ik zie je valt wat onbegrijpelijk,

Dus, kort en goed, 'k heb zin in jou.’

Georg verontschuldigt zich met te zeggen dat zijne Clasina, indien hij het waagde naar Martha's voorstel te luisteren, hem ongetwijfeld ‘den nek zou breken.’ Hij bemint Clasina, en tot zijne eer zij gezegd dat de zorg voor de instandhouding zijner jukbeenderen de eenige drijfveer zijner weigering niet is. Toch, want wij bevinden ons in een gezelschap dat met de tien geboden het niet al te naauw neemt, toch zou Georg, zegt hij, indien Martha eerder gesproken had (eerder dan hij met Clasina of Clasina met hem), de rijke weduwe de voorkeur gegeven hebben.

Deze gevoelens van den jonkman maken het begrijpelijk van waar hij, toen Martha twee weken later met Piet van Vrij in het huwlijk trad, de vrijmoedigheid ontleende (zou er anders in veertien dagen uit een Jocrisse een Figaro hebben kunnen groeijen?) lagchend tot zijne meesteres te zeggen:

‘De winden en de molenaarsters,

Zij draaijen beiden even gaauw.’

Van de *Molenaarster* komen wij onwillekeurig tot de *Modemaakster*; van de navolgingen tot het oorspronkelijke. In ver-

band met de voorrede is deze modiste, tegelijk komisch en satyriek, de eigenlijk gezegde toetssteen van den nieuwen bundel; de maatstaf van hetgeen de dichter, nadat zijne vorige verzameling het licht had gezien, nog in zijne mars voerde.

De eerste strofe is een woord van hulde aan den in weerwil zijner ontrouw door de modemaakster nog steeds bewonderden tamboer-majoor:

Wat zijt gij groot, ontzaglijkste aller mannen,
 Als gij daar staat aan 't hoofd van 't regiment,
 Geheel den troep op eens doet *rataplannen* 'Een fonkelnieuw, klanknabootsend werkwoord,
 dat wij der aandacht van alle taalbeoefenaars eerbiedig aanbevelen.' - Aanteekening van den
 dichter.
 En schrik in 't hart van uw belagers zendt.
 Ja, bij uw wenk en 't roffelen der trommen
 Voel ik mijn ziel door bange vrees 'beklommen';
 Hoe goed ik ook met UWE ben bekend.

Gaandeweegs de tweede strofe begint de arme minnares, bij het overwegen van het smartelijk onderscheid tusschen thans en voorheen, door hare aandoeningen overstelpt te worden:

Wat waart gij lief, als, aan uw hart gezonken,
 Ik, als een duif zoo teeder en zoo schuw,
 Mij door uw oog zoo prettig toe zag lonken,
 U zeggen hoorde: '*Ik hou alleen van u!!*'
 Wat waart gij toen niet kussend en niet kozend
 Wat werd ik dan niet vaak van schaamte blozend!...
 Wat schrikkelijk verschil dat *toen* en *nu*.

Was de tamboer-majoor in vroeger dagen welligt nu en dan wat los in den mond geweest, en had zijne beeldspraak bijwijlen op de kaken zijner beminde een blos gejaagd, zij, thans zijne beminde niet meer, betaalt hem in de derde strofe met gelijke munt. Zij ziet zich binnen een half jaar op liquor staan, en borgt alvast hare zinnebeelden bij den handelaar in gedistilleerd:

En thans, waar is die tijd gebleven, lacie!
 Thans is mijn heil voor altijd op de flesch;
 - Begrijp eens wat een nare situatie -
 Ligt sterf ik thans wel in een maand of zes.
 O liefste-mijn! gij behandelt niet jolijkelijk,
 Wat zeg ik? uw handling is afgrijselijk.
 Wat ontrouw aan zoo trouw een minnares!

De vierde strofe brengt geen nieuwe elementen van smart of hartstogt aan. Zij schijnt alleen vervaardigd ten behoeve der luimige noot aan den voet:

Dat is een ramp, die 'k nimmer zal vergeten,
 - Gesteld ik blijf nog in dit tranendal -
 De wereld zal 'k mijn ongeluk doen weten,
 Hoewel 't mij bitter weinig baten zal.
 Want wie nog meent, dat meêlij wordt gevonden
 Op aard, die zoek' het, primo, bij de honden;
 Want bij de menschen vindt gij niet met al. 'De lezer gelieve wel acht te geven op den
 Byroniaanschen toon, die in de drie laatste regels heerscht.' - Aanteekening van den dichter.

Met de vijfde strofe treedt de modemaakster weder in hare regten; de regten der wedervergelding, ditmaal. Zoo toornde weleer Ariadne tegen den verraderlijken Theseus; zoo ging Medea op Jason los:

O, dat de wraak van Hymen u verpletter!
 U wacht voortaan slechts ziel- en lichaamspijn!
 Ontrouwe Lief! 'Eene allerliefste navolging van het engelsche *Love*' - Aanteekening van den dichter. oneedle tamboer-maître,
 Dat wroeging, laat en vroeg, uw deel moog zijn!
 Dat zal u dan uw streken wel verleeren,
 En 't zal mij nog een beetjen amuseren,
 Terwijl ik hier al stilletjes verkwijn.

'Maar neen!' berispt de modemaakster zichzelve, terwijl op de woeste klassieke minnares in haar binnenste een minder onbuigzame de overwinning behaalt (zesde en laatste strofe):

‘Maar neen!!’ Ik wil dien toon der wraak niet slaken.
 Eens word ik aan mijn zielesmart gewend;
 Maar nooit zal weêr mijn hart van liefde blaken,
 Al ‘vroeg’ me een ‘Groot-Majoor’ van ‘t regiment.
 Ja, zoo het lot u nog geluk kan aanbiên,
 Het zij zoo. 'k Zal het zonder afgunst aanzien.
 Als 't u maar welgaat - dan ben ik content.

VIII

Nagaan en mededeelen houd ik voor de beste kritiek die men van zulke verzen leveren kan. Dat de dichter, in stede van het nemen dier zoo eenvoudige proef aan zijne beoordeelaars over te laten, haar niet liever op zijn eigen studeerkamer en ten overstaan van twee of drie opregte vrienden genomen heeft, zou onverklaarbaar zijn, indien er niet eene reden voor bestond.

Deze gedichten, lezer en lezeres, door den heer Dercksen eigenhandig aangewezen als de uitdrukking eener hun nog niet openbaar geworden zijde van zijn talent, zij bewijzen dat het hem in sommige opzichten aan oordeel hapert; en tevens, want de *horror vacui* is eene natuurwet en straffeloos kan geen dichter een orgaan te weinig bezitten, dat de openstaande plaats der zelfkritiek bij hem ingenomen is door den wansmaak.

De heer Dercksen bemerkt niet dat *Klaas Tobbenburg* eene onedele parodie, de *Molenaarster* eene onedele navolging, de *Modemaakster* een onedel gewas van eigen bodem is. Zoo min in zijne vormen als in zijne denkbeelden ontdekt men de vruchten van ernstige studie. Slechts te rade gaande met zijne zangdrift laat hij zijne individualiteit den vrijen loop; en terwijl de poëzie zijn vijgeblad zou kunnen wezen, gebruikt hij haar als advertentie van zijn aandeel in de erfzonde.

Te onvoorzigtiger is zijnerzijds deze handelwijze, omdat hij meer dan sommige andere dichters belang heeft bij het bedekken van zijn ik. Een ieder geeft toe dat de zucht ongemeen te zijn tot gemaaktheid vervoert, en wie de ongemanierdheid slechts ontzeilt om schipbreuk te gaan lijden op de klip der affektatie, had de moeite niet behoeven te nemen van koers te veranderen. Doch al legt men zich toe op soberheid en een-

voudigheid, men behoort keurig te blijven, het afgezaagde te mijden, het versletene over te laten aan zijn lot, achting te blijven toonen voor zich zelf, voor de kunst, en voor het publiek.

Wanneer de heer Dercksen boven een zijner komische stukjes geschreven heeft: *Eene vreeselijke middeleeuwsche ballade, in drie verschrikkelijke afdeelingen en voorzien van een moraal*, dan is hij daarmede in zijne eigen schatting nog niet verstaanbaar genoeg geweest. Er volgt een sterretje, en aan den voet der bladzijde een rijmpje waarnaar het sterretje verwijst:

Die men verzocht wordt, 's avonds niet te lezen,

Uit vrees 't mogt voor de nachtrust schaadlijk wezen.

Schrijft hij een stukje in twee afdeelingen, die elk eene karakterstudie behelzen, - *Zijn er zoo?* prijkt als motto boven de eene, *Zoo zijn er* boven de andere. Sainte-Beuvespreekt ergens met weinig hoogachting van jonge fransche dichters die het niet beneden zich rekenen de half uitgerookte sigaren op te rapen, door Alfred de Musset uit het portier geworpen. Zoo verkwikt de heer Dercksen ons en zich met den afval van Alexander Ver Huell en Jan Goeverneur.

De leidsche dichter, verneem ik, oefent de betrekking van notaris uit. Hij doet in testamenten, gelijk Vondel in kousen en Tollens in verfwaren deed. Doch hoewel hij daardoor beter dan iemand weet dat sommige diensten aan stervenden of gestorvenen bewezen, al worden zij met geld betaald, in zichzelf niet vernederend zijn en zeer wel kunnen zamengaan met belangstelling en trouwhartigheid, hij wordt bitter zoo vaak hij van loontrekkende ziekeverpleegsters of bezoldigde aansprekers gewaagt.

Spruit deze geringschatting uit een welgeplaatst hart? Geen bediening, zoo eervol, of de booze wereld kan haar lof verkleinen. *Periculum in declinatione*, zegt Roemer Visscher van het notarisambt; en hij voegt, als ware de vermaning niet overbodig, er bij: 'Die hem gedenkt op den inktpot te generen, die moet den koker op de regte zijde hangen.'

Toen de bleeke bruidegom om Aleide gekomen was, moest

Aleide begraven worden; daar hielp niet aan. De ‘grafgezant in doodslivrei’, die hare lijkstatie regelde, verrichtte een nuttig werk en onthief de familie van een aantal kleine maar smartelijke zorgen. Toch noemt de dichter hem ‘een huurling’, en verwijt hem dat hij te weinig sympathiseerde met het sterfgeval, ‘t Is immers maar een dagwerk voor dien man?’ klinkt het op den onvriendelijken toon dien anders alleen de broodnijd pleegt aan te slaan.

Op het oogenblik dat Aleide den adem uitblies had hare moeder, ‘ondanks haar kloek weerstreven, zich aan 't genot der sluimring prijs gegeven.’ Door den slaap overmand, moede van het verplegen, en daarbij misleid door het schijnbaar rustig nederliggen der patient, was de oude mevrouw naast het ziekbed ingedommeld; en bij haar ontwaken moet het haar tot in de ziel gegriefd hebben, in weerwil van hare trouwe zorgen den jongsten ademtocht harer dochter niet te hebben mogen opvangen.

Deze teleurstelling had kunnen vermeden worden, indien er zich in het vertrek eene goede waakster bevonden had. Doch lees het slot van *Verlaten Sterven*, en gij zult bespeuren dat de heer Dercksen iets tegen waaksters heeft:

't Wordt alles stil; die kreet, het was zijn leste;
 En toen nu zijn verpleegster tot hem kwam,
 Met huivring schier de blikken op hem vestte,
 Zijn hand schuw in de hare nam,
 Toen sprak zij: ‘Nu reeds dood, 'k dacht: hij had morgen
 Nog wel gehaald. - Nu is hij uit zijn pijn.’
 Toen ging zij om zijn uitvaart te bezorgen,
 En vroeg - hoeveel haar loon zou zijn.

Dit laatste is niet slechts onnaauwkeurig, - ook ziekeverpleegsters verrigten haar werk volgens tarief, evenals lijkbezorgers en notarissen, - het is verouderd sentimenteel.

IX

Onder de kleinere gedichten van den heer Van Zeggelen, voor wiens rekening ik de vinding van dezen type laat,

treft men ook ‘nabetrachtingen van eene uitgekookte keukenmeid’ aan.

Op een afstand gezien doet de muze van den heer Dercksen mij aan dat vrouwebeeldje van den heer Van Zeggelen denken. Haar humor en haar gevoel, hare persiflages en haar weemoed, geheel haar wezen is bij de letterkundige beschaving van den tegenwoordigen tijd ruim het vierde eener eeuw ten achter.

Bezit zij nog levenskracht genoeg om hare schade te kunnen inhalen? Ik geloof van ja. De reden waarom ik het bejammeren zou dat de heer Dercksen zijne lier aan de wilgen bevestigde, werd reeds genoemd. Wij moeten aan het verzen maken blijven; dit is voor onze litteratuur eene *conditio sine qua non*.

Doch niet onvoorwaardelijk zou ik den leidschen zanger het vrij verkeer op onzen Olympus willen toestaan! Heeft mijne vrijmoedige kritiek hem niet te zeer tegen mij vooringenomen, hij volge mijn raad en sluite in de eerste plaats met het publiek een twaalfjarig bestand. Aan gelegenheden om dien tijd nuttig te besteden kan het hem niet ontbreken. Hij werke, met de pen in de hand, den geheelen Vondel en den geheelen Bilderdijk door. Deze studie zal hem de oogen openen voor de leemten en gebreken zijner dichterlijke taal; zal hem het onderscheid leeren gevoelen tusschen eigenlijk gezegde verzen en de door hem tot hiertoe vervaardigde proeven.

Aan bezieling kan niemand hem helpen; doch dit behoeft ook niet. Indien hij zich krampachtig aangrijpt, indien hij al hetgeen in hemzelf aan het opschrift van zijn dichtstuk *Paillas* herinnert zorgvuldig uit zijn geest verwijdert, zullen de dichterlijke indrukken hem ongemerkt en in genoegzame hoeveelheid toevloeijen. Aan *Zutphen*, *Dooden Zien*, *Het laatste Roosje*, stukjes die te zwak zijn om als modellen aangehaald te worden, doch verdienstelijk genoeg om het geloof aan zekeren aanleg te wettigen, leveren het bewijs dat een warm hart, mits de ijdelheid zwijge, van nature dichter is.

Tot de goede dingen die ik hoop te beleven, alvorens op mijne beurt af te treden van het tooneel, behoort de derde bundel van den heer Dercksen. Moge die bundel hem onder

onze dichters eene blijvende plaats verzekeren. Moge een beter criticus en bevoegder kunstregter zich opgewekt gevoelen er eene aankondiging van te leveren. Moge dat verslag het loffelijk opschrift voeren: *Een vol vat bomt niet.*

1864.

Quos Ego.

Waarom? door Quos Ego. Twee deelen.

I

Daar *Waarom?* een godsdienstige partijroman is, spreekt het eenigszins van zelf dat wij in deze beide boekdeelen getuigen zijn van het konflikt van tweederlei karakters; karakters waarvan de eenen zich in de rigting der godsdienstigheid, de anderen zich in die des ongeloofts ontwikkelen.

De moraal van zulk een boek is uit den aard der zaak gelegen in het aanschouwelijke triomferen van het goede beginsel over het booze. Een godsdienstige partijroman zou aan het oogmerk waarmede hij geschreven werd niet beantwoorden, indien hij, welbezien, niet op eene bekeeringsgeschiedenis in het enkelvoud, of, indien de handeling gekompliceerd en het getal der ten tooneele gevoerde personen aanzienlijk is, op eene geheele reeks van zulke geschiedenissen uitliep.

Van de ongodsdienstige hoofdpersonen in Quos Ego's verhaal is er slechts één, mevrouw de barones van Heilersvelt, geboren Van Merkenfort, die in haar theoretisch en praktisch atheïsme ten einde toe volhardt. Daarentegen mag de auteur er zich op beroemen dat zes andere voorname karakters door hem tot betere gedachten gebragt zijn. De bekeering van den graaf Van Welshoven gaat het begin der handeling korten tijd vooraf,

zoodat de eer daarvan strikt genomen den schrijver niet toekomt. Doch wie denkt hierbij niet aan Van Alphen's volgeladen boom? Menig zendeling onder de heidenen heeft in vele jaren zoo vele zielen niet gewonnen als Quos Ego binnen de grenzen van twee niet zeer lijvige oktavo's: Edward van Beekhorst, Alexander Ter Veere, Paul de Hautpont, mevrouw Van Leden, bovenal Adolf van Noort.

II

De schrijver van dezen roman kan in zoover tot de wereld der protestanten gerekend worden als het katholicisme blijkbaar voor hem niet bestaat: in Nederland niet, in Frankrijk niet, met name niet te Valenciennes, waar de heer Paul de Hautpont, zijn einde voelende naderen en verzocht hebbend dat men 'een geestelijke' ontbieden zou, niet de minste verwondering aan den dag legt dat die geestelijke tot de protestantsche belijdenis bleek te behooren.

Een regtzinnig protestant is de schrijver intusschen niet. Zie ik wel, dan telt zijn credo hoofdzakelijk niet meer dan twee artikelen. Hij gelooft aan een toekomend leven en aan het bestaan van een God. Daar hij intusschen ook bij voortdoring gewag maakt van het Nieuwe Testament, zou men hem een deïst met eene christologie, of, om bij het geijkt spraakgebruik te blijven, een verlicht evangelisch christen kunnen noemen.

Van het 'opgeklaarde' in zijne godsdienstige denkwijze vind ik in een der laatste hoofdstukken van het tweede deel een geschikt voorbeeld. Mevrouw de gravin Van Welshoven, die in Engeland woont, is doodelijk ziek. Ten gevolge van de bovenmatige inspanning, geëischt door het schrijven van een brief aan hare dochter in Holland, is de lijderes in haar stoel ineens gezonken; en hare krachten zijn zoo uitgeput dat de omstanders, hare bedienden, het einde nabij wanen.

Leonora, de dochter, onverwachts overgekomen en hare moeder in dien toestand aantreffend, kon zelve niet anders meenen of deze bleekheid was het doodsmerk. Zij knielt neder naast den stoel der geliefde vrouw, en bidt voor haar als voor eene gestorvene. Doch ziet, na niet langen tijd komt er een

glimlach spelen om de lippen der kranke; het is als spreekt zij in den geest met een dierbaar, onzichtbaar wezen; daar stak zij de hand uit, en liet die nederzinken op het hoofd van hare dochter.

‘De huisgenooten,’ vervolgt de schrijver, ‘stonden verbaasd over deze verandering en waren zeer geneigd een en ander voor iets bovennatuurlijks aan te zien. In dit oogenblik trad de geneesheer binnen. Het bevreemde hem, zoo veel aanwezig te ontmoeten, vooral toen hij de slapende gezien hebbende, deze aanmerkelijk beter bevond, en wendde zich dus tot Martha om naar de reden hiervan te vragen. Deze uitnemend brave, doch niet zeer ontwikkelde vrouw verhaalde hem daarop fluisterende, hoe bij mevrouw Van Welshoven alle kenteekenen van sterven waren bespeurd, doch dat hare dochter eensklaps op wonderdadige wijze, zonder dat iemand haar had doen komen, was genaderd, en door een kort gebed de herleving harer moeder bewerkt had. Vooral betuigde Martha hare groote verbazing over het glimlagchen, bewegen der lippen, en uitstrekken der handen van de lijderes, en verklaarde dat hier ongetwijfeld eene bovenaardsche magt op buitengewone wijze werkzaam was. - De eenvoud der spreekster dwong den geneesheer tot een glimlach en hij zeide: Ik erken gaarne dat God de zieke bijstaat, geenszins echter dat Hij dit op eene vreemde wijze doet. Wat hier gebeurde is zeer eenvoudig: door overspanning afgemat, is mevrouw Van Welshoven’....

Zonder onvolledig te worden kan ik de rationalistische verklaring van den britschen medicus achterwege laten. Martha's wondergeloof wordt door den auteur voorgesteld als eene vrucht van Martha's eenvoud. Haarzelve kenschetst hij als eene uitnemend brave, doch niet zeer ontwikkelde vrouw.

III

En toch, hoe verlicht dit alles luiden moge, er wordt op meer dan één voorname plaats in den roman ontegenzeggelijk door den schrijver aan het bijgeloof geofferd.

Meent iemand dat ik scherts, hij hoore den graaf Van Welshoven verhalen op welke wijze hij een ander en een beter

mensch geworden is. Wij bevinden ons ‘in een prachtige bovenzaal van het huis des graven’ op de Heere- of Keizersgracht te Amsterdam. Dit tot onderrigt van lezers die over bekeeringsgeschiedenissen den neus plegen op te halen, als behoorden zulke uitboezemingen alleen in de achterbuurt te huis. Ten einde de maat hunner beschaming vol te meten, voeg ik er bij dat de reeds grisonnerende maar nog krachtige graaf Van Welshoven een diplomaat is van europesche vermaardheid; door europesche vorsten, wier vriend hij is, met schatten en eerbewijzen overladen; een staatsman ‘zoo als er slechts zelden gevonden worden’, en die, wilde Quos Ego de goedheid hebben het adres des graven aan koning Willem III te zenden, ons vaderland bij gelegenheid uitnemende diensten zou kunnen bewijzen als minister van Buitenlandsche Zaken.

Behalve de graaf-zelf en de oude heer Van Merkenfort, bevinden zich ook nog in het vertrek 's graven dochter, Leonora, en Adolf van Noort, Noortje's verloofde. ‘Adolf,’ fluisterde Leonora, ‘wij zullen altijd Gods geboden onderhouden, niet waar?’ Adolf drukte hare hand en antwoordde zacht: ‘Tot den laatsten ademtogt, lieve engel.’

Neem in aanmerking dat Adolf de zoon van een kamerdienaar was; de heer Paul de Hautpont hem ter wille van zijn ongeloof een aanzienlijk vermogen geschonken had; om zijn geloof de graaf van Welshoven hem zijne engelachtige dochter ging schenken; en gij zult erkennen dat deze knaap allerlei goede redenen had voortaan Gods geboden te onderhouden.

Nadat Adolf, de jeugdige oud-ongodist naar aanleiding van het overlijden der gravin Van Welshoven een en ander stichtelijks gezegd heeft over het godsbestuur, neemt de graaf het woord en spreekt:

‘Het Godsbestuur is bij het licht des geloofs in alle dingen zichtbaar. Adolf verhaalde mij, dat toen hij in bekrompene omstandigheden leefde, en de heer Ernest van Hegelwijk, zijn eenige beschermer, hem ontviel, hij vaak met bitterheid vroeg, waarom God dien regtvaardige wegnam en de boozen in het leven liet. Beter dan iemand anders kan ik hierop antwoorden: Ernest van Hegelwijk stierf welligt, *opdat ik zoude bekeerd worden*. Weet, mijne vrienden, dat ook mijn

wandel niet altijd den Heer welgevallig was; ook ik had het ongeluk in de groote hofsteden met de algemeene kwaal des ongeloofs besmet te worden, en vele jaren bracht ik door, zonder acht te slaan op de wet van Christus. Eensklaps ontmoette ik in Frankrijk mijn ouden vriend Hegelwijk, die ter herstelling zijner gezondheid in het zuiden des lands de baden ging gebruiken. Deze uitmuntende man ontwaarde spoedig tot zijn innig leedwezen, dat mijn geest zonderling bekrompen was in al wat de godsdienst betrof, en onmiddellijk wendde bij pogingen aan mij tot andere gedachten te brengen. Nog weet ik niet, hoe het kwam; maar zijne taal trof mij buitengewoon, zonder dat ik echter dadelijk inzag, hoe vreeselijk door mij gedwaald was. Bij het afscheid verklaarde ik hem dit rondborstig en hij zeide mij, dagelijks om herstel van krachten te bidden, niet zoozeer wijl hij voor zich sterk naar verlenging des levens verlangde, maar uitsluitend wijl hij eenigen tijd met mij wilde doorbrengen, opdat ik tot andere gedachten zoude komen. Eindelijk bepaalde hij, op zijn terugtogt naar Nederland mij te Parijs te zullen bezoeken. Ik vertrok en beidde gedurende eenigen tijd den trouwen, belangeloozen vriend; met gejaagdheid zag ik soms naar hem uit; maar zie, daar kwam op eens de teleurstellende tijding, dat Van Hegelwijk, door het verergeren zijner ziekte, genoodzaakt was langs den kortsten weg naar Nederland terug te keeren. In mijn wrevel maakte ik de opmerking, dat God zich bitter weinig om zijne getrouwen scheen te bekreunen, wijl hij toch niet eens toestond, te zijner eer en tot redding van den naaste, een liefdewerk te doen. Eenige weken gingen voorbij, tot ik op zekeren avond, gelijk meer mijne gewoonte was, alleen langs de Seine wandelde. Ik sloeg geen acht op het drukke gewoel om mij heen, maar dacht aan Van Hegelwijk. Bij het overgaan eener brug werd plotseling mijne aandacht getrokken door een man, die voor mij ging en wiens houding en gestalte zoo geheel met die van Ernest overeenkwam, dat ik met moeite een uitroep van verbazing weêrhield. Onwillekeurig trad ik den vreemdeling op zijde, en toen ik weldra bij het licht eener lantaarn zijn gelaat zag, werd ik nog meer getroffen, wijl het eene sprekende gelijke-

nis met dat van Van Hegelwijk had; alleen werd het door eene doodelijke bleekheid overtoegen en had het voor mijne ontstelde verbeelding iets spookachtigs, als ware daar een uit het graf herrezene verschenen. Altijd op korten afstand naast hem wandelende en niet in het minst zijne aandacht trekkende, want hij scheen in ernstige mijmeringen verdiept en hield het hoofd gebogen, kwam in mij de wensch op hem aan te spreken. - Nog heden is het mij onverklaarbaar, hoe eene hevige ontroering mij, altijd krachtig en onverschrokken, bijna van moed kon berooven, waardoor ik het geenszins waagde hem toe te roepen. Ik verzekerde mij zelven, dat het Van Hegelwijk niet was, en toch wilde ik mij zelven niet gelooven. Eindelijk waren wij in eene enge straat gekomen, en had ik al mijn moed verzameld om met hem in gesprek te treden; doch juist als ik daartoe den mond zou openen, trad hij eene stoep op en verdween in eene deur. Verbijsterd bleef ik staan, zag rond, en bemerkte dat ik voor eene kerk toefde, waar - de verlichte ruiten bewezen het - eene godsdienstoefening gehouden werd. Om mij een weinig te verstrooien, wilde ik naar het orgelspel gaan luisteren en trad binnen. Er was eene groote menigte verzameld en het maakte een diepen indruk op mij, dat rijk en arm daar ootmoedig knielde om den ongeziene God te vereeren. Ik had langer getoefd dan mijn voornemen was en wilde het gebouw weder verlaten, toen ik een geestelijke den kansel zag bestijgen. Ik dreigde van schrik ineem te zijgen, toen ik weder dien bleeken vreemdeling zag, wiens treffende overeenkomst met den ouden vriend mij tot in de kleinste bijzonderheden opviel. Aan den grond genageld, bleef ik staan. Daar weêrklonk op eens diens bekende, zachte en welluidende stem, maar bij wijlen met een klank, als kwam zij uit het graf. En o wonder! wat daar gezegd werd, scheen niet anders dan de voortzetting der laatstelijk tot mij gerigte vermaningen van Ernest: de prediker sprak over het ongeloof der dagen en dat met zooveel gloed, met zulk eene kracht, met zoo groote welsprekendheid en geleerdheid, dat mijn hoogmoedige geest als met knodsslagen verpletterd en mijn door droefheid gewond hart met dauw en honig gelaafd werd, Reeds lang was de redenaar verdwenen, toen ik nog achter

de pilaar stond, van waar men ongemerkt op den kansel zien kon. Eerst toen de geloovigen de kerk verlieten, werd ik door de schare naar buiten gesleept. Aan den hoek der straat sprong ik in een huurrijtuig en kwam een half uur later, zonderling verward, aan mijne woning. Het eerste, dat daar mijne aandacht trok, was een met zwart lak verzegelde brief; ik brak hem open en viel ontzet in mijn zetel: er werd in gemeld, dat Van Hegelwijk den vorigen dag gestorven was!... Mijne denkkraft faalde en ik wist niet wat aan te vangen; de nacht kwam en ik wierp mij op het bed, maar sliep niet. De vraag rees in mij op, of hier een wonder was gebeurd en Ernest werkelijk ten mijnen behoeve aan de magt van den dood voor eenige uren onttrokken was geworden. - Lang duurde het, voor ik hierop durfde antwoorden, maar ten laatste verwierp ik de gedachte aan eene bovennatuurlijke handeling; desniettemin hield ik mij overtuigd, dat God zich verwaardigd had mij in schijnbaar zonderlinge, maar werkelijk eenvoudige omstandigheden een wenk te geven.'

IV

In het leven van bijzondere personen is ongetwijfeld plaats voor zulke goddelijke, of als goddelijk aangemerkte wenken. Toen Pascal, daartoe bewogen door het mirakel van la Sainte Épine, tot de overtuiging kwam *que Dieu avait eu une attention pour lui*, trof hij met dat ééne woord de voor alle tijden geldende uitdrukking van het godsdienstig geloof. Geen gelukkig echtgenoot, geen blijde moeder, of zij worden bijwijle overstelpt door het gevoel hunner onverdiende voorregten. Geen voormalig slaaf zijner driften, die niet, tot inkeer gekomen, levenslang de schijnbaar nietige omstandigheid herdenkt en zegent waaraan hij eenmaal zijne zinsverandering te danken had.

Doch op het gebied der kunst en in een roman ontaarden sommigen van de heiligste werkelijkheden des gemoedslevens in even zoo vele fratsen. Hetgeen in een roman niet zielkundig verklaarbaar is, is niets. Als bijwerk kan het sommige diensten bewijzen; de hoofdgedachte wordt er onherstelbaar door bedorven. Het is zeker opmerkelijk dat die parijsche predikant

en burgerman zoo sprekend op den amsterdamschen patricier Van Hegelwijk geleek, zoo bleek zag, en zulk eene halve grafstem had. Dat sommige amsterdamsche patriciers, trotsch op hun aristokratisch uiterlijk en hun welluidend orgaan, die zeldzame overeenkomst niet vleijend zullen achten voor hunne eigenliefde, is eene zaak van ondergeschikt belang. De eer hunner beschaving is in elk geval door den heer Van Hegelwijk omtrent één voornaam punt met waardigheid in den vreemde opgehouden: het fransch was hem zoo gemeenzaam, dat zijne vrienden hem niet-alleen in staat rekenden in die taal eene van welsprekendheid vonkelende en doorwrochte leerrede te houden, maar de graaf Van Welshoven zelf, die te Parijs in de beste fransche kringen verkeerde, toen hij hem waande te hooren prediken, volstrekt niet getroffen werd door zijn hollandsch accent.

De hoofdzaak is intusschen dat de bekeering van dien graaf, in stede van door zedelijke middelen, tot stand gekomen is door een optisch bedrog, gecompliceerd met zenuwachtigheid. Het trof uitmuntend dat de dubbelganger van den heer Van Hegelwijk een braaf predikant was, op straat vervuld met de gedachte aan zijne preek, en eindelijk verdwijnend in een kerkgebouw waar hij weldra op den kansel zou verschijnen. Doch die persoon zou even goed, moge de familie van den heer Van Hegelwijk mij de onderstelling vergeven, een deftig gekleed *croupier* hebben kunnen zijn, zich met het vallen van den avond naar het tooneel zijner dubbelzinnige kostwinning begevend, en peinzend over de grilligheid van het rouge-et-noir. In plaats van naar een bedehuis, had de graaf Van Welshoven met dezelfde kracht naar een speelhuis kunnen gelokt worden, en zou in dat geval hetgeen thans medewerkte tot zijne bekeering, hem versterkt hebben in zijne ongodsdienstigheid.

Zoo waar is het dat een roman, die zich op het gebied van uit het leven gegrepen karakters heet te bewegen, niet gestoffeerd mag worden met fantasmagorien.

V

Gelijk de graaf Van Welshoven een geloovig christen ge-

worden is door de vereenigde werking van zekere gelaatstrekken en zeker stemgeluid, zoo heeft Adolf van Noort, de held van Quos Ego's roman, zijne bekeering te danken gehad aan *de breede schaduw van des heeren van Merkenfort's arm*.

Het was middernacht, en er woei een vliegende storm. Mevrouw de barones Van Heilersvelt had niet gewild, of had althans voorgewend niet te willen, dat hare dochter Laura, gehuwd met Alexander Ter Veere, zich in dit noodweer onverzeld weder naar de woning van haar echtgenoot begeven zou. Zij had dus zelve, met een bepaald oogmerk, Laura uitgeleide gedaan en keerde thans geheel alleen naar hare eigen woning, juist gezegd naar de woning van den heer Ruden terug.

Wanhooft vervulde op dat oogenblik de ziel van deze goddelooze, langen tijd in de boosheid voorspoedige, doch eensklaps in de uitoefening harer wraakzuchtige plannen gedwarsboomde vrouw. Zij peinsde op zelfmoord en zou, door kwanswijs bij ongeluk in de gracht te loopen, gaarne bij deze gelegenheid een einde gemaakt hebben aan haar rampzalig leven:

‘Zij heeft naar den hemel gestaard, den hemel met zijne zwarte wolken en akelige duisternis, die haar schijnt toe te roepen dat zij geen hulp van boven moet verwachten, waar zij ze nooit zocht. Weder buigt zij het hoofd en gaat voort met de stille, de akelige hoop, dat zij plotseling in de gracht zal storten, zonder ontwaard te hebben dat zij den oever naderde. Maar gij weet dat de christen aan een beschermengel gelooft, wien de Algoede bij uwen eersten stap in het leven den last gaf, met meer dan moederzorg voor u te waken. Zulk een geest der zalige sferen moest in die uiterste uren aan de zijde der zondares gaan en hare schreden bestieren, want zij werd teleurgesteld. In plaats van bewusteloos in het water te vallen, liep zij zonder het te weten tegen de huizen.’

Hoe gevoelig ook, deze wenk van den beschermengel der barones zou, zonder bijkomende omstandigheden, haar niet afgebragt hebben van haar ontwerp. De woning waartegen zij het hoofd stiet was het aan Adolf van Noort gelegateerde huis van den onlangs overleden baron De Hautpont, die, na in het ongeloof geleefd te hebben, in het geloof gestorven was.

Het christelijk eindigen van dien renegaat der vrije gedachte vervulde mevrouw Van Heilersvelt met een zoo krachtig gevoel van minachting voor alle goddelijke en menschelijke wetten, dat zij ongetwijfeld haar opzet volvoerd en zich den dood in de armen zou geworpen hebben, indien niet te goeder uur haar broeder, de heer Van Merkenfort, huiswaarts keurend van eene lange konferentie met den graaf Van Welshoven, dit gedeelte der Heerengracht langs gekomen ware en in het uiterst oogenblik zijne misdadige zuster, wier trekken hij bij het schijnsel eener gaslantaarn aanstonds herkende, tegengehouden had.

De heer Van Merkenfort, chef van een bataviaasch handelshuis en eerst kort geleden in het vaderland teruggekeerd, had uit Indie niet slechts een aanzienlijk fortuin, maar ook, bij sommige streng godsdienstige en zedelijke begrippen, eene soort van hartstogtelijke spraakzaamheid medegebragt.

Niets natuurlijker dan dat hij zijne zuster, wier boosheid hij sedert jaren doorgrond had, en die thans in hare verwarring onwillekeurig bekende dat zij voornemens was geweest een zelfmoord te plegen, driftig toevoegde: 'Zie op, naar den stormachtigen, donkeren hemel, en zeg mij, of gij de wraak durft trotseren van Hem, die alle magten van het heelal te zijner beschikking heeft.'

Even natuurlijk was het dat de heer Van Merkenfort, onder het uitspreken dezer woorden, den arm naar boven hief.

Even natuurlijk, indien gij wilt, dat die onder de gaslantaarn regtstandig omhoog gestoken arm eene schaduw wierp op den voorgevel van het door Adolf van Noort bewoonde huis.

Doch hier houdt het fysisch- en psychologisch-verklaarbare op, en zinken wij terug in de armen der superstitie.

VI

Adolf van Noort had dien avond laat een brief zitten lezen van zijn vriend Alexander Ter Veere, waarin deze hem meldde dat, indien de firma Beekhorst en Ter Veere zich niet onderwierp aan zekere door den heer Van Merkenfort gestelde en

hoogst pijnlijke voorwaarden, zij eerstdaags op schandelijke wijze bankroet maken zou.

Die brief trof Adolf diep. Ter Veere en Beekhorst waren zijne vertrouwdste vrienden. Even als hij, hadden zij steeds voor het ongeloof geijverd; hadden dien ten gevolge te veel geld verteerd; hadden zaken gedaan waar een luchtje aan was; en werden daarvoor thans gestraft door het dreigend verlies van hunne welvaart en hun goeden naam.

Door Ter Veere's schrijven versterkt in de kortelings bij hem ontwaakte overtuiging dat er op het atheïsme geen zegen, althans geen tijdelijke zegen rust, was Adolf, die thans overal 'het oordeel des Heeren' zag, en wien het in zijne studeerkamer te eng geworden was, met wankelenden tred en bleek gelaat den trap af naar beneden geloopen. Hij doorkruiste gangen en kamers, en bleef eindelijk in de groote voorzaal staan, die het uitzigt had op de gracht:

'Hier waren de spiegels en schilderijen wegens den dood des barons [den heer Paul de Hautpont] met lange witte sluijers bedekt; de straatlantaarn wierp een flauw licht op het heldere satijnen behangsel, en alles had een droefgeestig voorkomen, hetwelk in overeenstemming was met het weder en de gemoedsgesteldheid van den jongeling.

Adolf strekte zich op de sofa uit, welke aan het einde der zaal tegen den muur stond, en bezag in verstrooiing de bloemen en grillige figuren, waarmede de gebeeldhouwde zoldering bedekt was. Niet in staat aan zijne gedachten eene vaste rigting te geven, werd hij door allerlei sombere voorstellingen gekweld.

Na eenigen tijd sloot hij de oogen, doch ook toen vervolgden hem de vreemde pijnigers... De waarheid, de christelijke waarheid bestormde hem, door al de valscheden van het ongeloof aanschouwelijk te maken, en tevens hem diep te doen beseffen hoe misdadig de hoogmoedige sterveling is, die het hoofd tegen den hemel durft opheffen.

Ten laatste echter viel hij in slaap, en een droom schonk in de eerste oogenblikken zoete verkwikking. Hij werd in de lang verloopene jaren verplaatst, toen zijne ouders zich verheugden in de schoone vorderingen, welke hij als christen maakte. Met hen boog hij weder de knieën, hoorde in de kerk

de verklaring van het woord des levens aan, en las met heiligen eerbied in het gewijde boek, dat de Hemelvader aan zijne kinderen als testament geschonken heeft. Het leven lachte hem vriendelijk toe; vol vertrouwen op de hulp van boven, betrad hij den goeden weg, en de zoete vrede maakte hem gelukkig.

Plotseling echter veranderde dit alles. Door ijdele nieuwsgierigheid, welke hij eene lofwaardige zucht naar kennis achtte, strekte hij eens de hand naar verlokkelijk schoone, doch verboden voorwerpen uit. Weldra gevoelde hij zijn hoofd bezwaard, als door geestrijk vocht bevangen, en in plaats van het geluk boven zich te zoeken, begon hij ter aarde te buigen om zich daar met misdadige vermaken te verstrooijen.

Zijne ouders, dit ziende, snelden tot hem; doch in plaats van naar hunne stem te luisteren, gelijk voorheen, vlood hij weg, wierp het heilige bijbelboek in het slijk, en stortte zich in de armen van slechte gezellen. Dezen verwijderden hem meer en meer van het vaderlijk huis en bragten hem zoo ver, dat hij de vrome gebruiken van vroeger niet slechts naliet, maar met hoon en spot belaadde.

In dien maalstroom des verderfs zag hij plotseling eene zwarte schim als uit het graf verrijzen. Ontzet, herkende hij zijn gestorven vader en vond dezen gereed hem aan de wraak van den beleedigden God over te leveren. Adolf wilde vlugten, maar kon niet; waar hij zich ook wendde, overal stond de duistere gedaante voor hem; het angstzweet parelde op zijn gelaat; hij rukte zich de haren uit, en beet de lippen tot bloed....

Eindelijk afgemat zijgt hij op de knieën in het stof en wil om vergeving vragen, doch hij gevoelt de tong verstijfd en mag slechts een schor, een akelig geluid doen hooren. Rosse bliksems doorklieven het zwerk en schrijven in de lucht: "Vervloekt zij hij, die Gods wet versmaadt!" Met afgemeten tred naakt zijn vader, wiens oogen den rampzaligen zoon reeds verwijten dat hij het pad verliet, waarop de ouders met engelengeduld en liefde zijne schreden ter eere des Allerhoogsten geleid hadden. Achter zijn vader gaat eene verschrikkelijke gestalte: het is een reus, die in de magtige hand een vlam-

mend zwaard draagt en naar het oogenblik schijnt te haken, waarin hij den verworping in het hart zal kunnen stooten.

Nogmaals beproeft Adolf te vlugten, doch het gelukt hem niet; hij zijgt ter aarde, een loodzware last drukt op zijne borst, hij hijgt naar adem..... Zijn vader en de wraakengel staan voor hem..... De eerste heft den arm ten hemel, roept God tot getuige, dat het zijne schuld niet is, wanneer zijn zoon verloren gaat, en wendt zich tot den geleider..... De reus buigt zich tot den bewegingloozen Adolf, doorboort hem met zijne vurige blikken, zwaait het zwaard en..... met een doordringenden gil springt de jongeling op.

Verwilderd slaat hij de oogen rond, maar God! wat is daar! Een reusachtige arm [de ons bekende schaduw van 's heeren Van Merkenfort's arm] breidt zich op den muur uit, daalt neder als om Adolf in de borst te grijpen en in den afgrond te werpen. De half zinnelooze vliegt op van de sofa, stort de zaal uit en ijlt naar zijne kamer terug, waar hij meer dood dan levend voor het portret van Leonora nedervalt.'

Voor die beeldtenis gebogen doet Adolf een vurig gebed, vindt daarin de kracht om het op zijne schrijftafel gereed liggend manuscript van een kortelings door hem voltooid antichristelijk boek boven de lamp in brand te steken, werpt het vlammend handschrift in den uitgedoofden haard, warmt bij dien gloed zich de koude handen, en vindt nog dien eigen nacht, tot loon van zijne vroomheid, tusschen de bladen van zijn vaders versmaden bijbel, zekere papieren die hem een witten voet kunnen doen verwerven bij Leonora's vader, den onmisbaren graaf Van Welshoven.

VII

Er zijn ernstige lieden, geneesheeren van het ligchaam en geneesheeren van de ziel in één persoon, die het er voor houden dat 'het leven der meeste menschen een gestadig overtreden is van de gezondheidswet, het grootste getal der hier op aarde bedreven zonden diëet-zonden zijn, en dat indien de heeren doktoren van de som hunner patienten al degenen aftrokken die hunne kwalen te danken hebben aan hunne onmatigheid, de

interne praktijk, in stede van eene goudmijn te mogen heeten, naauwlijks meer den naam van broodwinning verdienen zou.’

Is men deze denkwijze toegedaan, en behoort men daarbij tot de klasse der liberaal-dogmatische christenen, dan ligt het voor de hand dat men in de beschrijving van het verschijnsel der bekeering zekere ruimte laat aan het spel van nerveuse, inzonderheid van gastrische aandoeningen. De goddelijke Geest, kan men op dit standpunt redeneren, de heilige en alomtegenwoordige goddelijke Geest, voor wien hetgeen wij menschen groot en klein, verheven en nietig noemen, uit den aard der zaak niet bestaat, doch wien er daarentegen alles aan gelegen is den zondigen mensch tot schuldbelijdenis en beterschap te brengen, bedient zich, ten einde dit liefderijk oogmerk te bereiken, ook van middelen waarvan wij met schaamte moeten bekennen dat zij onze natuur niet tot eer verstrekken. Zelfs onze indigestien kunnen, dus beschouwd, onder hooger leiding tot onze wedergeboorte medewerken.

Ik weet niet of deze zienswijze ook die van Quos Ego is. Hij laat de goddelijke genade aan Adolf's ongeloof den laatsten slag toebrengen bij Adolf's ontwaken uit een benaauwd droom, door middel van een spookachtigen reuze-arm; en ik erken dat bij iemand met een slecht geweten zulke genadeslagen denkbaar zijn, ook zonder dat men zijne toevlugt neemt tot de hypothese van een te overvloedig souper.

Doch dit is zeker dat ook weder in Adolf's bekeering de opgewekte verbeelding veel krachtiger werkt dan de drijfveer der zedelijkheid. Bovendien is Adolf's verbeelding van eene ruwe soort. Gehoorzamend aan de betere gevoelens, door den auteur hem in de ziel gelegd, beschouwt hij het zalig worden der menschen als een algemeen en onvoorwaardelijk *sauve qui peut*. Zijn eigen vader vindt hij gereed hem over te leveren aan de wraak van God, en hij dicht dien vader het vermoeden toe, dat God niet weten zou hoe voorbeeldig de oude Van Noort gewaakt heeft over de jeugd van zijn zoon.

Men zou deze dwalingen van een ongeregeld brein intusschen gaarne door de vingers zien, indien in den loop des verhaals het ware karakter van dien zoon duidelijk aan het licht kwam. Op twintigjarigen leeftijd is Adolf van Noort,

noord-brabantsch dorpeling, met een rekommandatiebrief aan den heer Van Hegelwijk aangekomen te Amsterdam. Na eenige wederwaardigheden en tegenspoeden is hij daar in kennis geraakt met den heer Paul de Hautpont, een Parijzenaar met een *pied-à-terre* in Holland, die een gedeelte van zijn vermogen aan het ondersteunen van anti-christelijke of materialistische publikatien, zoowel tijdschriften als brochures en monografien, besteedt.

De baron De Hautpont, in Adolf een bekwaam en karakterloos medearbeider ontdekt hebbende, vertroetelt hem op allerhande wijzen, laat hem in zijn huis wonen, en, daar hij niet gehuwd is en zelf geen kinderen heeft, althans geen wettige kinderen, noemt Adolf hem met zijn toestemming 'papa'.

In de dienst van dezen heer schrijft Adolf al hetgeen men van hem verlangt, leeft op des barons beurs als een jong mensch van aanzienlijken huize, en brengt het in dit karakter van tafelschuimer ver genoeg, om bij zekere gelegenheid zijn braven eenvoudigen vader, die hem te Amsterdam komt verrassen met een bezoek, arm in arm met een lakei naar een logement te laten marcheren.

De in de zedelijke wereld gestelde orde, in overeenstemming met de wetten der esthetiek, zou eischen dat dit heertje in den loop des verhaals gestraft werd voor zijne gemeenheid; geen fatsoenlijk meisje, ook geen dienstmeisje, naar hem omkeek; de geheele wereld eindigde met hem links te laten liggen. Doch op grond dat er een oogenblik in zijn leven komt waarin hij uitroept: 'Ja waarlijk, er is een God!' - laat Quos Ego hem in het huwelijk treden met de bloem der nederlandsche vrouwen, en overstelpt hem daarbij met 's Hemels beste zegeningen.

VIII

De voornaamste reden waarom de barones Van Heilersvelt doodelijk gebeten is op den graaf en de gravin Van Welshoven; zoo doodelijk dat zij tusschen dit gelukkig echtpaar eene onherstelbare verdeeldheid heeft weten te doen ontstaan; is dat de barones, een jong meisje zijnde, er stellig op gerekend had

's graven vrouw te zullen worden; eene eer die tot hare levenslange verbolgenheid destijds door Helena Ruden gestreken werd.

De jonge Louise van Merkenfort, ofschoon doodelijk van den graaf, was evenwel niet volstrekt eene zottin geweest en had zich geenszins geveild met onredelijke verwachtingen. Hare hoop had op goede gronden gesteund. Van Welshoven zelf had, kort voor zijne promotie, haar 'vrij duidelijk doen zien, dat zoodra hij meester in de regten was, hij zich wilde haasten de hand van het meisje te vragen wier hart hij reeds wist te bezitten.' Op een feest, ter eere van zijne bevordering gegeven, had de jonge graaf haar in een hoekje genomen en haar gevraagd: 'Gij bemint mij, niet waar, Louise?' en toen zij in antwoord op deze vraag 'een hartelijk ja' gefluisterd had, was hij voortgegaan: 'Uwe liefde maakt mij gelukkig, maar nog moeten wij die niet openlijk belijden; wacht in stilte tot ik openlijk uwe hand kom vragen.'

Doch zie, kort daarop ontving Louise een brief, kennisgeving inhoudend van de verloving van Leo van Welshoven met Helena Ruden. Was er in dien tusschentijd iets belangrijks gebeurd? Was Helena Ruden eene zoo veel betere partij? Zoo min het een als het ander. Louise had zich laten bedotten, dit was al.

Waan echter niet dat Quos Ego voor dit bedrogen meisje, wie men hoogstens verwijten kan dat zij zich een weinig mal aangesteld had, een enkel woord van mededogen overheeft. Verwacht ook niet dat de graaf Van Welshoven ooit enig leedwezen aan den dag leggen zal over het misschien niet boos bedoeld, maar daarom niet minder wreed en in de gevolgen noodlottig spel door hem in zijne jeugd met Louise gespeeld. *Waarom?* is een roman met godsdienstige, niet met zedelijke begrippen; een stichtelijk boek met helden zonder eergevoel.

De schrijver is zoo vervuld met de gedachte aan zijne theodicee, dat hij ter wille van deze de eischen der goedheid zoowel als der betamelijkheid over het hoofd ziet. Omdat Adolf's bekeering het doel is van Leonora's bezoeken te zijnent, wordt er overheen geglipt dat dit jonge meisje, voor hare geheime apostolische konferentien met Adolf, bij voorkeur het verge-

vorderd avonduur afwachtte. Omdat de firma Ter Veere en Beekhorst voor haar windhandel gestraft, omdat de barones Van Heilersvelt ontmaskerd moet worden, speelt de heer Van Merkenfort hier beneden de rol van hemelsche gerechtigheid, en vergeet hij in zijn bijbelschen ijver te eenemaal hetgeen geschreven staat: ‘Mij komt de wraak toe; Ik zal het vergelden, zegt de Heer.’

Wanneer mevrouw Van Leden, na met den heer Paul de Hautpont den breeden weg te zijn opgegaan en eenigen tijd met hem geleefd te hebben te Parijs, tot inkeer komt, dan is zij hoogst gelukkig te vernemen dat ook de heer Hautpont zich bekeerd heeft en in het zaligmakend geloof gestorven is. ‘Als zij in de eenzaamheid al wat geschied was overwoog, scheen het haar toe dat een engel den sluijer wegschoof, welke Gods raadsbesluiten verborg. Op eens zag zij het waarom van vele zaken en begreep nu, langs welke wonderbare en schijnbaar tegenstrijdige wegen een godverzaker en eene zeer flauwe christin tot aanbidding van den Almagtige gevoerd waren. Zij hadden elkander verder en verder meêgeslept op het pad des verderfs, om te zamen tot de overtuiging te komen dat slechts één genot, één onveranderlijk geluk bestaat, en dit in de godsdienst alleen te vinden is.’

Und was sagte Herr van Leden davon? Van dezen heer wordt geen notitie genomen. Hij bestond; en zelfs kon men hem dagelijks door Amsterdam zien wandelen, terwijl zijne vrouw in de fransche hoofdstad met haar verleider aan den zwier was. Doch in het schema van *Waarom?* kwam de heer Van Leden niet te pas. Ten opzichte van George Dandin en zijne lotgenooten behoeft het godsbestuur volgens Quos Ego geen regtvaardiging.

IX

Zwak van gedachte, is deze roman tevens broos van konstruktie. De handeling beweegt zich om zeker ijzeren kistje, het eigendom van den heer Van Merkenfort te Batavia, en door dien heer met zorg aldaar bewaard. De barones Van Heilersvelt, wier haat er het grootste belang bij heeft de zich

in dit kistje bevindende papieren (echte bewijzen van de onschuld der gravin Van Welshoven, de belasterde mededingster der barones) magtig te worden en te vernietigen, laat haar eenigen zoon opleiden tot koopvaardij-kapitein, ten einde hij vroeger of later in de gelegenheid verkeerden moge op schijnbaar argelooze wijze naar Indie te vertrekken, te Batavia te gaan logeren bij zijn oom, en zich te diens huize meester te maken van het kistje.

De jonge Van Heilersvelt, door zijne moeder 'niet toevertrouwd aan God, maar aan ontrouwe en woeste golven,' volbrengt deze zending en bekoopt haar met den dood. Op de terugreis naar het vaderland lijdt hij schipbreuk in het Engelsch Kanaal, redt zich met zijn volk in eene sloep, zwemt eerst nog terug naar boord om het in de kajuit achtergebleven kistje te gaan halen, begeeft zich nogmaals te water met het kistje om het lijf gebonden, is op het punt te verdrinken, wordt nog in tijds door de zijnen opgevischt, wordt op de engelsche kust aan wal gedragen niet ver van de plaats waar de gravin Van Welshoven op een buitengoed leefde, is gedurende korten tijd de patient dezer voortreffelijke vrouw, doch sterft aan de gevolgen der uitgestane vermoeijenissen en wordt te Newhaven ter aarde besteld.

De gravin, die van het bootsvolk vernomen had dat de kapitein der verongelukte *Antoinetta* Adriaan van Heilersvelt heette, en aan wie Van Heilersvelt zelf ('Mijne mama', luidde de aanhef zijner halve bekentenis, 'mijne mama belastte mij, toen ik naar Indie vertrok, met eene gewigtige zaak') met stervenden mond verhaalde dat hij berouw gevoelde over het door hem te Batavia misdrevene en tot geen prijs verlangde dat het kistje zou opgezonden worden aan zijne moeder; de gravin was eene veel te edeldenkende vrouw om misbruik te maken van het in haar gesteld vertrouwen. Zij giste wel dat de papieren, naar wier bezit de barones Van Heilersvelt zoo hartstogtelijk verlangde, ook voor haarzelve van waarde konden zijn, doch sloot niettemin het in hare handen gesteld pand zorgvuldig weg.

De heer Van Merkenfort te Batavia was in een geweldigen toorn ontstoken, toen hij bemerkte dat zijn neef Adriaan om

geen andere reden zijne eenige dochter Eustasia het hof gemaakt en haar het hoofd op hol gebracht had, dan ten einde dit meisje tot het plegen eener hoogst berispelijke daad over te halen: het bestelen van haar vader. Tot troost evenwel zag Eustasia, toen Adriaan zonder haar naar boord geroeid was, al het verkeerde harer handelwijze in; en hare schuldbelijdenis was zoo opregt, dat de heer Van Merkenfort reden had over zijne dochter tevreden te zijn.

Wat meer is, het kwam bij deze gelegenheid aan het licht dat er zich in het ontvreemde kistje wel papieren van eenige beteekenis bevonden, maar dat de brieven waarop de barones Van Heilersvelt jagt maakte, reeds vóór zijn vertrek naar Indie door den heer van Merkenfort er uitgenomen en toevertrouwd waren aan zijn voormaligen huisbediende, den hierboven genoemden vader van Adolf van Noort.

De barones Van Heilersvelt, onkundig van deze omstandigheid, en daarentegen vernomen hebbend dat het kistje zich in handen van de gravin Van Welshoven te Newhaven bevindt, stelt alle middelen in het werk den tot zoo duren prijs door haar zoon veroverden buit meester te worden. Adolf van Noort, van wiens genegenheid voor Leonora zij kennis draagt, zal daartoe haar werktuig zijn. Zij deelt mede dat er voor hem, indien hij naar Newhaven reist en de gravin Van Welshoven van het zich in hare handen gesteld voorwerp berooft, gewisse kans bestaat Leonora tot echtgenoot te bekomen.

Intusschen is de heer Van Merkenfort gerepatrieerd, met zich voerend den heer Van Zanten, zijn schoonzoon, echtgenoot der van hare vroegere gemoedskneuzingen herstelde Eustasia. Van Merkenfort, te weten gekomen wat er met Adriaan van Heilersvelt en met het kistje gebeurd was, verlangt eveneens dat Adolf, met wien hij te Amsterdam in kennis gekomen is, oversteken zal naar Engeland; evenwel niet met het doel het kistje te rooven, maar om de gravin Van Welshoven te bewegen het vrijwillig af te staan.

Adolf die, wanneer zijne belangen dit medebrengen, geen gelegenheid zijne medemenschen te believeen ongebruikt voorbij laat gaan, tigt naar Newhaven, komt met het kistje te Amsterdam terug, en doet het aan huis bezorgen bij de barones

Van Heilersvelt. Daar hij evenwel verzuimd had het op de eene of andere wijze aan het kistje vastgehecht adres van den graaf Van Welshoven te vernietigen of onleesbaar te maken, en de barones juist uitgegaan was om eenige kommissien te doen of eenige bezoeken af te leggen, meenden de bedienden van den heer Ruden, bij wien de barones (hofdame der koningin en eigenlijk in die betrekking eene Haagsche) te Amsterdam haar intrek plag te nemen, dat het kistje verkeerd bezorgd was. Zoo kwam het den graaf Van Welshoven in handen, die er wel niet alles aan had, omdat de gewigtigste bescheiden ontbraken, maar er toch zeer gelukkig mede was.

Ook zouden de leemten van zijne wetenschap weldra aangevuld worden, weten wij. Toen Adolf's vader stierf had hij zijne vrouw op het hart gedrukt de hem in der tijd door den heer Van Merkenfort in een verzegeld pakket toevertrouwde papieren te sluiten in het bijbelboek, voor Adolf bestemd, en een en ander tot eene gedachtenis toe te zenden aan den misschien nog niet geheel ontaarden zoon. Met de hem ingeschapen keurigheid van gevoelens had Adolf het vaderlijk geschenk in een hoek gesmeten, en hij vond het pakket eerst terug op den gedenkwaardigen nacht, toen de schaduw van 's heeren van Merkenfort's arm het goddelijk licht deed opgaan in zijne verduisterde ziel.

Nu was alles in het effen, en slechts verstokte ongodisten konden beweren dat de groote vraag der menschelijke lotsbestemming - waarom? - op onvoldoende wijze beantwoord was. Door den inhoud van pakket en kistje op het spoor gebragt van mevrouw Van Heilersvelt's kuiperijen, zag de graaf Van Welshoven thans duidelijk in dat zijne vrouw de onschuld zelve was, zij het slagtoffer was geweest van een verfoeilijk kabaal; er tusschen haar en den heer Van Merkenfort nooit de minste ongeoorloofde relatie bestaan had; Leonora zijne wettige dochter was; allerlei natuur- en zedewetten zouden moeten zijn opgeheven om dit laatste onwaarschijnlijk te maken; en hijzelf, ongeneeslijk somber, omstreeks twintig jaren lang de europesche Hoven had rondgereisd, noodeloos afleiding zoekend voor eene ingebeelde smaadheid, - de smaadheid van den heer Van Leden. Hij snelde naar Newhaven,

vond er Leonora aan het sterfbed harer moeder, en smaakte de zelfvoldoening te bespeuren dat hij het geluk zijner vrouw op de ligtvaardigste wijze verwoest had. Hij treurde daar evenwel niet over, maar eerbiedigde in alles den ondoorgrondelijken wil der Voorzienigheid.

X

Indien Quos Ego's roman meer letterkundige waarde bezat, of onkiescher en boosaardiger ware dan het geval is, men zou *Waarom?* als eene navolging van *Eritis Sicut Deus* kunnen aanmerken. De overeenkomst met *Mad^{lle} la Quintinie* van George Sand zou grooter zijn, indien Leonora, in stede van Adolf te bekeeren, ten slotte door Adolf ware bekeerd geworden. Hadden Quos Ego's graven en baronessen beter manieren, er zou aanleiding bestaan onder het lezen van zijn boek aan de markiezen en hertoginnen van Feuillet's *Sibylle* te denken.

Doch wie Quos Ego wezen moge, - een heer of eene dame, een vermomd roomsch-katholiek pastoor of een protestantsch herder en leeraar met open vizier, - hetgeen hij van de nederlandsche groote wereld verhaalt is niet geschikt te doen gelooven dat hijzelf daar veel in verkeerd heeft. Men zou boven zijne adellijke dialogen dit motto uit een vertaalden franschen vaudeville kunnen schrijven: 'Mijnheer de baron, zult gij ook iets gebruiken? - Ik dank u, mijnheer de burggraaf, ik heb zoo even eene ganzeleverpastei genoten.'

Dat de auteur zich illusien maakt omtrent zijne roeping als boetgezant is niet-alleen blijkbaar uit de geringe kracht zijner redenen, maar ook uit den door hem gekozen pseudoniem. Het moge uit aanmatiging of uit onnoozelheid geschieden, wie zich Quos Ego noemt heeft zich geoordeeld.

Misschien zijn mijne lezers van meening dat ik onzen landgenoot bederf door hem in zekeren zin op één lijn te plaatsen met George Sand, met Octave Feuillet, met de schrijfster van *Eritis sicut Deus* - direktrice eener bewaarschool in het Badensche of Wurtembergsche, zegt de faam, en zuster van een predikant die haar aan bouwstoffen hielp.

Tot mijne verontschuldiging breng ik bij, dat de gestrengheid

des publieks mij toeschijnt niet altijd even billijk te zijn. Het publiek vraagt: waartoe strekken wij, indien niet om ons aangenaam te verpoozen, te bekomen van onze allerlei vermoeijenissen, met de ruwheden der werkelijkheid telkens op nieuw verzoend te worden, waartoe strekken wij de hand uit naar romantiek of poëzie? en, ik erken het, verzen als die van den heer Dercksen, romans als die van Quos Ego, zijn het tegenovergestelde eener versterkende of opbeurende lektuur.

Met dat al eischt de zamenstelling, zelfs van geschriften als het hier door mij aangekondigde, meer en ongemeener talenten dan de meeste lezers gelooven willen of zich voorstellen kunnen. Het leven is zoo kort, de kunst zoo lang!

Slechts één bekentenis moet in overeenstemming met de algemeene denkwijze mij van het hart. Onverklaarbaar is het mij hoe iemand de betrekkelijk zeldzame gaven bezitten kan, noodig om zulke boeken te schrijven, en tegelijk verstoken kan zijn van de uiterst geringe hoeveelheid doorzigt die volstaan zou, dunkt mij, om ze ongeschreven te laten. Met Quos Ego gesproken, in gemoede vraag ik hem en de zijnen: *Waarom?*

1864.

S. Vissering.**Herinneringen, door S. Vissering. Eerste en Tweede Bundel.****I**

De hemel beware mij voor het beweren dat Prof. Vissering geen aanspraak maken kan op den naam van litterator! Veeleer is hij in sommige litterarische vormen als doorkneed.

Het dagbladartikel heeft voor hem geen geheimen. Snel en niettemin bezadigd toont hij u aan dat uw protektionisme niet in de schaduw kan staan van zijne handelsvrijheid. Eerst brengt hij met een motto uit Luzac uwe ketterij aan het licht, - want niet gij zijt orthodox, maar hij, - en onthalt u vervolgens met een citaat uit Huig de Groot. Hij is een journalist, niet uit de vaderlandsche, maar uit de goede school; en reeds in 1845 was hij dit.

Ook in de polemiek is Prof. Vissering op zijne plaats. Niet bitter, niet hartstogtelijk, steekt hij aangenaam den draak met 'de voorstanders van het pauperisme,' bedreigt u lagchend met eene verhandeling over het misbruik der beeldspraak; en stelt zonneklaar in het licht, ook door zijn eigen arbeid (doch daar geeft hij niet om en is u vóór in het spotten), dat de armoede eene rijke materie is. Al deze opstellen zijn geschreven in een gemakkelijken, niet zwaar doorwerkten, maar pret-

tigen stijl. Men smult er aan, zonder zich de maag te overladen. Het is gezond nationaal voedsel.

Het humoristische in 's heeren Vissering's opstellen weet ik niet beter te doen uitkomen dan door de bladzijde uit het vijfde der Politische Vertoogen, de regeling van het armwezen betreffend. Het is dezelfde gelukkige pagina waar hij te velde trekt tegen de beeldspraak:

‘Wij zijn zóó gewoon geworden aan een stereotyp beeld in de materie van maatschappelijke armoede, dat er niemand is, die in gemoede zou durven verklaren dat hij het niet wel eens gebruikt heeft. *Hanc damus veniam petimusque vicissum*. De groote strijd zelf tusschen voor- en tegenstanders van een georganiseerd armwezen heeft er zich in opgelost. De armoede in de maatschappij is eene ziekte die we moeten genezen, zegt de een; neen, die we slechts kunnen lenigen, zegt de ander; en dan redeneert men voort over de symptomen der kwaal, over haar karakter, over de methode van genezing, over de geneesmiddelen, enz., enz. De een noemt haar een tering, een ander de kanker, een derde de pest. Somwijlen echter vinden wij, als voor de afwisseling, nog andere rhetorische figuren. Mijn vriend de Bruyn Kops laat ons in zijn jongste geschrift de keus tusschen een land dat overstromd is, en een klok die niet goed gaat. Het is niet genoeg, zegt hij, de dijken te herstellen, men moet ook het water uitpompen; het is niet genoeg het uurwerk schoon te maken, men moet ook de wijzers gelijk zetten. De heer Blaupot ten Cate heeft nog een ander beeld gevonden: “Als ik het armwezen bij een schip mag vergelijken, zoo als de Staat zelf wel eens bij zulk een schip vergeleken is, dan moet ik betuigen, dat pompen niet langer baten zal, om het wrakke vaartuig te behouden; maar dat het op de helling dient gebragt te worden, om, hersteld en op nieuw getuigd, weêr zee te kunnen kiezen.” Maar waarom niet liever de oude kast gesloopt en een nagelnieuw schip op stapel gezet? Dat op de helling halen wordt toch maar lapwerk. *Bon Dieu! délivre-nous du malin esprit et de la métaphore!*”

Met dat al is de litteratuur den heer Vissering nooit meer geweest dan eene zusterlijke bondgenoot. Hij heeft hare hulp

niet versmaad, dit is blijkbaar; doch haar gediend, gediend om hare schoone oogen en om deze alleen, dit heeft hij niet. Lees in den eersten bundel *Eene wereld in 't klein*, lees *Hoe kan men een volk rijk maken?*, bijna zeide ik: lees het *Uitstapje naar Ymuiden*, en gij zult gewaar worden dat de diensten, hem door haar bewezen, somtijds naar verstelwerk gezweemd hebben.

Hoe gunstig steekt daarbij het *Engelsch Landschap* af, en van hoe veel zuiverder smaak getuigen *Westminster en St. Pauls!* Men dichte mij, bid ik, het gevoelen niet toe dat een ekonomist geen parabelen of novellen zou mogen schrijven. Elk meesterschap is een regt, en ik zou den recensent wenschen te aanschouwen die in staat ware te bewerken dat iets schoons ophield schoon te zijn. Doch ekonomie en bellettrie zijn als water en vuur. Wie om eene wetenschap te populariseren, - vulgariseren zeggen de Franschen met ingenomenheid, niet bedenkend wat zij doen, - geweld pleegt aan de kunst, zou alleen geacht kunnen worden zijn doel bereikt te hebben, indien het waar was dat dit laatste ooit de middelen heiligen kon. Sommigen onzer auteurs kunnen dit niet toestemmen zonder tevens stilzwijgend de pen te halen door meer dan één hunner eigen geschriften. Doch ik vertrouw van hunne eerlijkheid dat zij tot dit offer bereid zijn; en, al sloegen zij de verzenen tegen de prikkels, het voorbeeld van Solke-oom bewijst dat hun tegenstribbelen niet baten zou.

II

Solke-oom, gelijk wij weten, was bij zijn leven zoo veel als President van de Republiek van Nieuw-Urk, Prof. Vissering's *Utopia*. Ik bedrieg mij. Nieuw-Urk was slechts eene toevallige kolonie, door schipbreukelingen gevormd, onder welke Solke-oom, een oude friesche boer en landverhuizer, zich alleen onderscheidde door levenswijsheid en gezond verstand.

Te Weisenheim hadden wij reeds kennis met hem gemaakt; doch hetzij om den frieschen trots niet te zeer te voeden, hetzij om Zuid-Holland geen schele oogen te doen zetten, destijds heette hij Cornelis van Dordt.

Gij kunt u niet voorstellen hoe gelukkig alles te Nieuw-

Urk zamenliep om de lieden aldaar te doen ontwaken tot de zuiverste begrippen van staathuishoudkunde. Of ook het klassieke: ‘Weest vruchtbaar en vermenigvuldig!’ een onderdeel van die leer uitmaakte, blijkt niet. Er wordt alleen gemeld dat zelfs de knapen en kleine meisjes er zich onderscheidden door hunne gezonde notien omtrent de verdeeling van den arbeid. De moeders kenden op een haar het dogme van het kapitaal; de vaders waren *ferrés à glace* op al hetgeen de katechismus leert (den katechismus der ekonomen bedoel ik) ten opzichte van den eigendom en van het geld als ruilmiddel.

Met uitzondering van de liefde en den haat, werd in de kleine kolonie van alles eene kleinigheid gevonden: een weinig varkens, een weinig lager onderwijs, en ook een weinig godsdienst. Ten gevolge van eene opmerkelijke leiding bevond zich onder de schipbreukelingen jood noch mohammedaan. Misschien was de pastoor omgekomen in de golven; dat de predikant niet opgevischt werd schijnt een feit. Twee schoolmeesters voorzagen met mate in der kolonisten matige behoefte aan geestelijke ontwikkeling. Er werd op Nieuw-Urk in den Bijbel gelezen, doch niet te druk; en als een tweede Ezra trad Solke-oom, die bovendien elken avond aan de zijnen de Tien Geboden voorlas, in de wekelijksche godsdiensttoefening op.

Doch het koddigste zou nog komen. Niemand kan ontkennen dat de Nieuw-Urkenaren gaandeweegs even zoo vele levende demonstraties van het laatste of voorlaatste stelsel van *économie-politique* geworden zijn. Menig kandidaat in de regten weet er minder van dan zij. Doch terwijl zij in waarheid niet anders deden dan ja en amen zeggen op sommige goede denkbeelden der 19de eeuw, vereerden zij die denkbeelden als eene hemelsche openbaring. ‘Ja, goede vader Solke, God heeft ons welgedaan!’ zeiden zij, met tranen in de oogen. Doch zij meenden Bastiat.

III

Gij hebt gelijk; persifleren is geen kunst. Doch indien men tevens billijk blijft, is het een uitmuntende toetssteen van vernuft en valsch vernuft, van gezond en ziekelijk.

Neem er de proef van met het stukje *Op Crediet*, regtuit een meesterstukje en de bloem van het genre. Hier is voor den hekel geen plaats. Met echten humor ziet hier de schrijver-zelf op zijne schoolsche wetenschap uit de hoogte neder. Zijn klagende winkelier is uit het leven gegrepen. 's Mans klassifikatie van de slechte betalers, indien zij door een goed akteur voorgedragen werd in den schouwburg eener groote stad, zou een dier gulle lachbuijen doen opgaan waarmede ook de schuldigen, terwijl zij het heilig voornemen vormen zich te beteren, van harte instemmen.

De ontkenning van dit opstel, beligchaamd in den pas gepromoveerden neef en advokaat, is de gelukkigste der vindingen. De dialoog is treffend omdat hij waar, schoon omdat hij geestig is. Heb ik niet gezegd dat elk meesterschap een regtstiel vertegenwoordigt?

Doch *Op Crediet* is ook geen dogmatisch vertoogje in wassen beelden; geen knutselwerkje van kunstmatig in het leven geroepen toestanden. Er komen geen mannetjes of wijfjes in voor die juist zoo over gij-weet-wel denken als Prof. Vissering. *Op Crediet* is uit één stuk gegoten. De inkleeding wordt er geboren uit de gedachte.

'In het gansche bundeltje is er geen opstel, dat ik liever nog eens onder de oogen van het publiek breng, dan dit,' zegt de schrijver; en hij vergeve het indien ik dien ijver van hem niet enkel verklaar uit zijne zucht voor het algemeen welzijn. De zaak is dunkt mij dat de heer Vissering, die op dit gebied een- en andermaal mistastte, er bij gelegenheid in geslaagd is iets ongemeen voortreffelijks te leveren.

IV

Ontegenzeggelijk heeft bij het klimmen van den leeftijd het onderzoek bij dezen schrijver de fantasie een weinig op den achtergrond gedrongen. Langzamerhand, schijnt het, - en gaat het niet met de meesten onzer zoo? - is zijne aandacht zich gestadiger gaan bezighouden met de menschen dan met de natuur; minder met de gebouwen, des te meer met hunne bewoners.

Intusschen is er iets zeer aantrekkelijks in het weinige

van dien aard dat zijne *Herinneringen* behelzen. Ik moet kiezen en ontzeg mij daarom het genoegens iets aan te halen uit N. 2 van den eersten bundel. Die gang naar de Birminghamsche IJzersmelterij is een uitnemend tafereeltje. Men gevoelt er een jong en levenslustig hart in kloppen. Het verraadt een geopend oog zoowel voor de schoonheden van het engelsch landschap, als voor het eigenaardige in het samenstel der engelsche maatschappij. Onder de luchtige zomerkleeding der jeugd schuilt hier de opmerkzame en nadenkende geest van den aanstaanden man. Zoo te reizen is geen kinderwerk.

Minder jolig misschien, doch niet minder belangwekkend, is, in de andere engelsche herinnering van den schrijver, N 3, hetgeen hij van zijn bezoek in Westminster-abbey en St. Pauls-cathedral verhaalt:

‘Merkwaardig voor wie 't opmerken wil, zijn beide deze gebouwen als historiestukken, als gedenkteeken, als symbolen. Een weinig poëtisch gevoel is er noodig, om, als ge van Waterloo- of Hungersford-bridge beide met uw blik bevat, of wanneer gij de indrukken u herinnert nadat ge ze bezocht hebt achtergebleven, weinig is dan noodig om u de tijden voor den geest te roepen, waarin de eene en de andere kerk gesticht werd; om u, *d'un trait*, de geheele geschiedenis voor oogen te brengen, niet van die kerken, maar van de plek waar ze staan, van Londen, van Engeland. Hier staat de abdijkerk van Westminster, onveranderd nog en bijkans ongeschonden, gelijk zij door Eduard *the Confessor* vóór acht eeuwen (A.D. 1050) tot St. Petrus' eere is gebouwd, en is uitgebreid en verfraaid door de vroomheid van den vijfden en van den zevenden Hendrik en van andere koningen van Engeland. Daar steekt de St. Paulskerk hare tinne ten hemel, op de plek waar de oude parochiekerk in den brand van 1666 onderging, schooner en trotscher uit hare asch herrezen en ook nu nog met een tint van nieuwhed versierd, schoon het reeds meer dan eene eeuw geleden zij (1710) dat Christopher Wren er den laatsten sluitsteen op het koepelgewelf legde. Daar staan beide als symbolen, de eene van den ouden tijd toen Westminster, de hofplaats, heerschappij voerde, en Londen, de nederige handelsstad op verren afstand van het hof,

demoedig het hoofd gebogen hield; daar staat de andere als het merk van de eeuw, waarin de trotsche handelsstad Londen zich verre verhief boven alle steden des rijks en het stille Westminster als eene harer wijken in haar steeds wijderen ommekring heeft opgenomen. Hier pronkt de eene nog met hare tweelingtorens om aan het tweevoudig gezag te herinneren, dat haar stichtte en in haar steun vond - de monarch en de geestelijkheid; dáár, en veel hooger, rijst de ontzaggelijke koepel der andere, om als het ware te verkondigen, dat de jongere tijden eene derde magt hebben zien geboren worden die het aloude gezag moet beschermen en beheerschen - de burgerij.'

V

Dit overvloedige, dit rhetorische, dit fraaije, zou bij een ander in vervolg van tijd tot rust gekomen zijn, niet tot stilstand. Als bekleed met een verheerlijkt ligchaam, zou het opgestaan zijn uit de dooden. Bij den heer Vissering is het voor goed verdwenen.

Nergens ontmoet gij in zijne latere opstellen iets dat aan de aangehaalde bladzijde herinnert. Dat deze schrijver onbekwaam is een gevoel te huichelen dat hem niet bezielt, of opgehouden heeft hem te bezielen, is tastbaar. Gemaaktheid is hem vreemd. Wij nemen dan ook aan dat hij allengs nagelaten heeft gehoor te leenen aan de inblazingen der jeugd, alleen omdat die weelderige en woorden-rijke hem niets meer te zeggen had.

Doch al moesten wij hier, hetgeen ik niet beslis, den vinger leggen op zekere verarming aan den eenen, wij vonden in elk geval te wijzen op eene merkwaardige ontwikkeling aan den anderen kant.

Vooreerst zijn met den jongeling-zelf ook zijne deklamatien verdwenen en is de geest verrijkt met hetgeen de verbeeldingskracht ingeschoten heeft. Het volgende kon er nog mede door: 'De stad Londen moest óók eene kerk hebben, even groot en nog grooter dan die van de stad Westminster. Dát was de drijfveer, dát de hoogste wensch, die jaren lang de Londenaren

met geestdrift genoeg bezielde om zich zeer dure brandstof te getroosten en bovendien nog rijke giften te schenken aan dezen tempelbouw. “De herbouw van de in 1666 afgebrande St. Paulskerk werd begonnen in 1672 en was geëindigd in 1710. De kosten werden gevonden uit eene stedelijke belasting op de steenkolen, die jaarlijks 5000 p. st. opbragt, en uit bijzondere collecten, waarvan het gezamenlijk bedrag tot 126,000 p. st. klom.” Doch hooger ging de geestdrift niet. Het was geen tempel Gods dien men stichten wilde, geen heiligdom. En terwijl ons de sombere Westminster, die van de vroomheid der vervlogen eeuwen getuigt, met heiligen schroom bezielt en in stillen eerbied ons laat verzinken, wekt St. Pauls niet meer op dan zekere voldoening van instinkt voor symmetrie en mathematische evenredigheid, en bewondering voor het talent van den bouwmeester. Dáár is het de gedachte aan de grootheid Gods, die den boezem vervult, hier die van de grootheid des menschen. Dáár de poëzy der kunst, hier hare regelen.’

Doch wanneer er, tot verlenging van de lijnen dezer tegenstelling, bijgevoegd wordt: ‘Zinnebeeld van den geest der tijden! Dáár de vroomheid der koningen, hier de hoogmoed des volks; dáár het gewrocht des geloofs, hier het pronkbeeld van klimmende welvaart bij de burgerij; dáár de geest, hier de stof. En de geest is dienstbaar geworden aan de stof. Londen beheerscht Westminster. De materialistische rigting van den nieuwen tijd heerscht welligt nergens sterker dan in Engeland, en nergens in Engeland sterker dan onder de bewoners van de City’ - dan gevoelt men hoe nuttig en noodig het is voor een schrijver, jaartallen te plaatsen onder of boven de opstellen zijner eerste periode.

Mag de 19de eeuw aansprakelijk gesteld worden voor de architectuur van een kerkgebouw dat in 1710 voltooid werd? Hoe nu, indien al de feilen van St. Paul's te wijten waren aan de wel wat kinderachtige poging om het protestantsche Londen te doen wedijveren met het katholieke Rome en zijne Petruskerk? Indien de kloof die St. Paul's van Westminster-abbey scheidt, eene leerzame bladzijde ja, maar ook niet meer dan zulk eene bladzijde uit de geschiedenis der bouwkunst en van haar achteruitgang ware?

Doch ik vergeet dat in 1847 de romantiek hier te lande nog niet uitgebloeid had. De vrome koningen konden destijds nog zonder meesmuilen tegen het hoogmoedige volk overgesteld worden. Men had *Notre-Dame de Paris* gelezen en zich gemeenzaam gemaakt met het patois van Victor Hugo. 'Daar de geest, hier de stof' was de taal van den dag; en onder zulke omstandigheden was het te voorzien dat 'de materialistische rigting van den nieuwen tijd' er niet zonder kleerscheuren afkomen zou.

VI

Wij zijn den heer Vissering dank schuldig voor de rondheid waarmede hij ons tot vertrouwden gemaakt heeft van de onderscheiden fasen zijner ontwikkeling. Zijn voorbeeld is eene aanmoediging voor anderen. Hij leert ons dat in opregtheid en met ijver te dwalen geen zonde is, en dat hetgeen men in vroeger tijd onder die voorwaarden gedacht en gedaan heeft ten einde toe eervol blijft.

Het merkbaar verschil tusschen zijne eerste en zijne verdere proeven bepaalt zich voorts in geenen deele tot hetgeen ik aanduidde. Het wordt ook gekenmerkt door des schrijvers toenemend ontwassen aan zekere aangeboren schroomvalligheid.

Blijkens het tweede zijner Politische Vertoogen, verkeerden in 1846 de elementen van zijn geest nog in een half chaotischen toestand. Het merkwaardig slot van dat opstel getuigt aan den eenen kant van moed en doorzigt: 'Of zoude het, na al het gezegde, nog noodig zijn aan te wijzen, dat er in deze dagen bij ons eene staatsomwenteling voorbereid wordt, ja reeds in werking is; dat er een strijd wordt gevoerd van beginselen, en van beginselen tegen volksaard, zeden, begrippen, belangen, die herinnert aan dergelijken strijd in de 18de eeuw?'

In de voorafsprak daarentegen zou men nu en dan wanen te doen te hebben met den pas gepromoveerden en opgewonden neef uit het laatste tooneel van *Op Crediet*: 'Wij zullen het wel niet zien: maar komen zal de tijd, waarin de vrijheid van den arbeid zich zal aansluiten aan die des persoons, waarin gelijkheid van allen door ontwikkeling van den geest, niet

alleen in de wetten, maar ook in de zeden zal geopenbaard worden, waarin het ideaal des Christendoms werkelijkheid zal worden: Weest broeders onder elkander! De teekenen dier tijden zijn daar. Zij liggen opgesloten in de verbazende ontdekkingen der wetenschap, welke God heeft gewild dat onze dagen zouden opleveren; die den arbeidsman noodzaken meer te worden dan een geesteloos werktuig; die de afstanden van tijden en plaatsen vernietigen en de slagboomen tusschen de volken wegnemen. Zij liggen opgesloten in die tweede uitvinding der drukpers - dagbladen - welke ons ongevoelig verplicht, iederen dag een blik te slaan op hetgeen over den geheelen aardbol voorvalt, en belang te stellen, niet slechts in hetgeen ons in engeren kring omgeeft, maar in alles wat menschelijk is. Zij liggen opgesloten in dien onverzadelijken dorst naar kennis welke onzen tijd kenmerkt, en de uitstekende vernuften aller natiën doet wedijveren, om, vereend of gescheiden, de aarde in hare verste schuilhoeken te doorkruisen en de natuur in hare diepste geheimen na te vorschen, - om voor den geest een Kosmos te scheppen.'

Deze plaats wordt besloten met de vraag: 'Gij glimlacht?'; en waarlijk, al bedoelt de schrijver het zoo niet, *il y a de quoi*. Doch als hadden de schikgodinnen bepaald dat de heer Vissering binnen de grenzen van hetzelfde vertoog al zijne meest verschillende eigenschappen openbaren zou, ligt er tusschen dien enthousiastischen aanhef en de verstandige zoo even vermelde slotwoorden een tweeslachtig middenstuk.

Er is te onzent een tijd geweest dat sommige kerkhistorici van de protestantsche belijdenis ingenomen waren met het denkbeeld eener specifiek-nederlandsche reformatie. Men schreef verhandelingen over Geert Groote, over Thomas van Kempen, over Wessel Gansfoort, voorloopers der hervorming, zeide men; waarbij in spijt van Dordrecht's naderhand triomferend kalvinisme beweerd werd, dat de geneefsche leertype hier te lande steeds groote moeite ondervonden heeft aan burgerschapsregten te geraken. Nationaal, zeide men, was in deze gewesten alleen die rigting, waarbij het dogmatische overschaduwde werd door het praktische.

Op hetzelfde oogenblik ongeveer dat men ons dezen blik op

de nederlandsche kerkgeschiedenis aanbeval, predikte men ons beginselen van *nederlandsch* staatsbestuur. De politiek trok met het kerkelijke één lijn. Hoe laat het met die nederlandsche beginselen was, wist de heer Vissering wel. Bij hem leefde het voorgevoel eener staatsomwenteling, *indruischend* tegen onzen volksaard, onze zeden, onze begrippen, onze belangen. Aan deze verwachting, die niet beschaamd werd, paarde zich bij hem de levendige voorstelling der gebeurtenissen van 1795 en vervolgens. Hij wist dat wij aan het *prijsgiven* onzer nederlandsche beginselen onze nationale wedergeboorte te danken hadden gehad. Hij voorzag dat wij alleen dan iets van de toekomst zouden te hopen hebben, indien wij voortgingen aan onze hoogere welvaart onze eigenliefde ten offer te brengen.

Desniettemin hooren wij hem verzekeren: ‘ Het voegt en het lust mij niet, den evenaar op te houden, om de beweringen van partijen te wegen. Het komt mij - met bescheidenheid zij het gezegd - voor, dat het met den strijd tusschen de wijsgeerige en de historische school des regts ongeveer even zoo is, als met den ouden twist tusschen theorie en praktijk, immers dat in beide de strijd zich voor den welmeenenden, niet eenzijdigen onderzoeker in een bloot verschil van woorden oplost.’

Indien de heer Vissering thans zulke dingen zeide, zou men hem van koketterie beschuldigen. In 1846 waren het zijnerzijds slechts uitingen van schuchterheid. Het bestaande verschil, zeide hij, was enkel een verschil van woorden; en terwijl hij over zijne ware meening den sluijer wierp, fingeerde hij op hetzelfde oogenblik (ten einde woordenspel te vermijden?) het bestaan van twee wedijverende scholen van staatsregt: eene wijsgeerige en eene historische school. Waarlijk, het weldadig universalisme van den nieuwen tijd verdient niet dat men het als theoretisch en wijsgeerig aan geschiedenis en praktijk overstelle; en wie het partikularisme met het historische vereenzelvigt, stijft de kleingeestigheid in haar waan.

1864.